

Ružica Seder

KONCESIVNOST U FRANCUSKOM,
ITALIJANSKOM I SRPSKOM
JEZIKU

Novi Sad, 2024.

Ružica Seder

KONCESIVNOST U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Novi Sad, 2024.

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET NOVI SAD
21000 Novi Sad
Dr Zorana Đinđića 2
www.ff.uns.ac.rs

Za izdavača
Prof. dr Ivana Živančević Sekeruš

Ružica Seder
**KONCESIVNOST U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM
JEZIKU**

Recenzenti
prof. dr Snežana Gudurić
prof. dr Milivoj Alanović
prof. dr Saša Moderc
prof. dr Lejla Tekešinović

Lektura
Nataša Belić

Prevod apstrakta na engleski
Olga Panić Kavgić

Tehnička priprema
Igor Lekić

ISBN
978-86-6065-840-3

URL
<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2024/978-86-6065-840-3>

Zabranjeno preštampanje i fotokopiranje. Sva prava zadržavaju izdavač i autor.
Sadržaj i stavovi izneti u ovom delu jesu stavovi autora i ne odražavaju nužno
stavove Izdavača, stoga Izdavač ne može snositi nikakvu odgovornost prema
njima.

Ova monografija proistekla je iz teksta doktorske disertacije pod naslovom *Izražavanje koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku*, koja je odbranjena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, dana 20. septembra 2016. godine, pred Komisijom u sastavu:

- (1) Prof. dr Ljubica Vlahović, mentor, Filozofski fakultet, Novi Sad
- (2) Prof. dr Gordana Terić, komentor, Filološki fakultet, Beograd
- (3) Prof. dr Nenad Krstić, Filozofski fakultet, Novi Sad
- (4) Prof. dr Dojčil Vojvodić, Filozofski fakultet, Novi Sad.

Saglasnost za objavljivanje monografije dalo je Nastavno-naučno veće Filozofskog fakulteta u Novom Sadu na elektronskoj sednici održanoj u periodu od 8. do 11. decembra 2023. godine.

KONCESIVNOST U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

APSTRAKT

U ovoj studiji razmatramo kategoriju koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku. Pomenutoj kategoriji pristupamo sa stanovišta sintakse i semantike: utvrđujemo inventar leksičkih i morfoloških sredstava te sintaksičkih postupaka kojima se koncesivnost formalizuje u posmatranim jezicima, razmatrajući pri tom i semantički sadržaj tih struktura. Cilj studije jeste da se ustanove različiti postupci izražavanja koncesivnosti u tri posmatrana jezika na svim jezičkim nivoima, a zatim, u skladu sa komparativno-kontrastivnim pristupom, da se utvrde i sistematizuju njihove strukturne podudarnosti i nepodudarnosti, kao i da se utvrdi stepen semantičke ekvivalencije između njih. Građa za istraživanje ekscerpirana je iz književnih dela napisanih na francuskom jeziku i njihovih prevoda na italijanski i srpski jezik.

Nakon uvodnih razmatranja, u delu *Lingvistička kategorija koncesivnosti* daje se pregled određenja kategorije koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na francuski, italijanski i srpski jezik. U poglavlju *Sredstva za izražavanje koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku* predstavljaju se repertoar i osobenosti formalnih sredstava za izražavanje koncesivnosti u tri pomenuta jezika. Poglavlje *Realizacija koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku – jezička sredstva i sintaksički postupci u francuskom u poređenju sa italijanskim i srpskim* predstavlja primenu teorijskih stavova na analizu korpusa. Poglavlje pod nazivom *Druga sintaksička sredstva i sintaksički postupci za izražavanje koncesivnosti* pruža primere izražavanja koncesivnog značenja sredstvima koja izmiču tradicionalnoj klasifikaciji. Poslednje poglavlje *Rekapitulacija i zaključna razmatranja* pruža sistematizaciju rezultata istraživanja.

Ključne reči: koncesivnost, sintaksa, semantika, francuski jezik, italijanski jezik, srpski jezik.

CONCESSIVENESS IN FRENCH, ITALIAN, AND SERBIAN

ABSTRACT

This study examines the category of concessiveness in French, Italian, and Serbian. We approach this category from the viewpoints of syntax and semantics: we identify the inventory of lexical and morphological means and syntactic procedures through which concessiveness is formalized in the observed languages, while also considering the semantic content of these structures. The aim of this study is to establish the various methods of expressing concessiveness in the three observed languages at all levels of linguistic analysis and then, in accordance with the selected comparative-contrastive approach, to determine and systematize their structural similarities and differences, as well as to ascertain the degree of semantic equivalence between them. The linguistic material for this research was excerpted from literary works written in French and their translations into Italian and Serbian.

Following the introductory considerations, the chapter titled *The Linguistic Category of Concessiveness* provides an overview of the definitions of the category of concessiveness in literature related to French, Italian, and Serbian. The next chapter, *Means of Expressing Concessiveness in French, Italian, and Serbian*, presents the repertoire and specific characteristics of formal means of expressing concessiveness in the three languages. The chapter *Realization of Concessiveness in French, Italian, and Serbian – Linguistic Means and Syntactic Procedures in French compared to Italian and Serbian* deals with the application of theoretical views to corpus analysis. The chapter *Other Syntactic Means and Syntactic Procedures for Expressing Concessiveness* provides examples of expressing concessive meaning through means that elude traditional classifications. The final chapter, *Recapitulation and Concluding Remarks*, offers a systematization of the research results.

Keywords: concessiveness, syntax, semantics, French, Italian, Serbian.

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	11
1. UVODNA RAZMATRANJA	13
1.1. Predmet rada.....	13
1.2. Ciljevi istraživanja.....	13
1.3. Metodološki pristup.....	14
1.4. Terminološke napomene	14
1.5. Struktura korpusa.....	14
1.6. Struktura monografije.....	15
2. LINGVISTIČKA KATEGORIJA KONCESIVNOSTI.....	17
2.1. Određenja koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na francuski jezik.....	18
2.2. Određenja koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na italijanski jezik.....	26
2.3. Određenja koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na srpski jezik	31
2.4. Lingvistička kategorija koncesivnosti – rekapitulacija.....	33
3. SREDSTVA ZA IZRAŽAVANJE KONCESIVNOSTI U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU.....	35
3. 1. Sredstva za izražavanje koncesivnosti u francuskom jeziku	36
3.2. Sredstva za izražavanje koncesivnosti u italijanskom jeziku	37
3.3. Sredstva za izražavanje koncesivnosti u srpskom jeziku	38
3.4. Glagolski način u koncesivnim rečenicama u francuskom i italijanskom jeziku	39
3.4.1. Teorijska određenja francuskog sibžonktiva	39
3.4.2. Teorijska određenja italijanskog konjunktiva.....	41
3.4.3. Sibžonktiv / konjunktiv u koncesivnim klauzama.....	42
3.4.4. O vrednostima glagolskih oblika u koncesivnim rečenicama u srpskom jeziku	44

4. REALIZACIJA KONCESIVNOSTI U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU – JEZIČKA SREDSTVA I SINTAKSIČKI POSTUPCI U FRANCUSKOM U POREĐENJU SA ITALIJANSKIM I SRPSKIM..... 47

4.1. Izražavanje koncesivnosti u okviru proste rečenice	47
4.1.1. Strukture sa glagolskom rečju kao formantom	47
(1a) Konstrukcija <i>tout</i> + gerund	47
(1b) Glagolski izraz <i>avoir beau</i> + infinitiv	50
(1c) Predlog <i>sans</i> + infinitiv	53
4.1.2. Nominalne priloške odredbe.....	57
(2a) Predlog <i>malgré</i> i predložki izraz <i>en dépit de</i>	57
(2b) Specifične konstrukcije sa predlogom <i>malgré</i>	60
(2c) Predlog <i>nonobstant</i>	64
(2d) Predlog <i>pour</i>	65
4.2. Izražavanje koncesivnosti u okviru proste rečenice – rekapitulacija.....	65
4.3. Koncesivnost u okviru nezavisnosložene rečenice	66
4.3.1. Koncesivnost u okviru jukstaponiranih rečenica	66
(1a) Jukstaponirane rečenice uz inverziju subjekta	66
(1b) Ustaljeni izrazi proistekli iz jukstaponiranih rečenica uz inverziju subjekta: <i>fût-ce</i> i <i>ne fût-ce que</i>	70
(1c) Jukstaponirane rečenice sa predikatom u kondicionalu	71
(1d) Jukstaponirane rečenice uz glagol <i>pouvoir</i>	73
4.3.2. Koncesivnost u okviru jukstaponiranih rečenica – rekapitulacija	75
4.3.3. Koncesivnost u koordiniranim strukturama	75
(3a) Veznik <i>mais</i>	78
(3b) Prilozi <i>pourtant</i> i <i>cependant</i>	81
(3c) Prilozi <i>néanmoins, toutefois, tout de même, quand même</i>	84
4.3.4. Koncesivnost u koordiniranim strukturama – rekapitulacija	86

4.4. Koncesivnost u okviru zavisnosložene rečenice sa koncesivnom klauzom	87
4.4.1. Opštekoncesivni model	91
(1a) Veznik <i>bien que</i>	95
(1b) Veznik <i>quoique</i>	100
(1c) Posebna upotreba veznika <i>quoique</i>	104
(1d) Veznik <i>encore que</i>	105
(1e) Veznik <i>de ce que</i>	107
(1f) Veznik <i>si</i> – granični slučajevi koncesivnosti i opozicije	108
4.4.2. Opštekoncesivni model – rekapitulacija.....	111
4.4.3. Preplitanje koncesivnosti sa drugim semantičkim vrednostima	112
(3a) Način i koncesivnost – veznik <i>sans que</i>	113
(3b) Koncesivnost i pretpostavka	118
(3c) Koncesivnost i alternativnost	125
4.4.4. Preplitanje koncesivnosti sa drugim semantičkim vrednostima – rekapitulacija	128
4.4.5. Parcijalnokoncesivni model.....	129
1. Imenica kao nosilac parcijalne koncesivnosti	132
(1a) Izraz <i>quel que</i>	133
(1b) Izraz <i>quelque ... que</i>	134
2. Zamenica kao nosilac parcijalne koncesivnosti.....	137
(2a) Izraz <i>qui que</i>	138
(2b) Izraz <i>quoi que</i>	139
3. Pridev kao nosilac parcijalne koncesivnosti	140
(3a) Izraz <i>aussi...que</i>	141
(3b) izraz <i>quelque...que</i>	142
(3c) izraz <i>tout ...que</i>	143
(3d) Izraz <i>pour...que</i>	144

4. Prilog kao nosilac parcijalne koncesivnosti.....	144
5. Rečenice za parcijalnu koncesivnost u specifičnoj upotrebi	146
(5a) izraz <i>qui que ce soit (fût)</i>	146
(5b) Izraz <i>quoi qu'il en soit</i>	147
4.4.6. Parcijalnokoncesivni model – rekapitulacija	148
5. DRUGA SINTAKSIČKA SREDSTVA I SINTAKSIČKI POSTUPCI ZA IZRAŽAVANJE KONCESIVOSTI.....	150
5.1. Koncesivno značenje u okviru relativne rečenice.....	150
5.2. Koncesivno značenje uslovljeno kontekstom	151
5.3. Argumentativna koncesivnost	153
6. REKAPITULACIJA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	155
Rečenice uvedene veznikom <i>sans que</i> (koncesivnost i način)	159
Koncesivnost i pretpostavka	159
Koncesivnost i alternativnost.....	160
KORPUS	163
LITERATURA.....	165
REČNICI.....	172

PREDGOVOR

Ova monografija predstavlja delimično izmenjen i dopunjen tekst doktorske disertacije pod naslovom *Izražavanje koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku*, odbranjene na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, 20. septembra 2016. godine. S obzirom na činjenicu da je koncesivnost veoma složena semantička kategorija te kao takva ima izuzetno širok spektar manifestacija na lingvističkom planu, sagledavanje tih manifestacija i njihovo poređenje u okviru tri jezika, francuskog, italijanskog i srpskog, predstavljalo je poseban izazov. Stoga se nadamo da će ova studija biti shvaćena kao doprinos izučavanju semantičke kategorije koncesivnosti komparativno-kontrastivnim pristupom i poslužiti kao izvor informacija studentima i nastavnicima francuskog i italijanskog jezika, kao i budućim istraživačima iz oblasti romanistike i srbistike, ali i svima onima koji se za pomenutu problematiku interesuju.

Ovom prilikom izražavam iskrenu zahvalnost recenzentima monografije – prof. dr Snežani Gudurić, prof. dr Milivoju Alanoviću, prof. dr Saši Modercu i prof. dr Lejli Tekešinović, na vremenu koje su izdvojili za čitanje rukopisa, dobronamernosti i iznad svega na dragocenim primedbama i sugestijama. Posebnu zahvalnost upućujem prof. dr Tvrtku Prčiću na njegovoj svesrdnoj podršci i stručnoj pomoći. Ujedno se zahvaljujem i svim kolegama koji su pokazali strpljenje, razumevanje i podršku tokom izrade kako doktorske disertacije tako i ove monografije.

Za sve eventualne propuste odgovornost je isključivo moja.

U Novom Sadu, aprila 2024.

Ružica Seder

1. UVODNA RAZMATRANJA

1.1. Predmet rada

Predmet ove monografije predstavlja semantička kategorija koncesivnosti i njena realizacija u francuskom jeziku u poređenju sa italijanskim i srpskim. Pod *realizacijom* određene semantičke kategorije u nekom jeziku podrazumevamo leksička i morfološka sredstva, kao i sintaksičke postupke kojima raspolaže svaki od pomenutih jezika za izražavanje date kategorije.

Kako bismo pružili što sistematičniji pregled pomenutih sredstava za izražavanje koncesivnosti, razmatraćemo ih na različitim jezičkim nivoima: leksičkom, sintaksičkom i pragmatičkom. U tom smislu, zasebno ćemo razmatrati realizaciju koncesivnosti u okviru proste rečenice i u okviru složene rečenice, uzimajući u obzir sve tri vrste odnosa koji se u složenoj rečenici ostvaruju: jukstapoziciju, koordinaciju i subordinaciju. Pri tom će najznačajnije mesto pripasti zavisnoj koncesivnoj rečenici – koncesivnoj klauzi, kao najeksplicitnijem i sintaksički najstroženijem vidu izražavanja koncesivne semantike.

1.2. Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj studije jeste opis različitih sredstava formalizacije kategorije koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku. S obzirom na zajedničke opšte karakteristike indoevropskih jezika kojima pripadaju i posmatrani jezici, polazimo od pretpostavke da je repertoar sredstava za izražavanje ove kategorije podjednako širok u sva tri jezika. Stoga će cilj ovog istraživanja biti i utvrđivanje stepena sintaksičkih (ne)podudarnosti u tri posmatrana jezika.

Osim toga, nastojaćemo da utvrdimo i zastupljenost određenih sintaksičkih formi, odnosno frekvenciju njihove upotrebe. S obzirom na to da francuski i italijanski jezik pripadaju romanskoj, a srpski slovenskoj grupi jezika, pretpostavljamo da će francuski i italijanski jezik pokazati veliku sličnost morfosintaksičkih struktura i sintaksičkih postupaka, a u srpskom jeziku u ovom domenu očekujemo određena odstupanja. Zato ćemo u ovoj studiji napraviti poseban osvrt na načinsku orijentaciju glagolskih oblika: s obzirom na činjenicu da u francuskom i italijanskom jeziku postoje glagolski načini koji su veoma zastupljeni upravo u zavisnim rečenicama (reč je o francuskom *sibžonktivu* i italijanskom konjunktivu – fr. *subjonctif*, it. *congiuntivo*), najpre ćemo razmotriti njihove karakteristike i podudarnost njihove upotrebe u koncesivnim rečenicama

francuskog i italijanskog jezika. Pošto srpski jezik ne poseduje morfologizovane oblike za izražavanje modaliteta koje prenose pomenuti načini (nema ekvivalente ovih modusa na nivou sistema), ispitaćemo da li se i koji modalni oblici javljaju u koncesivnim rečenicama u srpskom jeziku.

1.3. Metodološki pristup

U studiji će biti primenjena deskriptivna metoda pri opisivanju određenih formalnih i semantičkih osobenosti sredstava za izražavanje koncesivnosti, kao i metoda kontrastivne analize sa primarnim ciljem utvrđivanja ekvivalentnih struktura između tri posmatrana jezika. Ukoliko takve strukture ne postoje na nivou sistema, ukazaćemo na semantički ekvivalentne strukture.

Bitna osobina rada jeste jednosmernost analize: pri analizi građe polazićemo uvek od francuskog jezika, a drugi korak će predstavljati sagledavanje stanja u italijanskom jeziku. Potom ćemo rezultate, dobijene sagledavanjem jezičke građe u ova dva romanska jezika, porediti sa srpskim jezikom.

1.4. Terminološke napomene

Pomenuta jednosmernost analize nameće i neke terminološke osobenosti. Pošto ćemo u analizi uvek polaziti od francuskog jezika, prilikom daljih razmatranja koristićemo termine koji se koriste u francuskoj gramatici. Ova terminološka osobenost posebno će biti vidljiva prilikom razvrstavanja rečeničnih konstituenata prema funkciji. Tako će, na primer, funkciju koja se u srpskom jeziku naziva *imenski deo predikata*, a u italijanskom subjekatski predikativ (*complemento predicativo del soggetto*) nazivati *atributom subjekta* (*attribut du sujet*), prema francuskom terminu. U situacijama gde je terminološka razlika minimalna (recimo *direktni objekat* se u francuskom i u italijanskom zove *dopuna direktnog objekta* – fr. *complément d'objet direct*; it. *complemento oggetto diretto*), koristićemo srpski termin radi veće transparentnosti.

1.5. Struktura korpusa

Korpus je sačinjen od deset francuskih romana i njihovih objavljenih prevoda na italijanski i srpski jezik. U skladu sa sinhronijskim pristupom radu, vodili smo računa o tome da značajan deo korpusa predstavljaju romani napisani u 20. i 21. veku. U jednom slučaju (roman Patrika Besona *Umeće zavodjenja*),

primere relevantne za naše istraživanje preveo je izvorni govornik italijanskog jezika (dr Marco Zagnoli). Za ovakvo rešenje smo se opredelili zbog toga što pomenuti roman obiluje formama koje su predmet istraživanja, a do momenta završetka monografije – prema našim saznanjima – on nije preveden na italijanski jezik. Novinski članci nisu mogli biti sastavni deo korpusa ovog rada, s obzirom na opredeljenje da se koriste samo objavljeni prevodi književnih dela. Ovo ne bi bilo moguće ostvariti na korpusu iz štampe tri različita jezika zbog nepostojanja izbora novinskih tekstova koji su sa jednog od posmatranih jezika prevedeni na druga dva.

1.6. Struktura monografije

Nakon uvodnih razmatranja, u drugom delu studije (*Lingvistička kategorija koncesivnosti*) daćemo pregled teorijskih stavova iz literature, tačnije određenja same semantičke kategorije koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na francuski, italijanski i srpski jezik¹. U poglavlju *Sredstva za izražavanje koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku* okvirno ćemo predstaviti repertoar formalnih sredstava za izražavanje koncesivnosti u tri pomenuta jezika, te njihove opšte osobenosti. Posebna pažnja biće posvećena vrednostima glagolskih načina u francuskom i italijanskom jeziku, osobenostima njihove upotrebe u koncesivnim klauzama, kao i vrednostima glagolskih oblika u srpskom jeziku. Ta formalna sredstva detaljno ćemo razmatrati u četvrtom, centralnom delu rada: *Realizacija koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku – jezička sredstva i sintaksički postupci u francuskom u poređenju sa italijanskim i srpskim*, koji predstavlja primenu prethodno navedenih teorijskih stavova na analizu korpusa. U poglavlju naslovljenom *Druga sintaksička sredstva i sintaksički postupci izražavanja koncesivnosti* skrenućemo pažnju na one primere u kojima je koncesivna semantika izražena sredstvima koja se tradicionalno ne nalaze, ili se retko nalaze u repertoaru sredstava za izražavanje koncesivnosti. Pored *koncesivnog značenja u okviru relativne rečenice, koncesivnog značenja uslovljenog kontekstom*, posebno se ističe deo koji razmatra *argumentativnu koncesivnost*, koja podrazumeva nivo diskursa, koristi posebne jezičke proseedee i ima posebnu pragmatičku funkciju. U poslednjem poglavlju *Rekapitulacija i*

¹ Pri sagledavanju stavova iz literature koja se odnosi na srpski jezik, oslanjali smo se i na literaturu objavljenu u bivšoj Jugoslaviji koja za predmet ima srpski / srpskohrvatski jezik.

zaključna razmatranja sistematizujemo rezultate istraživanja i iznosimo razmatranja vezana za njih.

2. LINGVISTIČKA KATEGORIJA KONCESIVNOSTI

Koncesivnost² ili dopusnost predstavlja kompleksnu semantičku kategoriju, a podrazumeva ostvarivanje neke radnje ili stanja uprkos postojanju određene prepreke takvoj realizaciji.

Poreklo koncesivnosti treba tražiti u besedništvu, gde ona predstavlja jedan od oblika argumentacije. Definiše se kao besednički postupak koji se sastoji od dva koraka: govornik najpre priznaje vrednost nekog argumenta, a zatim iznosi sopstveni suprotan argument koji će ili umanjiti njegovu snagu, ili potpuno poništiti prethodno (prividno ili formalno) prihvaćeni argument. Pragmatički značaj takvog postupka počiva na činjenici da „je komunikativna vrijednost posljedice mnogo veća kada je ona data u prisustvu oponentnog / spriječavajućeg nego kada bi bila data u suodnosu sa djelujućim uzrokom” (Kovačević 1992 : 74, apud: Pavlović 2007 : 284). U lingvističkom smislu pojam se javlja tek polovinom 19. veka, kada ga gramatičari definišu kao logičku vezu između dve rečenice (Morel 1996).

Do određenja koncesivnosti u konsultovanoj literaturi dolazili smo posredno, preko odrednice *koncesivna* ili *dopusna rečenica*. To je slučaj u *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* (Simeon 1969 : 262), gde je koncesivna rečenica definisana kao „zavisna rečenica koja izražava teškoću izvršenja radnje označene u glavnoj rečenici, koja teškoća ipak ne sprečava da se radnja izvrši”, kao i u *Leksikonu stranih reči i izraza* (Vujaklija 2002 : 450), gde je ovakva rečenica određena kao „ona koja kazuje dopuštanje ili ustupanje radnji glavne rečenice, – npr. *Nisam ga našao, iako sam ga svuda tražio.*”

Isti je slučaj i u konsultovanim rečnicima u kojima se koncesivna rečenica određuje kao „zavisna rečenica koja ukazuje na postojanje okolnosti uprkos kojoj ono što je rečeno u nadređenoj rečenici ne prestaje da važi” (Zingarelli 1983 :

² Termin *koncesivnost* potiče od latinske imenice *concessio* (*dopuštanje, ustupanje, priznavanje*), izvedene od glagola *concedere* (pored ostalih značenja) i: *dopustiti, ustupiti, popustiti* (Čolić 1991), dok se pridev *concessivus* (*koncesivan*) javlja u poznijem latinskom jeziku (Vujaklija 2002 : 450).

419)³, i kao „rečenica uvedena veznikom *iako* koja iskazuje neku suprotnost, ograničenje u odnosu na radnju iskazanu glavnom rečenicom” (Larousse : 2001).⁴

Slično određenje sadrže i definicije koncesivnosti koje nalazimo kod francuskih, italijanskih i domaćih autora koje navodimo u daljem tekstu.

2.1. Određenja koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na francuski jezik

U ovom odeljku ćemo sagledati stavove francuskih gramatičara, ali i stavove drugih autora koji su se bavili problemom definisanja koncesivnosti i koncesivnih rečenica u francuskom jeziku.

U francuskoj literaturi postoji određena terminološka neusaglašenost. Pojedini autori (Wagner & Pinchon 1962; Chevalier et al. 1964; Mauger 1968; Grevisse 1969) smatraju koncesivnost potkategorijom *suprotnosti*, *opozicije* (fr. *opposition*),⁵ ili *restrikcije* (Charaudeau 1992), a Martine razdvaja *opozitivne*⁶ i *koncesivne rečenice* (Martinet 1979). Postoje i autori koji prihvataju oba naziva (Dubois & Lagane 1993; Béchade 1993).

Francuski gramatičar psihološkog usmerenja F. Brino (Brunot 1922 : 855) bavi se koncesivnošću u poglavlju nazvanom *Logički odnosi*⁷. Autor najpre razmatra relaciju *opozicije* objašnjavajući je kao nešto što je suprotno *posledici*. Analizirajući ovu pojavu sa psihološkog aspekta, autor zaključuje da, iako opozicija (suprotnost) može da proizilazi iz same prirode stvari (belo / crno; snaga / slabost; sećati se / zaboraviti), najčešće je naša misao *tâ* koja, u zavisnosti od okolnosti, stvara kontrast, suprotnost. Tako, na primer, između *vunene haljine* i *pamučne haljine* u osnovi nema suprotnosti. Ali, ukoliko uporedimo njihovu

³ « proposition subordinata indicante una circostanza nonostante la quale ciò che è detto nella reggente conserva la sua validità. » (Zingarelli 1983 : 419)

⁴ « proposition introduite par *quoique*, *bien que*, qui indique une opposition, une restriction à l'action exprimée par la principale » (Larousse : 2001).

⁵ U daljem tekstu ćemo koristiti termin *opozicija* (umesto termina *suprotnost*).

⁶ Pri prevodu francuskog termina *propositions adversatives* ili *propositions oppositives* (francuski autori koriste oba termina) sledimo terminologiju koju koristi Papić (1992) radi njihovog jasnijeg razdvajanja od naporednih suprotnih rečenica u srpskom jeziku.

⁷ Autor opisuje i povezuje kategorije kauzalnosti, finalnosti, konsektivnosti, koncesivnosti i kondicionalnosti, i na taj način objedinjuje one kategorije koje se (kada je reč o hipotaksi) izražavaju u okviru sistema zavisnosloženih rečenica sa odnosom *implikacije*, te ga K. Milošević navodi kao jednog od prvih autora koji su identifikovali ovaj sistem (Milošević 1986 : 13).

upotrebu, njihovu cenu, itd. – javlja se opozicija. U daljem razmatranju autor iznosi tvrdnju da je nekada veoma teško utvrditi razliku između *opozicije* i *koncesivnosti*, i da postoje situacije u kojima je samo intonacija tâ koja uspostavlja razliku. Tako, rečenica *Tout timide qu'il est, il sait faire des affaires* [Ma koliko da / iako je stidljiv, on ume da sklapa poslove.] može da bude izgovorena i kao obična konstatacija (dakle, da izražava opoziciju, odnosno posedovanje dve suprotne osobine). Ukoliko se intonacija prilagodi tako da se naglasi segment *qu'il est*⁸, reč je o koncesivnosti (Brunot 1922 : 855–856). Semantičar Šarodo takođe smatra da je reč o jezičkoj kategoriji koja povezuje dve tvrdnje na takav način da „jedna od njih /.../ negira tvrdnju (najčešće implicitnu) koja bi mogla biti jedna od posledica druge tvrdnje (koja se smatra polaznom)” (Charaudeau 1992 : 514).⁹ Prema autoru, restrikcija¹⁰ može da predstavlja *prostu restrikciju*: *Il est fort mais il est bête*. [On je snažan, ali je glup.]¹¹ i *koncesivnu restrikciju – koncesivnost*: *Bien qu'il soit fort, il est bête*. [Iako je snažan, on je glup.] (Charaudeau 1992 : 517–518). Nirop smatra da koncesivna rečenica izražava okolnost koja bi mogla imati – ali nema – uticaj na određenu radnju, odnosno radnju izraženu upravnim rečenicom. Ta okolnost može da bude predstavljena kao *realna* (*Bien qu'elle soit très riche, elle ne dépense que le strict nécessaire*. [Iako je veoma bogata, ona troši samo onoliko koliko je nužno.]), ili pak kao *pretpostavljena*: *Même si j'avais été très riche, je n'aurais pas été dépensier*. [Čak i da sam bio veoma bogat, ne bih bio rasipnik.] (Nyrop 1930 : 366). I Vilme pominje koncesivnost razmatrajući slučajeve izražavanja „odbačenog, alternativnog ili “preokrenutog” uzroka”¹² (Wilmet 2003 : 328). Wagner i Pinchon (Wagner & Pinchon 1962) razmatraju koncesivnost u odeljku *Zavisne opozitivne i koncesivne rečenice*. Analizirajući opoziciju koja se javlja između dva pojma, autori razlikuju: a) opoziciju između dve nezavisne činjenice: *Pendant qu'il pleut à Paris, il fait beau à Nice*. [Dok u Parizu pada kiša, u Nici je lepo vreme.], b) opoziciju između jedne realne i jedne željene činjenice (radnje): *Quand il faut être attentif, tu rêves*. [Kada treba biti pažljiv, ti sanjariš.] i c) opoziciju koja nastaje onda kada izgleda da će neka radnja

⁸ U srpskom jeziku bi bio naglašen veznik *ma* koliko (*iako*).

⁹ « Ces deux assertions sont reliées de telle manière que l'une de celles-ci /.../ nie l'assertion (le plus souvent implicite) qui pourrait être l'une des conséquences de l'autre assertion (considérée comme l'assertion de base) » (Charaudeau 1992 : 514).

¹⁰ Već smo naveli da Šarodo koristi termin *restrikcija*.

¹¹ Svi prevodi citata, kao i prevodi primera iz literature, prevodi su autora ove monografije.

¹² « /.../ la cause rejetée, alternative ou inversée » (Wilmet 2003 : 328).

ili stanje zasigurno imati određenu posledicu, a ipak dođe do sasvim suprotne, neočekivane posledice: *Bien qu'il eût une forte fièvre, il sortit*. [Iako je imao visoku temperaturu, izašao je.]. Autori samo treći slučaj smatraju *koncesivnošću* ili *suprotnim uzrokom*. Slučajeve (a) i (b) nazivaju *prosta suprotnost*, a slučaj (c) *koncesivna suprotnost*.¹³ G. Može (Mauger 1968) takođe polazi od razmatranja *opozicije*, te izdvaja njena dva tipa: *koncesivnost* i *paralelnu opoziciju* (*opposition parallèle*). *Koncesivnost* implicira poništen uzrok, uzrok bez posledice (*une cause sans effet, brisée*), kao u primeru: *Malgré ses défauts, je l'aime*. = *Je concède qu'il a des défauts, mais ils sont sans effet sur mon affection*. [Uprkos njegovim manama, ja ga volim. = Priznajem da on ima mane, ali su one bez uticaja na moju naklonost.]. *Paralelna opozicija* predstavlja dve činjenice kao *paralelno suprotstavljene*: *Pierre est travailleur, tandis que Paul est paresseux*. [Pjer je vredan, dok je Pol lenj.] (Mauger 1968 : 335).

Žorž i Rober Le Bidoa (Le Bidois 1971) smatraju da su *koncesivnost* i *opozicija*, iako teorijski razdvojene, u jezičkoj praksi ponekad toliko bliske da ih je teško razlikovati: „Retko se javlja odnos koncesivnosti bez primesa opozicije. I sama opozicija često kao da implicira koncesivnost, ili joj se veoma približava” (Le Bidois 1971 : 500).¹⁴ Zbog toga ima dosta rečenica čiju je pravu psihološku podlogu (i dakle pravi smisao) teško odrediti. Autori navode primer rečenice *Il était généreux, quoiqu' il fût économe*. [Bio je velikodušan, iako je bio štedljiv.]¹⁵ u čijoj zavisnoj rečenici većina gramatičara vidi koncesivnu klauzu. Precizirajući najpre da u ovoj rečenici dominira opozicija, jer se velikodušnost suprotstavlja štedljivosti, kao i škrtost darežljivosti, autori ističu da ta opozicija ne predstavlja prepreku da protagonista bude *u isto vreme* i štedljiv i velikodušan. Transformišući inicijalnu složenu rečenicu, pokazuju da bi se isto značenje moglo izraziti i na sledeće načine: *Il était généreux, malgré son gout de l'économie*. [Bio je

¹³ I autori *Larusove gramatike savremenog francuskog* (Chevalier et al. 1964) razlikuju *prostu opoziciju* – situaciju kada se razmatraju dve činjenice koje postoje ili bi mogle postojati istovremeno (izražavaju je rečenice uvedene veznicima: *quand, alors que, pendant que, tandis que, lors même que*), i situaciju kada se konstatuje da dve činjenice istovremeno postoje (ili bi mogle postojati istovremeno), ali da bi jedna od njih mogla da spreči realizaciju one druge. Autori smatraju da je samo u ovom drugom slučaju reč o *koncesivnim rečenicama* (uz veznike *bien que, quoique, malgré que*).

¹⁴ « Rarement la concession apparaît pure de toute opposition. De son côté, l'opposition se décèle souvent comme impliquant, au fond, quelque concession, ou comme toute prête à y glisser » (Le Bidois 1971 : 500).

¹⁵ V. Hugo, *Lég. Booz*, apud Le Bidois 1971 : 500.

velikodušan, uprkos svojoj sklonosti ka štedljivosti.], *Il était généreux, et pourtant il était économe*. [Bio je velikodušan, a ipak je bio štedljiv.], ili pak: *Il avait beau être économe, il n'en était pas moins généreux*. [Iako / ma koliko je bio štedljiv, nije zbog toga bio ništa manje velikodušan.]. Zbog svega navedenog, Ž. i R. Le Bidoa se odlučuju da za ovaj tip zavisnih rečenica koriste termin *concessive-oppositive* [koncesivno-opozitivna klauza] jer smatraju da on bolje prenosi pravu prirodu opisanih rečenica.

Bešad (Béchade 1993) pod odrednicom *koncesivna rečenica* podrazumeva tri semantičke vrednosti. On, naime, tvrdi sledeće: „Sam naziv *koncesivna rečenica* /.../ mora se nijansirati. Taj naziv je sasvim prikladan smislu ovakve zavisne rečenice onda kada ona izražava činjenicu uprkos kojoj se izvršava radnja iskazana nadređenom rečenicom (*Bien qu'il fasse beau, Pierre reste à la maison*. [Iako je lepo vreme, Pjer ostaje kod kuće.]). Naziv se čini mnogo manje prikladnim kada zavisna rečenica izražava samo istovremeno postojanje neke činjenice sa činjenicom iskazanom u upravnoj rečenici. Tako, kada je rečenica uvedena veznicima *alors que, pendant que, tandis que*, itd. (*Pierre joue alors que Jean travaille*. [Pjer se igra dok Žan radi.]), ili veznicima *à moins que, excepté que, sans que*, itd. (*Pierre se porte bien, excepté qu'il est un peu fatigué*. [Pjer se dobro drži, osim što je malo umoran.]), reč je više ili o ideji opozicije, ili o ideji restrikcije u odnosu na nadređenu rečenicu, te se one pre mogu nazvati *opozitivnim* ili *restriktivnim* rečenicama. U želji da se izbegne stvaranje dodatnih kategorija rečenica, ove različite vrednosti objedinjene su jedinstvenim nazivom *koncesivne rečenice*.”¹⁶ (Béchade 1993 : 275). U tom smislu, Bešad razlikuje *opozitivne koncesivne rečenice* (*concessives à valeur adversative*), *restriktivne koncesivne*

¹⁶ « L'appellation même de la proposition concessive /.../ doit être nuancée. Elle répond bien au sens de la subordonnée quand celle-ci indique un fait en dépit duquel s'accomplit l'action de la principale (*Bien qu'il fasse beau, Pierre reste à la maison*). Elle paraît moins appropriée lorsque la subordonnée indique seulement la coexistence avec la principale. Ainsi, lorsque la subordonnée est introduite par *alors que, pendant que, tandis que*, etc., d'une part (*Pierre joue alors que Jean travaille*), ou *à moins que, excepté que, sans que*, etc., de l'autre (*Pierre se porte bien, excepté qu'il est un peu fatigué*): on a plutôt affaire à une idée soit d'opposition, soit de restriction par rapport à la principale, au point qu'on pourrait appeler ces propositions adversatives ou restrictives. C'est par souci d'éviter la création de catégories supplémentaires qu'on regroupe sous la seule dénomination de concessive ces différentes valeurs » (Béchade 1993 : 275).

rečenice (*concessives à valeur restrictive*) i prave koncesivne rečenice (*les concessives vraies*).¹⁷

Opozitivne koncesivne rečenice uvedene su najčešće veznicima koji obeležavaju vreme i upućuju na *simultanost* radnji upravne i subordinirane rečenice: *alors que, lorsque, lors même que, maintenant que, pendant que, quand, tandis que*. Mogu biti uvedene i veznicima koji označavaju apsolutnu suprotnost: *au lieu que, (bien) loin que* (ali su oni veoma retki u savremenom francuskom jeziku), ili prostu suprotnost „koja je ublažena zahvaljujući upotrebi hipotetičkog veznika *si*” (Béchade 1993 : 276). Restriktivne koncesivne rečenice uvedene su veznicima koji obeležavaju rezervu ili *isključivanje neke činjenice*: *à moins que, excepté que / si, sauf que / si, si ce n'est que, sinon que*. Pri tome neki od njih u sebi integrišu pojmove koncesivnosti i hipoteze. Prave koncesivne rečenice uvedene su veznicima ili vezničkim izrazima kao što su: *bien que, quoique, encore que, même si, quand bien même, pour...que, quelque...que, quel que*, itd., a u zavisnosti od toga da li se zavisna koncesivna rečenica odnosi na ceo proces upravne rečenice ili samo na neki njegov segment.

M. Koen (Cohen 1965), u monografiji *Le Subjonctif en français contemporain*, iako prevashodno orijentisan na izučavanje upotreba glagolskog načina sibižonktivna, koncesivnost (tačnije, koncesivne klauze) razmatra u odeljku

¹⁷ D. Točanac-Milivojević (1989) u potpunosti preuzima podelu koju predlaže Bešad, uz minimalne razlike u terminologiji (umesto naziva *les adversatives* ona koristi naziv *les oppositives*). I samo određenje ovih rečenica je gotovo identično: pod *pravim koncesivnim rečenicama* autor podrazumeva rečenice koje izražavaju činjenicu koja ne predstavlja logičnu posledicu radnje glavne rečenice, već činjenicu koja dovodi do rezultata drugačijeg od očekivanog (i to se upravo naziva *dopuštanje, koncesivnost*). Opozitivne rečenice su one čiji sadržaj predstavlja suprotnost sadržaju glavne rečenice, dok *restriktivne* rečenice svojom semantikom iznose neko ograničenje (rezervu), neko isključivanje (fr. *exclusion*), dakle neku restrikciju u odnosu na sadržaj glavne rečenice. Papić (1992) takođe razlikuje *koncesivne* (rečenice po smislu suprotne *kauzalnim*) od *opozitivnih rečenica* (čiji je sadržaj samo u logičkoj neusaglašenosti sa sadržajem glavne rečenice). Autor smatra da se u *koncesivnim rečenicama* „ne ostvaruje posledica koja se po logici stvari očekuje” (Papić 1992 : 224), i da je moguće *kauzalni period* (strukturu: upravna rečenica + zavisna kauzalna rečenica) pretvoriti u *koncesivni* ukoliko stavimo negaciju u njegovu glavnu ili zavisnu rečenicu (ali ne u obe). Ovo je ilustrovano sledećim primerima: J’ai fermé la porte *parce qu’il y avait de l’air*. [zato što] Je n’ai **pas** fermé la porte *bien qu’il y ait de l’air*. [mada] J’ai fermé la porte *bien qu’il n’y avait pas* d’air. [mada] Je n’ai **pas** fermé la porte *parce qu’il n’y avait pas* d’air. [zato što]. Nasuprot tome, u *opozitivnim rečenicama* nije u pitanju nerealizovana kauzalnost. Autor takođe izdvaja *restriktivne rečenice* u posebnu grupu.

nazvanom *La réserve* [ograničenje, uzdržanost, rezerva],¹⁸ na osnovu čega zaključujemo da on koncesivnost određuje kao situaciju kada govorno lice izražava određenu rezervu koja se tiče izvršenja radnje, uprkos tome što postoje uslovi da do tog izvršenja dođe.

Ziti i Šampanjol (Ziti & Champagnol 1992 : 188) izdvajaju dva tipa uzročno-posledične veze. Prvi tip nazivaju *cause / effet attendu* [uzrok / očekivana posledica], a reč je o onome što tradicionalno nazivamo *kauzalnim rečenicama*.¹⁹ Drugi tip ovakve veze (tradicionalno nazivan *koncesivnim rečenicama*) autori nazivaju *cause / effet non attendu* [uzrok / neočekivana posledica],²⁰ a princip je sledeći: u normalnim okolnostima, u složenoj rečenici “p*q”, očekivali bismo da „p” prouzrokuje „r”, ali posledica „q” se suprotstavlja logičnoj posledici zavisne rečenice „p”: *Bien que le moteur gauche de l’avion ait pris feu, le pilote a réussi à poser l’appareil*. [Iako se levi motor aviona zapalio, pilot je uspeo da spusti avion.].²¹ Ovakva veza predstavlja se veznicima *bien que* i *quoique*, koji, kada uvode uzrok, pokazuju da govornik sugerise da se očekivana posledica neće realizovati. Ukoliko stoje uz posledicu, navedeni veznici impliciraju da nije reč o posledici koja prirodno proizilazi iz datog uzroka.

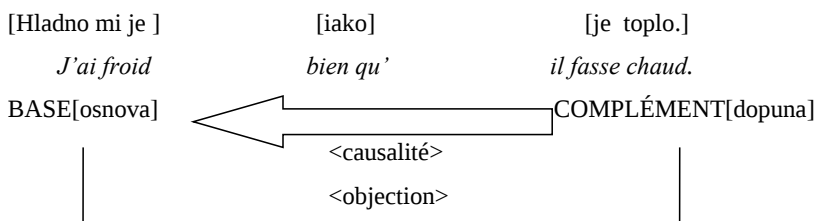
I nemački lingvista Vajnrh uspostavlja vezu između koncesivnosti i kauzalnosti, navodeći da su koncesivni veznici „granični slučajevi kauzalnosti” (Weinrich 1989 : 463). Naime, ovi veznici uvode verodostojan razlog za izvršenje određene radnje, pri tom ga odbacujući kao nešto što nije imalo očekivanu posledicu. Autor opisuje smisao koncesivnih veznika uz pomoć semantičkih obeležja <kauzalnost> (fr. <causalité>) i <primedba>, (fr. <objection>) i sledeće sheme:

¹⁸ Autor, naime, upotrebu glagolskih načina analizira u svetlu govornikovih *ideja* koje su upravo kriterijum (u psihološkom smislu) za izbor glagolskih načina, bez obzira na sâm formalni okvir, to jest sintaksičku konstrukciju.

¹⁹ Tačnije, o semantičkom odnosu koji postoji između dve rečenice koje formiraju složenu rečenicu “p*q”, pri čemu „p” predstavlja dovoljan razlog za „q”, a „q” predstavlja logičnu posledicu (*conclusion*) za „p”: *Puisque la voiture avait perdu une roue, le chauffeur a manqué le virage*. [Budući da je automobil ostao bez točka, vozač je propustio skretanje.] (Ziti & Champagnol 1992 : 188).

²⁰ Autori navode i termine drugih autora, kao što su na primer: *une relation adversative* (Halliday et Hassan 1976, apud Ziti & Champagnol 1992 : 188) ili *concession causale* (Moeschler 1983, 1989, apud Ziti & Champagnol 1992 : 188).

²¹ Autori ovde kao izvor navode: Letoublon : 1983.

Vajnrih smatra da ovakva struktura slušaoca najpre upućuje na uzrok (izražen dopunom *il fasse chaud*) kako bi razumeo osnovnu tvrdnju *J'ai froid*, ali semantičko obeležje <objection> (koje donosi veznik *bien que*) istovremeno sugerise slušaocu da taj uzrok treba smatrati bez efekta, kao i to da se govornik ponaša suprotno onome što taj uzrok implicira.

Sveobuhvatno razmatranje semantičke kategorije koncesivnosti i inventara jezičkih sredstava za njenu realizaciju predstavlja monografija *Koncesivnost u francuskom – La concession en français* (Morel 1996), koja fokusira one rečenice koje se u Bešadovoj terminologiji nazivaju *prave koncesivne rečenice*.

Pri definisanju koncesivnosti autor naglašava činjenicu da je za uspostavljanje odnosa koncesivnosti presudno postojanje jedne pretpostavljene veze (*relation sous-jacente*), što, ukratko rečeno, podrazumeva da u svesti govornika i sagovornika postoji određeni opšteprihvaćeni stav, implicitno slaganje oko ustaljenog načina ponašanja. Morel ovo objašnjava pomoću sledećeg primera: *Bien qu'il pleuve, il sort.* [Iako pada kiša, on izlazi.]. Koncesivni odnos između iskaza A (*Il pleut.* [Pada kiša.]) i iskaza B (*Il sort.* [On izlazi.]) ne bi se mogao uspostaviti da ne postoji činjenica da čovek obično ne izlazi napolje kada pada kiša (*Normalement quand il pleut, on ne sort pas.*), što u stvari predstavlja iskaz B1. Tačnije, iskaz A za posledicu obično ima iskaz B1, a iskaz B predstavlja negaciju iskaza B1. Na taj način dolazi se do osnovnog uslova za postojanje koncesivnosti, a to je da tvrdnja „A se obično vezuje za B1” postoji i u svesti govornika i u svesti sagovornika.²² Dakle, „koncesivnost [koncesivna veza između dva iskaza] predstavlja nametanje određene pretpostavljene činjenice [nekog trećeg iskaza] koja vezuje ta dva iskaza” (Morel 1996 : 7).²³ Ukoliko govornik i sagovornik u načelu imaju isti pogled na svet, koncesivni odnos može se

²² Morel ovo pojašnjava primedbom da se, recimo, u svetu puževa (u kome je iskaz B1 nevažeci), između iskaza A i B ne bi mogla uspostaviti koncesivna veza.

²³ « Recourir à la concession, c'est en effet imposer la relation implicite qui lie les énoncés mis en présence » (Morel 1996 : 7).

uspostaviti i bez eksplicitnog markera koncesivnosti (koncesivnog veznika). U suprotnom, to nije moguće. Recimo, iskaz *Cet arbre a trois ans et il ne porte pas de fruits*. [Ovo drvo staro je tri godine, a ne daje plodove.] može se interpretirati kao koncesivan u krajevima gde su klimatski uslovi takvi da drvo nakon tri godine počinje da daje plodove (= iskaz <B1>). Ukoliko se pak uz takav iskaz upotrebi veznik tipa *bien que*, nameće se koncesivna interpretacija.

Morel izdvaja tri podvrste koncesivnog odnosa²⁴: a. *concession logique* (logička koncesivnost²⁵), predstavljena upravo prethodno analiziranim iskazom: *Bien qu'il pleuve, il sort*. [Iako pada kiša, on izlazi.]; b. *concession rectificative* (modifikativna koncesivnost²⁶), kojom se u manjoj ili većoj meri modifikuje, a ponekad i potpuno negira sadržaj nadređene strukture. Reč je o primerima tipa: *Vous pouvez tourner sur la petite place là bien que ce soit interdit. Tout le monde le fait*. [Možete se okrenuti na onom malom trgu, mada je (to) zabranjeno. Svi to rade.]; c. *concession argumentative* (argumentativna koncesivnost) koja se javlja isključivo u iskazima koji imaju formu dijaloga ili predstavljaju iznošenje argumentacije u situacijama koje pretpostavljaju postojanje govornika i sagovornika (Morel 1996 : 16).²⁷

²⁴ Detaljnije o ovim podvrstama koncesivnog odnosa dalje u studiji, i delu posvećenom koncesivnoj klauzi.

²⁵ Termin *logička koncesivnost* korišćen je i ranije, ali sa drugačijim određenjem. Uvode ga Mešler i De Spengler 1981, u članku *La concession ou la refutation interdite* (Moeschler & De Spengler 1982). Autori *logičku koncesivnost* suprotstavljaju *argumentativnoj koncesivnosti*. *Logička koncesivnost* predstavljena je izrazom tipa *bien que p, q: Bien que la rivière fût en crue, le pont ne s'est pas effondré*. [Iako je vodostaj reke veoma visok, most se nije srušio], dok je *argumentativna koncesivnost* predstavljena izrazom *p mais q (q ≡ non r)*, pri čemu *r* predstavlja zaključak koji bi se mogao nametnuti na osnovu iskaza *p: Il est intelligent, mais brouillon*. [On je pametan, ali (je) smeten.].

²⁶ Termin *modifikativna koncesivnost* korišćemo kao prevod termina koji koristi autor jer u srpskom jeziku ne postoji adekvatniji prevod za francuski pridev *rectificatif* (od glagola *rectifier* sr. *popraviti, ispraviti*). Dalje, u studiji ćemo predložiti termin koji bi adekvatnije opisivao osobenosti ovakvih koncesivnih rečenica.

²⁷ Sa sintaksičke strane, reč je o koordiniranim strukturama, gde se u drugoj rečenici govornik vraća na svoju prethodnu tvrdnju da bi umanjio njenu snagu ili je na neki način ograničio. Ta druga rečenica ima istu ulogu kao modifikativna koncesivna klauza. Reč je o primerima tipa: *Certes je reconnais qu'elle a grand air, et elle a bien ces yeux extraordinaires dont tu me parlais, mais enfin je ne la trouve pas tellement inouïe que tu disais*. [Svakako, priznajem da ona lepo izgleda, i ima izuzetne oči o kojima si mi pričao, ali (najzad), ne smatram da je njena lepota tako izvanredna kako si mi pričao.].

Argumentativnu koncesivnost razmatraćemo u posebnom odeljku ove studije.

2.2. Određenja koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na italijanski jezik

Za razliku od francuskog jezika, u italijanskom jeziku jasno su terminološki razdvojene sledeće vrste rečenica: *koncesivne rečenice*, *opozitivne*²⁸ *rečenice*, kojima se „iskazuje suprotnost od onoga što je rečeno u upravnoj rečenici” (Terić 2005 : 241) uz karakteristične veznike: *mentre (invece)*, *quando (invece)* [a zapravo], *laddove* [dok, mada]²⁹, i *isključne rečenice (proposizioni eccettive)*, koje „ograničavaju sadržaj upravne rečenice tako što ukazuju na izuzetak od onoga što je rečeno u upravnoj rečenici” (Terić 2005 : 238), a uvedene su veznicima i vezničkim izrazima: *tranne che*, *eccetto che*, *salvo che*³⁰, *a meno che (non)*, *se non che*.³¹

Same koncesivne rečenice se definišu kao rečenice koje uvode neki neočekivani element, logički „prelom” u očekivani uzročno-posledični odnos (Serianni 1988), odnosno ukazuju na „neuspeo efekat koji bi trebalo ili bi mogao da postigne neki određeni razlog (stvarni ili pretpostavljeni)” (Agostini 1978 : 386, apud: Serianni 1988 : 504)³², dakle „iznose situaciju koja ne izaziva obično očekivani efekat” (Rigotti & Schenone 1988 : 298)³³. Sledeća definicija objedinjuje prethodno navedene: „dopusne rečenice ukazuju na okolnosti uprkos kojima se izvršava radnja ili dešava stanje upravne rečenice. Iako bi se moglo očekivati vršenje neke druge radnje ili odvijanje nekog drugog stanja, ipak se dešava neočekivani glagolski proces /.../. Ovim rečenicama se /.../ dopušta postojanje nečega što bi moglo da predstavlja prepreku, ali to u stvari ne

²⁸ U gramatici iz koje smo preuzeli ovu podelu stoji: *zavisne suprotne rečenice (proposizioni subordinate avversative)*.

²⁹ Evidentna je analogija sa veznicima francuskih rečenica koje izražavaju suprotnost (opoziciju): *au lieu que*, *loin que*, *maintenant que*, *à présent que*, *aujourd'hui que*, *lors même que*, *alors que*, *tandis que*, *pendant que*, *lorsque*, *quand*.

³⁰ Serijani navodi i njihove ređe varijante: *eccettoché*, *salvoché*.

³¹ Analogno veznicima u francuskim rečenicama koje izražavaju ograničenje (restrikciju): *excepté que*, *excepté si*, *sauf que*, *sauf si*, *sinon que*, *à moins que*, *si ce n'est que*.

³² « ... il mancato verificarsi dell'effetto che dovrebbe o potrebbe conseguire a una determinata causa (reale o supposta) » (Agostini 1978 : 386, apud: Serianni 1988 : 504).

³³ « esprimono una situazione che non produce l'effetto che normalmente si aspetterebbe. » (Rigotti & Schenone 1988 : 298).

onemogućava ostvarivanje onoga što je izrečeno u upravnoj rečenici” (Terić 2005 : 224). I u *Novoj gramatici italijanskog jezika* (Dardano & Trifone 1997) koncesivnost se posmatra kao pojava suprotna kauzalnosti. Autori navode da je odnos između glavne rečenice i koncesivne klauze suprotan odnosu koji postoji između kauzalne klauze i njene glavne rečenice: reč je o odnosu „osujećenog uzroka”³⁴. Kao i kod kauzalnih rečenica, autori razlikuju tri tipa koncesivnih rečenica, prema tome da li izražavaju: efektivni uzrok: *Il bicchiere non si è rotto, benché tu l'abbia urtato*. [Čaša se nije razbila, iako si je gurnuo.]; formalni uzrok: *Il bicchiere non si è rotto, benché sia fragile*. [Čaša se nije razbila, iako je lomljiva.] i neutralni uzrok:³⁵ *Luisa è in casa, sebbene la luce non sia accesa*. [Luiza je kod kuće, iako svetlo nije upaljeno.].³⁶

U *Velikoj referentnoj italijanskoj gramatici* (Renzi et al. 2001) konstatuje se da postoji više tipova koncesivnih klauza, jer, iako one sa svojom nadređenom rečenicom razvijaju slične značenjske odnose, između njih postoje semantičke i sintaksičke razlike. U tom smislu autori razlikuju: a) faktičke (stvarne)³⁷ koncesivne klauze (*le proposizioni concessive fattuali*): *Benché piovesse, Antonio è uscito senza ombrello*. [Iako je padala kiša, Antonio je izašao bez kišobrana.] (primer 1), b) uslovno-koncesivne klauze (*le proposizioni condizionali concessive*): *Anche se piovesse, Antonio uscirebbe senza ombrello*. [Čak i da pada kiša, Antonio bi izašao bez kišobrana.] (primer 2) i c) bezuslovno-koncesivne klauze (*le proposizioni a-condizionali*): *Che ti piaccia o no, stasera andrò al cinema*. [Svidelo ti se ili ne, večeras ću ići u bioskop.] (primer 3), *Ovunque vada, Ugo troverà degli amici*. [Gde god da ode/otišao, Ugo će pronaći prijatelje.] (primer 4).³⁸

³⁴ It. *causa frustrata* (Dardano & Trifone 1997 : 410).

³⁵ It. *motivo di dire*. Mogući prevodi su i: fiktivni / nepravni / nepostojeći uzrok.

³⁶ Autori dodaju da je, s obzirom na to da koncesivne klauze označavaju *prelom* u normalnom uzročno-posledičnom odnosu, ova vrsta subordinacije složenija od ostalih zavisnih odnosa, te navode dokaze te kompleksnosti: prvi dokaz (sa dijahronijskog aspekta) predstavljala bi činjenica da su se koncesivni veznici, tokom nastanka italijanskog jezika, razvili dosta kasno u odnosu na ostale. Drugi dokaz (na sinhronijskom planu), jeste činjenica da su koncesivne klauze dosta retke u neformalnom govoru i neformalnoj prepisci.

³⁷ Za ovaj prevod termina *fattuale* odlučili smo se ne samo zbog njegove bliskosti sa italijanskim originalom, nego zbog toga što one zaista izražavaju neku stvarnu situaciju, koja jeste na snazi, ali će se radnja glavne rečenice realizovati uprkos njoj.

³⁸ Spoj koncesivne klauze i njene nadređene strukture autori nazivaju „koncesivnom konstrukcijom” (*costrutto concessivo*).

Faktičkom koncesivnom klauzom (1) govornik pokazuje da smatra da između događaja iskazanog u zavisnoj i u glavnoj rečenici postoji kontrast: ne očekuje se da neko izađe bez kišobrana po kiši. Ovu očekivanu reakciju govornik može izraziti i pomoću kondicionalne rečenice, uz pomoć negacije u apodozi: *Normalmente se piove, non si esce senza ombrello*. [Ako / kada pada kiša, obično se ne izlazi bez kišobrana.]. Ipak, koncesivnom klauzom govornik sugerise da je u nekom ranijem trenutku zaista padala kiša i da je tada Antonio izašao bez kišobrana, dakle nagoveštava realnost sadržaja i glavne i zavisne rečenice. Ovaj drugi deo značenja ovakve koncesivne konstrukcije može se izraziti i pomoću dve naporedne rečenice, sa sastavnim veznikom: *Pioveva e Antonio è uscito senza ombrello*. Dakle, semantička vrednost ovog tipa koncesivne konstrukcije predstavlja kombinaciju dva navedena aspekta i može se shematski predstaviti na sledeći način: “**iako p, q**” = “ako je p_i nije q_i ” & “ $p_{istinito}$ i $q_{istinito}$ ” (Renzi et al. 2001 : 785).

Semantika *uslovno-koncesivne klauze* ima dva aspekta: između događaja iskazanog zavisnom rečenicom (p_i) i onog iskazanog nadređenom rečenicom (q_i) formira se kontrast (s obzirom na jedno, ne očekuje se ono drugo). Sadržaj zavisne i nadređene rečenice međusobno se podrazumevaju (*sono implicitati*): potrebno je da oba elementa budu tačna kako bi ceo iskaz bio formalno istinit. Taj dvostruki semantički aspekt takođe se može predstaviti gorenavedenom shemom. Dakle, druga vrsta koncesivnih konstrukcija deli jedan aspekt sa prvom vrstom (faktičkim koncesivnim klauzama). Međutim, za razliku od faktičkih koncesivnih klauza, ono što je iskazano uslovno-koncesivnim konstrukcijama ne implicira istinitost niti zavisne niti nadređene rečenice: iskaz *Anche se piovesse, Antonio uscirebbe senza ombrello* podrazumeva da bi u slučaju kiše, kao i u drugim slučajevima (npr. kada ne pada kiša), Antonio izašao bez kišobrana. Znači da bi, kako bi ceo iskaz bio istinit, sadržaj nadređene rečenice morao biti tačan, ali sadržaj zavisne klauze može biti tačan ili netačan. Ovo se shematski može predstaviti na sledeći način: “**čak i ako je p, q**” = “ $p_{istinito}$ i $q_{istinito}$ ” ILI “ $p_{netačno}$ i $q_{istinito}$ ” (Renzi et al. 2001 : 791).

Specifičnost *bezuslovno-koncesivne klauze* je u tome što sadržaj zavisne klauze *ne uslovljava* sadržaj nadređene strukture: tačnije, nema nikakav uticaj na njenu istinitost. Reč je o konstrukcijama tipa: *Che ti piaccia o no, stasera andrò al cinema*. (3); *Ovunque vada, Ugo troverà degli amici*. (4). Primer (3) se shematski može predstaviti ovako: “**p ILI ne-p, q**” = “ $p_{istinito}$ ILI $p_{netačno}$, $q_{istinito}$.” (Renzi et al.

2001 : 800). Primeri poput primera (4) sadrže neki priloški relativizator³⁹, što čini sadržaj zavisne rečenice nepotpunim. On naime unosi *slobodnu varijabilu* koja se može simbolički predstaviti kao $p_{(x)}$. Koju god vrednost da uzme varijabila x (dakle, koji god bio sadržaj zavisne rečenice), sadržaj nadređene strukture ispostavlja se istinitim, što se može predstaviti na ovako: “ $p_{(x)}, q$ ”= “ $\forall x, p = F(x), q_{istinito}$ ” (Renzi et al. 2001 : 800).

F. Bjanko (Bianco 2010: 255–256) daje pregled jedne dosta detaljnije sistematizacije ovih rečenica, a na osnovu klasifikacije I. Konsales⁴⁰, koja osim tri prethodno navedena tipa⁴¹ izdvaja još sedam tipova koncesivnih klauza. Ona, dakle, prepoznaje ukupno deset tipova koncesivnih klauza: 1) *concessive confrontative* [poredbene koncesivne rečenice] u kojima su sadržaj zavisne i glavne rečenice suočeni i suprotstavljeni, ali tako da se ipak ni sadržaj zavisne niti glavne rečenice ne predstavlja kao potencijalna prepreka realizaciji sadržaja one druge: *Se Atene piange, Sparta non ride*. [Ako/iako Atina plače, Sparta se ne smeje.]; 2) *concessive valutative* [valutativne koncesivne rečenice] u kojima je suprotnost sadržaja zavisne sa sadržajem glavne rečenice rezultat subjektivne procene govornika: *Benché sia stato girato molti anni fa, Quarto potere è un film molto attuale*. [Iako je snimljen pre mnogo godina, *Građanin Kejn* je veoma aktuelan film.]; 3) *concessive commentative* [koncesivne rečenice u funkciji dodatnog komentara] koje sadrže neki sud, stav ili mišljenje koje je u suprotnosti sa objektivnom činjenicom izraženom u glavnoj rečenici, ali pri tome ne može da utiče na njenu realizaciju: *Obama è stato eletto, nonostante pensassi che la battaglia delle primarie lo avesse indebolito*. [Obama je izabran, iako sam mislio da ga je borba na preliminarnim izborima oslabila.]; 4.) *concessive limitative (restrittive)* [limitativne koncesivne rečenice] koje sadrže neku tvrdnju koja teži da oslabi validnost sadržaja glavne rečenice: *A Praga la vita costa poco; quantunque non sia economica come una volta*. [Život u Pragu nije skup, iako nije jeftin kao nekada.]. Ispred ovakvih koncesivnih rečenica u govoru često postoji pauza (što u pisanoj formi može da bude neki „jak” interpunkcijski znak) koja ih deli od prethodnog teksta. Bjanko zapaža da „ova karakteristika naglašava njihov sintaksički karakter polunezavisnih rečenica” (Bianco : 2010 : 255); 5) *concessive*

³⁹ Autor koristi termin *relativo indefinito*, za koji smo mi preuzeli termin G. Terić *priloški relativizator* (Terić 2005 : 226).

⁴⁰ Iznetoj u monografiji: Consales, I. (2005), *La concessività nella lingua italiana (secoli XIV - XVIII)*, Roma: Aracne.

⁴¹ S tim što se u njenoj terminologiji treći tip (*a-condizionali*) naziva *pluricondizionali*.

correttive [korektivne koncesivne rečenice] bliske su prethodnom tipu, samo je u njima suprotna tvrdnja, „ispravka” (*la rettifica*) mnogo drastičnija, i čak u potpunosti negira sadržaj glavne rečenice. Da bi se kontrast pojačao, u zavisnoj rečenici (koja je uvek u postpoziciji u odnosu na upravnu, ili bar na onaj njen deo na koji se tačno odnosi) često se ponavljaju elementi upravne rečenice (prostim ponavljanjem ili uz upotrebu antonima): *Elencò mille ragioni per le quali era impossibilitato a venire: benché la vera ragione fosse solo una*. [Nabrojao je hiljadu razloga zbog kojih nije bio u mogućnosti da dođe: iako je pravi razlog samo jedan.]. Zapazićemo da koncesivne rečenice u funkciji dodatnog komentara, limitativne i korektivne koncesivne rečenice odgovaraju rečenicama kojima Morel (Morel 1996) pripisuje vrednost *modifikativne* koncesivnosti; 6) *concessive risultative* [rezultativne koncesivne rečenice] u kojima je obrnut uzročno-posledični odnos: upravna rečenica je ta koja sadrži neku posledicu od koje se kreće da bi se stiglo do premise koju sadrži koncesivna klauza, prelazeći unazad sled događaja: *Anna è contenta sebbene taccia*. [Ana je srećna, iako ćuti.] i 7) *concessive scalari* [gradualne koncesivne rečenice] koje prenose sadržaj koji, koliko god bio snažan, biva nedovoljan da spreči događaj izražen upravnom rečenicom (koja je skoro uvek u odričnom obliku): *Per quanto tu possa pregarmi, non riuscirai a convincermi a comprarti il motorino*. [Koliko god me molio, nećeš uspeti da me ubediš da ti kupim motor.].

Iako je predstavljena podela dobro argumentovana, smatramo da je razlika između pojedinih tipova samo u nijansama. Ipak, korisno je imati uvid i u ovakvo sagledavanje koncesivnih rečenica jer ono ukazuje na širinu značenjskog spektra koji one poseduju.

Pre daljeg razmatranja ove problematike, preciziraćemo sledeće – mi ćemo u ovoj studiji razmatrati onaj tip koncesivnih klauza koji pojedini autori nazivaju *pravim koncesivnim rečenicama* (Béchade 1993; Točanac-Milivojević 1989), a koje i još pojedini autori izdvajaju kao nosioce pravog koncesivnog značenja (Wagner & Pinchon 1962; Chevalier et al. 1964; Mauger 1968). Osim ograničenja koje nameće sam obim ovog rada, postoje i drugi razlozi za ovakvo opredeljenje, a najznačajniji svakako jeste taj što smo saglasni sa stavovima navedenih autora, smatrajući da je svoje stavove najargumentovanije izneo Bešad. Dodatni motiv ovakvog izbora jeste i činjenica da su u italijanskoj gramatici koncesivne rečenice jasno izdvojene od *opozitivnih* i *restriktivnih* rečenica i predstavljaju posebne tipove zavisnih rečenica.

2.3. Određenja koncesivnosti u literaturi koja se odnosi na srpski jezik

U *Sintaksi savremenog srpskog jezika* (Piper et al. 2005 : 826), gde se koncesivnost (ustupak ili dopusnost) proučava u okviru kategorijalnog kompleksa kauzativnosti (uz kategoriju teličnosti i kondicionalnosti), njeno značenje se definiše kao „(a) ostvarivanje neke situacije, što (b) otežava neka druga situacija, koja (c) biva ili treba da bude prevladana”. U detaljnijoj analizi situativnog okvira ostvarivanja koncesivnog značenja, na primer rečenice *Uprkos kiši, ona šeta*, pokazuje se da koncesivnost podrazumeva: a. postojanje neke situacije („pada kiša”), b. postojanje neke druge, hipotetične situacije („ona ne šeta”), c. postojanje očekivanja govornog lica da će situacija **(a)** prouzrokovati situaciju **(b)**, d. konstatovanje neopravdanosti takvog očekivanja, e. konstatovanje ostvarivanja situacije suprotne situaciji **(b)**. Dakle, koncesivnost je kategorija „sa elementima kauzativnosti, modalnosti (očekivanje kao uverenost govornog lica da će se nešto dogoditi), adverbzivnosti (ali događa se suprotno)” (Piper et al. 2005 : 826).

U *Savremenom srpskohrvatskom jeziku II* M. Stevanović (1974 : 909) navodi da *dopusne rečenice* (koje još naziva *koncesivnim* ili *permisivnim*) „prema onome što se njima kazuje, predstavljaju prepreku da se vrši ili da bude ono što se iznosi u glavnoj rečenici, pa ipak se to vrši, odnosno, ipak to biva”. Slično ih definiše i M. Radovanović, navodeći da „predikacija subordinirane klauze svojim realizovanjem stvara n e p o v o l j n e u s l o v e za realizovanje predikacije dominirajuće klauze, no pri tom ovu ne isključuje već „dopušta”” (Radovanović 1978 : 104). S. Pavlović (Pavlović 2007 : 283) navodi sledeće određenje: „Koncesivnom determinacijom situacija označena upravnom predikacijom dovodi se u relaciju sa nekom drugom situacijom čije (ne)realizovanje, uprkos očekivanju, nije u stanju da uzrokuje (ne)realizovanje determinisane, upravne situacije”. Autor koristi termin *nedostatni* ili *koncesivni uzrok* (za razliku od *faktivnog* uzroka i *eventualnog* uzroka, odnosno *uslova*), koji ne može da usmerava realizaciju upravne radnje kao posledice, ali je jezičkim ekspliciranjem ovog tipa uzroka nagovešten *realni* ili *faktivni* uzrok kao njegova suprotnost. M. Kovačević⁴² smatra da se koncesivna semantika ne može detaljnije odrediti a da se pri tom ne posmatra u njenom odnosu sa kauzalnom semantikom. Tačnije, koncesivnost i kauzalnost imaju zajedničku misaonu podlogu, iako se „bar na jezičkom planu s

⁴² Autor podseća da je na kauzalnost kao misaonu podlogu koncesivnosti u serbokroatistici prvi skrenuo pažnju P. Guberina (P. Guberina, *Povezanost jezičnih elemenata*, Zagreb, Matica hrvatska, 1952).

obzirom na semantičku vrijednost koncesivnih i kauzalnih formi te kategorije čine gotovo inkopatibilnim” (Kovačević 1988 : 93).

A. Prosoli uvodi pojam *imanetnog uzroka* koji je uvek prisutan (iako nije uvek ekspliciran), a koji „je na posljedicu djelovao tako da je već i a priori odredio njezin odnos prema uzroku koji je uvek izrečen u dopusnoj rečenici i u odnosu na koji se čini da je posljedica nešto što ne odgovara logičnom raspletu” (Prosoli 1975 : 22). Autor daje primer u kojem eksplicira imanentni uzrok: *Iako su stariji, ipak poštuju naša stajališta, **jer znaju da na mladima svet ostaje***. Iz ovog primera se vidi da je imanentni uzrok taj koji omogućuje realizaciju sadržaja glavne rečenice (sa kojim taj sadržaj dakle nije u suprotnosti) i ujedno sprečava delovanje uzroka ekspliciranog u dopusnoj rečenici.

K. Milošević (1986 : 34) posmatra koncesivnu klauzu kao deo sistema zavisnosloženih rečenica sa odnosom implikacije⁴³, te pristupa njenom određivanju suprotstavljajući je: a) kondicionalnoj, b) kauzalnoj, c) konsektivnoj, i d) finalnoj klauzi. U opoziciju prema kondicionalnoj klauzi koncesivna klauza stupa zbog toga što situacija koju ona iznosi „ne predstavlja adekvatan uslov, a ipak ne ometa realizaciju događaja ili neke druge pojave iz nadređene klauze /.../”. Na isti način ona stupa u opoziciju prema kauzalnoj klauzi, time što predstavlja „neadekvatan uzrok za ostvarivanje događaja iz klauze nadređene kauzalnoj”. U opoziciji prema konsektivnoj klauzi koncesivna klauza na planu semantike daje rezultat koji je analogan onom koji daje njeno semantičko poređenje sa kauzalnom klauzom. Razlika je u tome što se sada koncesivna klauza suprotstavlja *baznom* a ne *uključenom* prostom iskazu, jer je „u složenim iskazima sa konsektivnom klauzom distribucija situacije *razloga* i situacije *posljedice* upravo *obratna* distribuciji koja važi za složeni iskaz sa kauzalnom klauzom”. Najzad, koncesivna klauza ulazi u opoziciju složenoj rečenici sa finalnom klauzom na isti način kao i sve druge zavisnosložene rečenice sa odnosom implikacije.⁴⁴ Autor zaključuje da je

⁴³ *Odnos implikacije* objašnjava se kao „šire shvaćena kauzalna zavisnost” (Milošević 1986 : 34), a zavisnosložene rečenice u kojima se ostvaruje ovaj odnos jesu: kauzalne, konsektivne, kondicionalne, finalne i koncesivne klauze. Opširnija razmatranja ovog sistema pruža članak D. Vojvodića *O zavisnosloženim rečenicama sa uslovljenom strukturom (opšte karakteristike, status i klasifikacija)*, 2009. godine, kao i recentniji članak istog autora: *O kauzalno-implikativnim odnosima u srpskoj hipotaksi (kompleks uslovljenih zavisnosloženih rečenica)*, 2015.

⁴⁴ Naime, finalna klauza se ostvaruje na sledeći način: u **glavnoj rečenici** (npr. *Učimo*) imamo *instrumentalnu radnju* koja povezuje 2) **uzrok** (koji *nije* ekspliciran, a to je u ovom slušaju *želja za sticanjem znanja*) i 3) **cilj** (ekspliciran u finalnoj klauzi: **da steknemo znanje**) (Milošević 1986 : 35).

koncesivna klauza „najbliža kondicionalnoj, sa kojom ima analognu modalnu paradigmu i distribuciju glagolskih oblika. I semantička struktura koncesivne klauze izvedena je iz kondicionalne – pomoću semantičke komponente „kontrastnost” koja nije svojstvena kondicionalnoj” (Milošević 1986 : 42).

Same koncesivne klauze K. Milošević deli na: *opštekoncesivni* model (kada se koncesivnost odnosi na čitav proces iskazan zavisnom rečenicom) i *parcijalnokoncesivni* model (kada se koncesivnost odnosi samo na jedan element zavisne rečenice). Ovakvu podelu ćemo primenjivati prilikom analize jezičke građe, u delu koji se odnosi na koncesivnu klauzu.

I u *Gramatici hrvatskog jezika* (Silić & Pranjković 2005 : 349–351) koncesivne rečenice sagledavaju se kroz njihov odnos sa rečenicama rezervisanim za izražavanje drugih semantičkih kategorija. Tako, autori koncesivne rečenice dele na: *uzročno-dopusne rečenice*, nastale udruživanjem suprotnosti i uzročnosti, uvedene pre svega veznicima *iako*, *mada*, *premda*, ali i izrazima: *unatoč / uprkos tome što*, *bez obzira na to što*, *(n)i pored toga što*⁴⁵ i *uslovno-dopusne rečenice* nastale udruživanjem suprotnosti i uslova (*ako...i / i ako*, *kad...i (i kad)*, *da...i / i da...*).

2.4. Lingvistička kategorija koncesivnosti – rekapitulacija

Koncesivnost (dopusnost) se u literaturi vezanoj za sva tri posmatrana jezika definiše pre svega kao iznošenje radnje / stanja koja bi mogla da spreči realizaciju neke druge radnje / stanja, ali se realizacija te druge radnje / stanja ipak *dopušta*. Veliki broj autora je u sva tri jezika povezuje sa drugim semantičkim kategorijama te je definiše u relaciji sa njima.

Na osnovu prethodno rečenog, zaključujemo da autori koncesivnost sagledavaju kao *neefikasnu prepreku* (Nyrop 1930 : 366; Chevalier et al. 1964; Charaudeau 1992 : 514; Dubois & Lagane 1993: 193; Béchade 1993 : 263; Terić 2005 : 224; Stevanović 1974 : 909; Radovanović 1978 : 104; Drašković 1992 : 219; Piper et al. 2005 : 826), *uzrok sa neočekivanom posledicom* (Wagner & Pinchon 1962; Ziti & Champagnol 1992 : 188), *neadekvatan / odbačen / koncesivni*

⁴⁵ Kovačević kritikuje „kongruenciju” intenzifikatora *i* u izrazu *i pored toga što*, jer je on nastao od predložkog izraza *i pored*, a ne postoji predložki izraz *ni pored*. Detaljnije o ovome u članku: Kovačević 2008 : 71, fusnota 5.

uzrok (Mauger 1968; Prosoli 1975 : 22;⁴⁶ Wilmet 2003 : 328 ; Weinrich 1989 : 463; Serianni 1988; Rigotti & Schenone 1988 : 298; Dardano & Trifone 1997 : 410; Milošević 1986 : 34; Kovačević 1988 : 93; Papić 1992 : 224; Pavlović 2007 : 283). Najzad, K. Milošević (Milošević 1986) koncesivnost povezuje sa uzrokom (kauzalnost), uslovom (kondicionalnost), ciljem (finalnost) i posledicom (konsekutivnost).

Podsetićemo i na činjenicu (koju posebno ističe M.-A. Morel) da je za uspostavljanje koncesivnog odnosa između dva iskaza potreban određen izvanjezički kontekst, odnosno pripadnost i govornika i sagovornika „istom svetu“, što implicira njihovu saglasnost sa postojanjem neke treće tvrdnje koja u koncesivnom odnosu ostaje implicitna. Tačnije – potisnuta u dubinsku strukturu. Na primer, da bi se izgovorila rečenica *Marko ide na posao iako je bolestan*, podrazumeva se da i govornik i oni kojima se on obraća znaju da *Kada je čovek bolestan, obično ne ide na posao*.

Osim toga, razmatranje prethodno iznetih stavova pokazalo je da pojedini autori u okviru samih koncesivnih klauza uočavaju različite semantičke i pragmatičke nijanse, nekada i veoma suptilne, na osnovu kojih iznose predloge njihove detaljnije klasifikacije te predloge naziva tako sagledanih koncesivnih klauza.

U francuskoj gramatici postoji terminološka neusaglašenost, te se često u koncesivne rečenice ubrajaju i one koje izražavaju *suprotnost* (opoziciju) i ograničenje (*restrikciju*), ali najveći broj autora ipak izdvaja one koje izražavaju *pravu koncesivnost*, nazivajući ih pri tom *concessives vraies* (Bechade 1993; Točanac-Milivojev 1989), *oppositives concessives* (Wagner & Pinchon 1962) ili samo *concessives* (Chevalier et al. 1964; Charaudeau 1992; Morel 1996).

Najzad, uočeno je i da se koncesivnost može odnositi kako na čitavu zavisnu rečenicu (opštekoncesivni model) tako i samo na neki njen segment (parcijalnokoncesivni model), što će i biti osnovni kriterijum podele koncesivnih klauza pri analizi korpusa.

⁴⁶ Ponovićemo da se kod ovog autora koncesivnim uzrokom smatra onaj uzrok koji eksplicira koncesivna rečenica, ali se insistira i na postojanju adekvatnog uzroka, koji je uvek prisutan, iako nije uvek ekspliciran.

3. SREDSTVA ZA IZRAŽAVANJE KONCESIVNOSTI U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

U ovom odeljku navešćemo formalne oblike za izražavanje koncesivnosti koje navode konsultovani teorijski izvori. Detaljniji pregled tih oblika daćemo u odeljku koji predstavlja analizu korpusa, gde ćemo ujedno i pokušati da, analizom jezičke građe, skrenemo pažnju i na strukture koje mogu biti nosioci koncesivne semantike, a konsultovani izvori ih ne navode.

Za razliku od francuskog i srpskog jezika, u kojima je obavezni rečenični konstituent glagol u ličnom glagolskom obliku⁴⁷, u italijanskom jeziku se termin *rečenica*, tačnije *zavisna implicitna rečenica* (*proposizione implicita*) koristi za strukture koje nemaju glagol u ličnom glagolskom obliku. Ovakav implicitni izraz u većini slučajeva⁴⁸ zahteva isti subjekat u zavisnoj i upravnoj rečenici. Reč je najčešće o predloškim konstrukcijama formiranim oko participa, infinitiva ili gerunda. Kako bismo izbegli terminološke nejasnoće, mi ćemo za ovakve konstrukcije u daljem tekstu koristiti termin *nelične glagolske strukture* ili, konciznije, *implicitne strukture*, da bismo ovaj izraz mogli da primenimo i na odgovarajuće konstrukcije u francuskom i srpskom jeziku, nasuprot *eksplicitnoj zavisnoj koncesivnoj rečenici*. Pod terminom *implicitne strukture* podrazumevamo i nominalne koncesivne konstrukcije u sva tri jezika, dok ćemo prilikom analize jezičke građe razgraničiti glagolske strukture i nominalne konstrukcije u funkciji priloških odredaba.

U sva tri posmatrana jezika koncesivna semantika izražava se u okviru proste i u okviru složene rečenice. U okviru proste rečenice izražava se pomoću *implicitnih struktura*, a u okviru složene rečenice jukstaponiranim i koordiniranim rečenicama⁴⁹, te zavisnom koncesivnom rečenicom (koncesivnom klauzom), kao najeksplicitnijim sredstvom izražavanja koncesivne semantike. Koncesivne klauze

⁴⁷ Preciziraćemo da u francuskom i italijanskom jeziku postoje *infinitivne* i *participske* rečenice kao specifične sintaksičke konstrukcije nasleđene iz latinskog jezika.

⁴⁸ Postoje i rečenice sa sopstvenim subjektom (apsolutne implicitne strukture), ali to nije slučaj sa koncesivnim implicitnim konstrukcijama koje podrazumevaju identične subjekte. Dopušteno značenje u apsolutnoj implicitnoj strukturi javlja se u konstrukcijama koje zbog svoje sintaksičke složenosti izmiču iz fokusa ovog rada.

⁴⁹ U ovom segmentu nećemo razmatrati jukstaponirane i koordinirane rečenice jer ne poseduju karakteristične koncesivne markere koje predstavljamo u ovom odeljku. Osim toga, specifičnost njihove sintakse izmiče konciznoj prezentaciji.

se u sva tri jezika klasifikuju kao zavisne rečenice sa *adverbijalnom* (*cirkumstancijalnom*, *priloškom*) vrednošću, te u odnosu na upravnu rečenicu imaju funkciju odgovarajuće priloške odredbe: « De même que le complément circonstanciel précise le sens de la proposition, de même la proposition circonstancielle précise le sens de la phrase. Elle complète la principale ou une autre subordonnée, mais tout en apportant des précisions importantes, elle ne lui est pas nécessaire comme l'est la proposition complétive. » (Béchade 1993 : 262) [Kao što priloška odredba precizira smisao proste rečenice, klauza sa priloškom vrednošću precizira smisao složene rečenice. Ona služi kao dopuna glavnoj ili nekoj drugoj subordiniranoj rečenici, ali, iako donosi važna pojašnjenja, ona datoj rečenici nije neophodna kao što je to kompletivna rečenica.].

U francuskom i italijanskom jeziku koncesivna klauza ima specifičnu načinsku orijentaciju glagolskih oblika: dominantan glagolski način (modus) koncesivnih rečenica u francuskom jeziku jeste sibžonktiv (fr. *subjonctif*), a u italijanskom konjunktiv (it. *congiuntivo*), te je u okviru ove studije nužno i razmatranje ovih glagolskih načina. S obzirom na to da srpski jezik ne poseduje njihov ekvivalent na nivou sistema, razmotrićemo njihove semantičke ekvivalente u srpskom jeziku.

3. 1. Sredstva za izražavanje koncesivnosti u francuskom jeziku

Koncesivnost se u okviru proste rečenice najčešće izražava konstrukcijama koje – kao što smo već rekli – u francuskom jeziku nemaju status rečenice. One predstavljaju *priloške odredbe sa koncesivnom vrednošću* – fr. *compléments circonstanciels de concession* (Mauger 1968; Grevisse 1969). Najčešće je reč o konstrukciji koja se sastoji od predloga (ili predloškog izraza) praćenog imenicom ili infinitivom (*malgré*, *en dépit de* + imenica, *sans* + infinitif): *L'avion a pu atterrir à Roissy malgré le brouillard*. [Avion je, uprkos magli, uspešno sleteo na aerodrom Roasi.] (Delatour et al. 1991 : 282), ili pak o konstrukciji *tout + gérondif*: *Tout en comprenant les raisons de son choix, je ne l'approuve pas totalement*. [Iako razumem razloge njegovog izbora, ja ga ne odobravam u potpunosti] (Delatour et al. 1991 : 285).

Koncesivne klauze formiraju tri podgrupe, sa karakterističnim veznicima⁵⁰: ukoliko se koncesivnost odnosi na čitav proces iskazan koncesivnom klauzom, ona je uvedena veznicima: *bien que*, *encore que*, *quoique*. Kada se koncesivnost odnosi na neki od elemenata koji su vezani za proces iskazan zavisnom rečenicom, veznici zavise upravo od elementa na koji se koncesivnost odnosi (imenica, zamenica, pridev, prilog), te su ovakve klauze uvedene mnogobrojnim izrazima specifične strukture: *quel (quella, quels, quelles) que*, *quelque (s)...que*, *tout...que* (uz imenicu), *qui que*, *quoi que* (uz zamenicu), *pour...que*, *quelque...que*, *si / aussi...que*, *tout...que* (uz pridev ili prilog). Postoje i situacije u kojima je, uz koncesivnost, očigledno postojanje još jedne semantičke dimenzije. Tada se i u strukturi vezničkog izraza koji uvodi koncesivnu klauzu može zapaziti „preplitanje” koncesivnosti i te dodatne semantičke dimenzije, te su one uvedene veznicima : *même si*, *quand bien même* (koncesivnost i pretpostavka), *sans que* (način i koncesivnost), *soit que ... soit que*, *soit...que...ou(que)*, *que...ou* + negacija (koncesivnost uz alternativnost).

3.2. Sredstva za izražavanje koncesivnosti u italijanskom jeziku

Najčešće korišćene implicitne strukture u italijanskom jesu sledeće: *pur* + gerund⁵¹ (it. gerundio), prošli particip (najčešće uz dopusni veznik), infinitiv (uz određene predloge i priloške izraze: *per*, *pur senza*, *a costo di*, *a rischio di*), kao i nominalne konstrukcije sa koncesivnom vrednošću: *nonostante* / *malgrado* / *ad onta di*, *a dispetto di* (Barbieri 1976; Rigotti & Schenone 1988; Dardano & Trifone 1997; Moderc 2015)⁵².

U italijanskom jeziku postoji i *koncesivni futur* (Terić 2005; Renzi et al. 2005), kao jedna od stilskih vrednosti prostog ili složenog futura: *Avrai anche ragione, ma mi sembra che adesso tu stia esagerando*. (– Možda si i u pravu, ali mi se čini da sada preteruješ.) (Terić 2005 : 29).⁵³

⁵⁰ Tačnije: veznicima ili vezničkim izrazima. U cilju konciznosti, u daljem tekstu ćemo termin *veznik* koristiti i za vezničke izraze (u sva tri jezika), a termin *veznički izraz* samo u slučajevima kada je bitno naglasiti da je reč o složenom vezniku.

⁵¹ Moguća je upotreba sadašnjeg ili prošlog gerunda.

⁵² Autori (Sensini 1990; Terić 2005; Moderc 2015) pominju i predlog *con*. Na primer: *Con tutti i suoi soldi, vive da miserabile*. [Uz sav svoj novac (= uprkos svom novcu) živi kao siromah.]. (Sensini 1990 : 445).

⁵³ S obzirom na to da u francuskom i srpskom jeziku ne postoji glagolsko vreme sa sličnom osobenošću, koncesivni futur neće biti predmet razmatranja u ovom radu.

U okviru samih koncesivnih klauza, i u italijanskom jeziku izdvajaju se situacije kada se koncesivnost odnosi na celu radnju koncesivne klauze i one kada se odnosi samo na jedan njen segment. U prvom slučaju koncesivne rečenice uvedene su veznicima *benché, sebbene, anche se, ancorché, quantunque, nonostante (che), malgrado (che), per quanto, con tutto che*. U drugom slučaju, koncesivne strukture nastaju najčešće upotrebom predloga *per* ispred prideva, priloga ili infinitiva, uz glagol u konjunktivu (Terić 2005 : 226), ili relativizatorima *chiunque (ma ko), checché (ma šta),* zameničkim pridevima *qualunque* i *qualsiasi (ma koji)*, i priloškim relativizatorom *dovunque (ma gde)*, koji takođe zahtevaju upotrebu konjunktiva. U literaturi se navode i veznici koji imaju dopusno-uslovnu vrednost (*anche se / se anche, quand'anche, seppure, pure se / se pure*) i uvode uslovno-koncesivne rečenice (Bianco 2010 : 256).

3.3. Sredstva za izražavanje koncesivnosti u srpskom jeziku

U okviru proste rečenice osnovno sredstvo izražavanja koncesivnosti jesu predložko-padežne konstrukcije u adverbijalnoj funkciji, npr. u (*za / uz*) *inat umoru / Bez obzira na umor / Uprkos umoru nije odustajala*. (Piper et al. 2005). Najčešće je reč o *koncesivnom genitivu, koncesivnom dativu, koncesivnom akuzativu*, iako se koncesivno značenje može izdvojiti i u drugim konstrukcijama. Pored ovog, osnovnog sredstva, koncesivnost se može izraziti i uz pomoć glagolskog priloga, gde on služi kao polupredikativni element (*ne obazirući se na ...*).

Tipični veznici koncesivnih klauza u srpskom jeziku jesu sinonimni veznici *iako, mada* i *premda*.⁵⁴ Pored ova tri veznika, u literaturi se navode i: *ma, makar*, kao i veznici *ako, ako + i, da* ili veznički skupovi: *i pored toga što, da i* (ili: *da...i*), *pa da, i da, pa opet, koliko* i sl. Česte su i vezničke kombinacije *i + ako* kao i *čak i (ako/kad(a))*.

Naglasićemo da, osim veznikā *iako, mada, premda* (njima bismo mogli pridružiti i veznik *makar*), koji se pominju kod svih autora, spiskovi koncesivnih veznika se znatno razlikuju od autora do autora.⁵⁵ Razlikuju se takođe i pogledi

⁵⁴ Tako su ovi veznici predstavljeni u većini konsultovanih izvora (Stevanović 1974; Stanojčić & Popović 1994; Klajn 2005; Mrazović & Vukadinović 2009). M. Kovačević ih naziva „čisto koncesivnim veznicima” (Kovačević 2008 : 66).

⁵⁵ Do istog zaključka dolazi i M. Kovačević koji navodi da „ne postoje dva autora kod kojih je spisak koncesivnih subjunktora podudaran” (Kovačević 2008 : 68).

autora po pitanju statusa elemenata složenih koncesivnih subjunktora. Tako, recimo, neki autori pominju veznik *ako i* (Mrazović & Vukadinović 2009), dok je kod drugih ovaj sklop predstavljen kao veznik *ako* uz intenzifikator *i* (Silić & Pranjković 2005).

Kao što je već rečeno, i u literaturi vezanoj za srpski jezik prepoznato je da se koncesivnost može odnositi i samo na jedan segment koncesivne klauze. U tom slučaju najčešće se koristi kombinacija veznika *da* uz zamenicu, pridev ili prilog, uz obaveznu upotrebu elemenata *ma*, *god* ili *bilo* (*ko god da*, *bilo / ko da*, *kakav god*, *ma / bilo kakav da*, *kako god*, *bilo / kako da*, i sl.).

3.4. Glagolski način u koncesivnim rečenicama u francuskom i italijanskom jeziku

Dominantan glagolski način (modus) koncesivnih rečenica u francuskom jeziku jeste sibžonktiv (fr. *subjonctif*), a u italijanskom konjunktiv (it. *congiuntivo*). U ovom delu navešćemo neke od opisa / određenja ovih modusa u pomenutim jezicima, sa fokusom na razmatranja njihove upotrebe u koncesivnim klauzama.

Kada je reč o teorijskim opisima sibžonktiva u francuskoj, odnosno konjunktiva u italijanskoj gramatici, obično se polazi od njihovog suprotstavljanja indikativu, koji se opisuje kao glagolski način koji izražava radnje i procese iz sveta realnosti i objektivnosti.

3.4.1. Teorijska određenja francuskog sibžonktiva

Najpre ćemo navesti neka određenja koja nalazimo kod autora gramatika psihološke orijentacije: Damuret i Pišon smatraju da je sibžonktiv glagolski način kojim se prenosi *le non-jugement* (neizražavanje suda / ocene), što podrazumeva uzdržanost govornika (ili protagoniste) od donošenja suda o verovatnoći realizacije radnje o kojoj se govori. Slično ga definiše i Le Goffik, tačnije, kao način koji „upućuje na uzdržavanje od suda” (Le Goffic 1993 : 94). Le Bidoa (Le Bidois 1971) predlažu naziv *glagolski način psihičke energije* (*mode de l'énergie psychique*), kao naziv koji bi objasnio njegovu široku ekspresivnost, to jest sposobnost izražavanja čitavog dijapazona različitih psiholoških modaliteta. U Gijomovoj *psihosistematici* (Guillaume 1970) sibžonktiv se definiše kao prelazna etapa između potpune virtuelnosti glagolskog oblika (infinitiva i participa) i njegove potpune ostvarenosti (indikativa). Semantičar Šarodo (Charaudeau 1992) smatra sibžonktiv formalnom oznakom *viđenja realizacije procesa* (*vision de*

réalisation du processus), koje podrazumeva percepciju procesa od strane govornog lica, vezano za stepen njegove realizacije (ili mogućnost te realizacije). Naime, govorno lice može proces pojmiti kao *efektivan* (ostvaren ili koji se upravo ostvaruje) ili pak kao *virtuelan* (čija realizacija je samo moguća).⁵⁶ U Martineovoj funkcionalnoj gramatici (Martinet 1979 : 120) *sibžonktiv* se određuje kao način koji „proces predstavlja kao zamisao, koja postoji jedino u domenu duha; proces se ne predstavlja kao nešto postojeće i govornik ga ne smešta na plan realnosti”. Slično ga određuju i sledeći autori, videći u njemu sredstvo za iskazivanje subjektivne interpretacije: pored definicije kao „načina koji proces predstavlja kao nešto što postoji samo u domenu misli, koja mu daje obeležje interpretacije ili procene” (Grevisse 1969 : 684)⁵⁷ i Vagner i Penšon (Wagner & Pinchon 1962 : 326) definišu ga upravo kao „način pomoću koga se interpretira proces”, autori *Larusove gramatike savremenog francuskog* (Chevalier et al. 1964 : 359) kao „način koji govornik koristi da oceni realizaciju ili mogućnost realizacije radnje”, a Rižel i grupa autora okupljenih oko *Metodičke gramatike francuskog jezika* (Riegel et al. 2003 : 321) navode da se ovaj način koristi „kada se između procesa i njegovog iskazivanja nađe neki psihički akt⁵⁸ (osećanje, želja, sud) koji sprečava da proces stigne do potpune aktualizacije.”⁵⁹

⁵⁶ Treba precizirati da je ovde reč o „viđenju” realizacije, a ne o „realnosti”. Ukoliko uporedimo rečenice *Il est probable qu'il viendra* i *Il est peu probable qu'il vienne* jasno je da ni u jednom ni u drugom slučaju radnja nije realizovana. Ipak, u prvom slučaju radi se o realizaciji koja je posmatrana kao *efektivna* u budućnosti, dok je u drugom slučaju samo viđenje realizacije samo *potencijalno* i na taj način može da izrazi sumnju.

⁵⁷ Gotovo identičnu definiciju nalazimo i kod Možea (Mauger 1968).

⁵⁸ « /.../ lorsque s'interpose entre le procès et sa verbalisation l'écran d'un acte psychique (sentiment, volonté, jugement) qui empêche le procès d'aboutir à son actualisation totale » (Riegel et al. 2003 : 321).

⁵⁹ S obzirom na to da je vrednost *sibžonktiva* mnogostruka, lingvisti razlikuju više podvrsta (tipova) ovog modusa: Skok (1939) navodi: a. *subjonctif volitif* – *sibžonktiv* volje, b. *subjonctif délibératif* – *sibžonktiv* rasuđivanja, c. *subjonctif prospectif* – *sibžonktiv* predviđanja, d. *subjonctif jussif* – *sibžonktiv* zapovedanja, e. *subjonctif potentiel* – *sibžonktiv* mogućnosti, f. *subjonctif concessif* – *sibžonktiv* dopuštanja, a Drašković (1969) izdvaja još i: g. *subjonctif restrictif* – *sibžonktiv* ograničenja i h. *subjonctif dubitatif* – *sibžonktiv* sumnje, napominjući pri tom da ova lista nije konačna.

3.4.2. Teorijska određenja italijanskog konjunktiva

Kada je reč o italijanskom konjunktivu (it. *congiuntivo*), u literaturi se on opisuje na sledeći način: „Konjunktiv predstavlja radnje, situacije ili činjenice kao neizvesne, željene, moguće, čija je realizacija pod sumnjom a koji su ipak povezani sa nekim mišljenjem (stavom), željom, ličnom voljom” (Patota 2003 : 149). Slično ga određuju i Rigoti i Skenone (Rigotti & Schenone 1988), navodeći da on obično sugerise da ne govorimo o realnim činjenicama / situacijama. Autori ipak skreću pažnju na činjenicu da u nekim upotrebama (recimo posle izraza osećanja u nadređenoj rečenici) konjunktiv označava realnu, stvarnu radnju. Slična su i sledeća određenja: „ /.../ konjunktivom [se] kazuju zamišljene radnje ili stanja, koje su u sferi želje, nade, pretpostavke, sumnje, strepnje, duševnih stanja /.../, kao i sve one radnje i stanja koje se u svesti govornika ili pisca doživljavaju kao neizvesne, moguće ili nemoguće, i čije ostvarenje obično ne zavisi od volje govornika ili pisca. Dok glagolski procesi izraženi indikativom pripadaju svetu realnosti i objektivnosti, dotle radnje i stanja izraženi konjunktivom nose u sebi hipotetičnost i subjektivnost” (Terić 2005 : 70). U istom smislu formulisan je i sledeći opis: „Upotrebom konjunktiva govornik ne nameće svoj stav (suprotan efekat postiže se upotrebom indikativa). Govornik, upotrebom ovog načina, pokazuje svoje kolebanje, neubeđenost, nesigurnost, suzdržanost u odnosu na predmet razgovora” (Moderc 2015 : 341).

Najdetaljnije sagledavanje ovog modusa nalazimo u *Velikoj referentnoj italijanskoj gramatici* (Renzi et al. 2001), gde se razlikuju tri osnovna tipa konjunktiva, a svima je zajednička okolnost da se ne nalaze u rečenicama koje reprodukuju neku činjenicu a da su pri tome „rematske”, tj. da predstavljaju cilj komunikacije.⁶⁰ Reč je o: *volitivnom* konjunktivu (*congiuntivo volitivo*) koji pripada deontičkoj modalnosti, *dubitativnom* konjunktivu (*congiuntivo dubitativo / epistemico*), koji pripada epistemičkoj modalnosti, i „*faktivnom*” konjunktivu (*congiuntivo tematico, o fattivo, di valutazione*) koji se može smatrati neobeležnim sa aspekta modalnosti. Reč je o konjunktivu u rečenicama tipa: *Gli dispiace che Martina sia già partita. Ero felice che fossero venuti*, u kojima se ne dovodi u pitanje niti istinitost sadržaja zavisne rečenice, niti uverenost subjekta (ili govornika) u njegovu istinitost. Govornik pretpostavlja istinitost sadržaja zavisne

⁶⁰ « Distinguiamo tre tipi principali di congiuntivo, il cui elemento comune è che essi non compaiono in frasi che riproducano un fatto e che al contempo siano rematiche, cioè fungano da obiettivo della comunicazione » (Renzi 2001 : 416).

rečenice, što i jeste nužno u ovom tipu rečenica, s obzirom na to da neko može biti tužan ili srećan samo zbog nečega što se smatra činjenicom.

3.4.3. Sibžonktiv / konjunktiv u koncesivnim klauzama

Specifičnost sibžonktiva / konjunktiva upotrebljenog u koncesivnim klauzama jeste činjenica da u njima ovi modusi izražavaju radnju ili stanje čija realnost (realizacija) *nije* sporna. Naprotiv, uglavnom je reč o radnjama koje *jesu realizovane* (ili je njihova realizacija u toku), ili stanjima čija realnost nije upitna.⁶¹ *Bien qu'il fasse froid, je sortirai. / Sebbene faccia freddo, uscirò. / Iako je hladno, ja ću izaći.* Dakle, njihova upotreba u okviru koncesivnih rečenica mogla bi da služi kao potkrepljenje tvrdnji onih gramatičara koji u sibžonktivu / konjunktivu vide semantički prazan modus, modus zavisnih rečenica.⁶² Ipak, postoje autori koji njihovu vrednost određuju upravo činjenicom da se u nekim koncesivnim klauzama koristi i indikativ. Tako, italijanski lingvista Bjanko (Bianco 2010) smatra da su koncesivne klauze u konjunktivu te koje utvrđuju realnost premise (radnje koju izražavaju), npr. *Sebbene piova, Giorgio uscirà.* [Iako pada kiša, Đorđo će izaći.]. Dalje, analizirajući klauze uvedene veznikom *anche se*, uz koga je u italijanskom uobičajena upotreba indikativa, ali je moguća i upotreba konjunktiva: *Anche se piove, Giorgio uscirà.* [Iako / čak i ako pada kiša, Đorđo će izaći.], autor zaključuje da koncesivna klauza uvedena ovim veznikom dozvoljava dve interpretacije, odnosno ima dva značenja: 1) *koncesivno* – ukoliko je premisa postavljena kao nešto realno (Kiša pada, ali Đorđo će ipak izaći.) i 2) *uslovno-koncesivno*, koje kao i svaka uslovna struktura poništava realnost premise (Ne znamo da li će padati kiša ili ne, ali u svakom slučaju Đorđo će izaći).⁶³ Dakle, ukoliko je rečenica uvedena veznikom *anche se*, realnost premise nije utvrđena, osim u slučaju kada je ta realnost nezavisno izvedena, kao u sledećem primeru: *Anche se ha guidato otto ore, Luigi non è stanco.* [Iako je vozio osam

⁶¹ Izuzetak od ovoga predstavlja upotreba sibžonktiva / konjunktiva u klauzama uslovno-koncesivne semantike.

⁶² F. Brino iznosi tvrdnju da „sibžonktiv veoma često više i ne izražava modalitete [misli], već da je on samo jedan od *oblika korišćenih pri subordinaciji*” (Brunot 1922 : 520). P. Skok smatra da francuski sibžonktiv (u njegovoj terminologiji *konjunktiv*), iako naslednik latinskog konjunktiva, „kao morfem, ima više psihološko ili stilističko značenje nego logičko” (Skok 1939 : 181). Više o ovim razmatranjima videti u: Seder 2006.

⁶³ Ovo smo pokazali sugerišući dve mogućnosti prevoda ovakve rečenice, uz veznik *iako* i *čak i ako*.

sati, Luidi nije umoran.]. Nasuprot tome, kada se posle veznika *anche se* nađe konjunktiv ovaj veznik postavlja isključivo uslovno-koncesivni odnos uz ukidanje realnosti premise, kao i veznik *quand'anche* (koji pripada učenom stilu): *Anche se [quand'anche] Giorgio fosse venuto, non mi avrebbe trovato*. [Čak i da je Đorđo došao, ne bi me zatekao.] (Bianco 2010 : 254).⁶⁴

U *Velikoj referentnoj italijanskoj gramatici* konjunktivu u koncesivnim klauzama pripisuje se vrednost ranije opisanog faktivnog konjunktiva. Istinitost sadržaja koncesivne rečenice unapred je postavljena, zbog toga one ne mogu biti predmet pitanja, i samim tim predstavljati cilj komunikacije (*il rema*). Tu funkciju ima njihova nadređena rečenica. Čak i sa semantičkog aspekta, zavisna koncesivna klauza izražava nešto što nije relevantno za realizaciju događaja nadređene rečenice. Dodatni indikator ovakvog komunikativnog sklopa jeste i činjenica da je zavisna rečenica najčešće na prvom mestu, dakle na manje naglašenoj poziciji⁶⁵ (Renzi et al. 2005 : 481).

U *Metodičkoj gramatici francuskog jezika* (Riegel et al. 1994 : 513) upotreba sibžonktiva u koncesivnim klauzama objašnjava se time što ovaj glagolski način, iako sadržaj zavisne rečenice ne postavlja kao irealan, osporava taj sadržaj kao uslov za realizaciju radnje nadređene rečenice: *Bien qu'il ait passé des années dans ce pays, il ne sait pas en parler la langue*. [Iako je proveo dosta godina u toj zemlji, on ne govori taj jezik.]. Dakle, jeste tačno da je protagonista proveo određen broj godina u datoj zemlji, a obično se u takvim situacijama nauči lokalni jezik, ali u ovom slučaju, taj uslov nije dao očekivane rezultate. Do istog zaključka dolazi i Graovac (2009), te navodi da se u francuskom jeziku uz pravu koncesivnost upotrebljava sibžonktiv, ne zato što radnja nije realna već zato što je „izneverena logika koja povezuje dva događaja” (Graovac 2009 : 146).⁶⁶

Najзад, kada je reč o samom prevodu ovih glagolskih načina na srpski jezik, poslužićemo se sledećim citatom: „Ispitivati na koje se načine italijanski

⁶⁴« *anche se* codifica esclusivamente la relazione condizionale concessiva, con sospensione della realtà della premessa, come il più aulico *quand'anche* » (Bianco 2010 : 254).

⁶⁵ Autori napominju da, ukoliko zavisna rečenica (naročito u finalnom položaju) donosi neku novu informaciju (predstavlja „remu”) moguće je (u manje negovanom jezičkom registru) da njen glagol bude i u indikativu.

⁶⁶ Ovaj stav potkrepljuje i sledećim: « Dans toutes ces propositions, quoique le processus envisagé soit réel, le fait qu'il soit inefficace en tant que cause a généralisé le subjonctif. » [U svim ovim rečenicama, iako je izneti sadržaj realan, činjenica da on predstavlja neefikasan uzrok dovela je do upotrebe sibžonktiva.] (Deloffre 1979 : 108, apud Graovac 2009 : 146).

konjunktiv prenosi na srpskohrvatski znači upoređivati jedan glagolski oblik sa njegovim odrazima u jeziku u kome odgovarajućeg oblika uopšte nema” (Klajn 1963 : 1). Koliko god navedena konstatacija bila tačna, prenošenje ovih glagolskih načina u srpski jezik ipak jeste jedan od naših zadataka u ovom radu. Pri tom se nećemo sistematski baviti analizom vrednosti glagolskih oblika u srpskom, nego isključivo u onim primerima gde se ta vrednost posebno ističe, a relevantna je za analizu samih koncesivnih rečenica.

3.4.4. O vrednostima glagolskih oblika u koncesivnim rečenicama u srpskom jeziku

U slovenskim jezicima, naročito srpskom, modalnih značenja ima mnogo više nego formalnih oblika za njihovo označavanje (glagolskih načina). To je zbog toga što većina gramatičara pravim modusima u srpskom jeziku smatra samo imperativ i potencijal. Najčešće sredstvo za obeležavanje ostalih modalnih značenja ostaju indikativni oblici, koji se u toj situaciji nalaze u posebnoj upotrebi, i praćeni su posebnim veznicima, zatim modalne rečice i izrazi, kao i drugi jezički znaci.

A. Belić (1998) je u sistemu glagolskih vremena izdvojio tri podсистema: (1) prava vremenska značenja (indikativ u užem značenju ili samo *indikativ*), podsystem u kojem je kriterijum za određivanje glagolske radnje trenutak govora. (2) neprava vremenska značenja (glagolski *relativ*), koji označava slučajeve „Kada se glagolska vremena ne odmeravaju neposredno prema sadašnjosti, oličenoj u vremenu govora govornog lica, već prema kakvom drugom vremenskom trenutku u iznošenju govornog lica” (Belić 1998 : 230) ⁶⁷ i (3) nevremenska značenja glagolskih oblika (vremenski oblici u naročitoj upotrebi), koji podrazumevaju

⁶⁷ I drugi izvori iz naše stručne literature prihvataju ovakvu podelu vremenske determinacije pomoću glagolskih oblika i slično definišu njena dva navedena vidâ: Stevanović precizira da je u indikativu orijentaciona tačka vremenskog određivanja radnje „vremenski period govorenja” (Stevanović 1969 : 554), a u relativu bilo koji drugi momenat u prošlosti ili u budućnosti. Podseća da je u oba slučaja reč o indikativu, jer postoji *vremensko* određivanje radnje. Tanasić (Tanasić 1996), pri proučavanju i opisu funkcionisanja vremenskih ličnih glagolskih sistema, uzima u obzir i opoziciju *referencijalnost/nereferencijalnost*, čije je teorijske okvire definisao Rajhenbah (Reichenbach 1947), a potom, pored ostalih, dodatno precizirala i razvila M. Ivić (Ivić 1958; Ivić 1983; Ivić 1988), omogućujući time potpunije sagledavanje problema koji su se u klasičnim pristupima pokušavali razrešiti isključivo posredstvom opozicije *indikativ / relativ*. O ovome detaljnije u : Tanasić 1996 : 22–38.

sledeće slučajeve: a. indikativni oblici u modalnoj upotrebi, b. kvalifikativna i druge upotrebe vremena, c. gnomska upotreba vremena, d. *oratio obliqua*. Za našu studiju relevantni su *indikativni oblici u modalnoj upotrebi*: kada su vremenski oblici preneti u „situaciju koja se vremenski sa njima ne slaže i prema kojoj je teško izvršiti kakvo vremensko slaganje kakvo je bilo npr. u relativu”. Drugim rečima, kada su preneti u takav kontekst u kome *prestaju da označavaju vremenski odnos* koji inače označavaju, „tada se vremensko značenje pretvara ili u vidsko značenje ili u načinsko značenje” (Belić 1998 : 238).

Stevanović pod modalnom upotrebom glagolskih vremena podrazumeva „slučajeve označavanja ličnog odnosa prema onome što se dotičnim oblikom kazuje, to jest funkcije izražavanja: namere, želje, zapovesti, mogućnosti, potrebe za vršenjem onoga što se dotičnim glagolom kazuje, gotovosti da se to vrši ili izvrši, pretpostavke ili sigurnosti u vršenje i izvršenje radnje, pa uslova pod kojim se što vrši ili izvrši itd.” I dalje: „Sve to se, kako je poznato, označava oblicima glagolskih načina (modusa). Ali, i to je takođe poznato – ne jedino njima, nego i oblicima glagolskih vremena” (Stevanović 1967 : 27)⁶⁸. Vojvodić (1990) ističe i Stevanovićev kriterijum *realizovanosti* (odnosno *nerealizovanosti*) radnje. Tako, za označavanje nerealizovanih radnji glagolska se vremena upotrebljavaju modalno, jer su to radnje koje još nisu postale stvarnost, tj. te radnje predstavljaju nerealizovanu realnost (Stevanović 1958 : 26–27, apud: Vojvodić 1990 : 97). Pristupajući ovoj problematici, Vojvodić polazi od zapažanja da modalna upotreba „zahtijeva posebne kontekstualne uvjete, za razliku od vidsko-vremenske upotrebe /.../ gdje je najvažnije kada se radnja vrši”, te zaključuje da, ukoliko polazimo od kriterijuma *kada* (na kojem od tri vremenska plana) se radnja (iz)vrši onda imamo *vremensku* upotrebu glagolskih vremena. Sa druge strane, „pođemo li od kriterija »

⁶⁸ Stevanović izdvaja rečenice uvedene veznicima *ma* i *makar*: rečenice sa veznikom *ma* uvek imaju u predikatu krnji perfekat i uvek su modalne (jer se njima izneta koncesivnost samo pretpostavlja): *Na svaku dugačku prošlost, ma ona bila puna sreće i veselja, osvrće se čovek sa nekom tugom.* (Lj. Nenadović, *Pisma iz Nemačke*, 44, apud Stevanović : 912); *Ma s kim bio, čovek je uvek tužno sam.* (D. Maksimović, *Miris zemlje*, 35, apud Stevanović : 912). U ovakvim rečenicama ispred veznika *ma* sreće se i veznik *pa*, ili ga je moguće staviti: *Svako merenje, svako posmatranje, pa ma ovo bilo vršeno i za kratko vreme doprinosi rešavanju problema.* (M. Petrović, *Kroz polarnu oblast*, 83, apud Stevanović : 912). Rečenice uvedene veznikom *makar* su često modalne (uvek kada je on sam, ili je ispred njega veznik *pa*, a često i kada je iza njega veznik *da*): *Ako te mrzi, on nalaže pa makar da nisi rekao ništa.* (J. Veselinović, *Slike iz seoskog života* III, 24 apud Stevanović : 912).

ne-kada «, tj. kako (pod kojim uvjetima) se (iz)vršiti radnja, onda je riječ o *modalnoj upotrebi glagolskih oblika*” (Vojvodić 1990 : 105).

U *Sintaksi savremenog srpskog jezika* (Piper et al. 2005) ova upotreba naziva se *upotrebom vremenskih glagolskih oblika u režimu vremenske transformacije*: „Vremenska transformacija glagolskog oblika znači njegovu upotrebu u određenim kontekstualnim uslovima za iskazivanje vremena koje nije karakteristično za dati glagolski oblik” (Piper et al. 2005 : 347). Od primera koji se navode, za našu studiju mogla bi biti relevantna modalna upotreba prezenta (u [koncesivno-] uslovnim rečenicama, ali samo kada prezent ističe potencijalan uslov): *Da mu kažem istinu, ne bi mu bilo prijatno*. (Piper et al. 2005 : 390), i modalna upotreba perfekta (za iskazivanje modalnog značenja dopuštanja obaju alternativnih rešenja imenovanih perfektom): *Došao, ne došao, mi ćemo se okupiti*. (Piper et al. 2005 : 409).

U skladu sa do sada izloženim stavovima zaključujemo da su u srpskom jeziku, sa redukovanim sistemom glagolskih načina, glagolska vremena *tâ* koja, u zavisnosti od konteksta, imaju ili *temporalnu* (indikativnu ili relativnu) ili preuzimaju *modalnu* funkciju.

Ovaj zaključak poslužiće nam u analizi vrednosti glagolskih oblika u koncesivnim rečenicama u srpskom jeziku. Pretpostavljamo da će u uzročno-dopusnim rečenicama glagolska vremena biti temporalno upotrebljena (jer je u ovom slučaju reč o radnji čija realizacija nije upitna), a da bi u uslovno-dopusnim rečenicama glagolska vremena mogla biti upotrebljena modalno.

4. REALIZACIJA KONCESIVNOSTI U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU – JEZIČKA SREDSTVA I SINTAKSIČKI POSTUPCI U FRANCUSKOM U POREĐENJU SA ITALIJANSKIM I SRPSKIM

U ovom poglavlju sagledaćemo mogućnosti izražavanja koncesivnog značenja u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku, i to na svim sintaksičkim nivoima – kako u okviru proste rečenice tako i u okviru složene rečenice, uzimajući u obzir međurečenične odnose iz domena paratakse i iz domena hipotakse.

Kao što je već napomenuto, prilikom analize ćemo dosledno polaziti od teksta na francuskom jeziku, zatim ćemo analizirati prevod (ili prevode) datog teksta na italijanski jezik, da bismo zatim razmotrili prevod (ili prevode) na srpski jezik.

Sama analiza podrazumevaće najpre iznalaženje ekvivalentnih struktura u tri posmatrana jezika. Pri tome ćemo ekvivalente tražiti na nivou sistema, a u situacijama gde takvi ekvivalenti ne postoje, tražićemo moguće prevodne ekvivalente – druge sintaksičke strukture koje semantički korespondiraju sa njima. Pretpostavljamo da će se nakon ovakve analize iskristalisati sličnosti i razlike koje postoje u datim jezicima, u različitim sintaksičkim aspektima.

4.1. Izražavanje koncesivnosti u okviru proste rečenice

Kao što smo već napomenuli, prilikom analize jezičke građe razdvojićemo *nelične glagolske strukture*⁶⁹ i *nominalne koncesivne priloške odredbe*.

4.1.1. Strukture sa glagolskom rečju kao formantom

(1a) Konstrukcija *tout* + gerund

Pre analize ove konstrukcije u funkciji koncesivnog markera, napomenućemo da ona nije rezervisana isključivo za izražavanje koncesivnog

⁶⁹ Izuzetak predstavljaju rečenice u kojima se koristi izraz *avoir beau*, a razloge za njihovu klasifikaciju među implicitne konstrukcije objasnićemo u odgovarajućem odeljku.

značenja. Ispred gerunda (fr. gérondif) u francuskom često nalazimo prilog *tout* da bi se „naglasilo trajanje radnje”⁷⁰: *Elle aime travailler tout en écoutant de la musique*. [Voli da radi slušajući muziku.] (Delatour et al. 1991 : 80). Dakle, u ovoj konstrukciji, adverb *tout* ispred gerunda nijansira značenje iskaza, ali mu ne donosi novu semantiku. Stoga je opravdano to što se pri prevodu na druge jezike ovako upotrebljen adverb *tout* veoma često izostavlja⁷¹.

Slede primeri u kojima ova konstrukcija ima koncesivno značenje, a ekvivalentna joj je italijanska konstrukcija *pur* + *gerundio*, te koncesivna klauza u srpskom:

1. Mais il avait perdu toute relation avec celui qu’il appelait le « jeune Verdurin » et qu’il considérait, un peu en gros, comme tombé – **tout en gardant de nombreux millions** – dans la bohème et la racaille. (MP : 236)

1a. Ma poi non era più rimasto in relazione con quello che chiamava il « giovane Verdurin » e che considerava, un po’ all’ingrosso, come caduto – **pur conservando parecchi milioni** – nella scapigliatura e nel canagiume. (MP (it.) : 32)

1b. Ali otad je bio izgubio svaku vezu s onim koga je on zvao „mladi Verdiren” i za koga je smatrao, uglavnom, da je – **iako je sačuvao mnogo miliona** – pao među boeme i šljam. (MPŽ : 16)

⁷⁰ « Le gérondif peut être précédé de *tout* quand on veut insister sur la durée » (Delatour et al. 1991 : 80). Smatramo da bi bilo preciznije reći da se ovom konstrukcijom naglašava *simultanost* dve radnje.

⁷¹ Sledeći primer iz korpusa ilustruje ovu tvrdnju: Cependant **tout en redressant sa taille et refroidissant sa mine** /.../, Mme de Gallardon dit à sa cousine : – Oriane /.../, je tiendrais beaucoup à ce que tu viennes un moment demain soir chez moi entendre un quintette avec clarinette de Mozart. (MP : 386); Ciononostante, **raddrizzandosi sulla persona e raffreddando il cipiglio**, ancora inquieta comunque sulle condizioni del principe, Mme de Gallardon disse alla cugina : » Oriane /.../, mi interesserebbe molto che domani sera tu venissi un momento da me a sentire un quintetto con clarino di Mozart. /.../ « (MP (it.) : 180); Međutim, g-đa de Galardon, **ispravljajući se, i opet hladnog izraza lica** /.../ reče svojoj rođaci : – Orijana /.../, veoma mi bilo stalo da dođeš na časak meni sutra uveče, da čuješ jedan Mocartov kvintet sa klarinetom, /.../. (MPŽ : 148). U datom primeru u francuskom jeziku gerund ima funkciju priloške odredbe za način, baš kao i glagolski prilog sadašnji u srpskom, a u italijanskom jeziku nalazi se umetnuta načinska rečenica. Prilog *tout* nije pokazao nikakav uticaj na semantiku gerunda.

2. Ce fut par ce petit homme que Julien eut la première idée qu'il se pourrait bien que Mme de Fervaques, **tout en ne répondant pas à ses lettres**, vînt avec indulgence le sentiment qui les dictait. (Stendhal : 154)

2a. Fu questo omiciattolo a far pensare a Julien che molto probabilmente la signora de Fervaques, **pur non rispondendo alle sue lettere**, vedeva con indulgenza il sentimento che le dettava. (Stendhal it. : 308)

2b. Preko tog čovečuljka Žilijen je prvi put došao na misao da bi gospođa de Fervek, **iako ne odgovara na njegova pisma**, ipak mogla biti milostiva prema osećanju koje ih je diktiralo. (Stendal : 480)

3. Une chose étrange, c'est que Bovary, **tout en pensant à Emma continuellement**, l'oubliait. (Bovary : 406)

3a. Una cosa strana era che Bovary, **pur pensando a Emma di continuo**, la dimenticava. (Bovary it. : 280)

33b. Ali čudnovato, Bovari je Emu počeo zaboravljati **iako je neprestano mislio o njoj**. (Bovari : 305)

4. Pourtant, **tout en étant restée à certains égards vraiment simple** /.../, elle avait soif de chic. (MP : 284–285)

4a. E tuttavia, **per quanto rimasta sotto certi aspetti veramente semplice** /.../ essa era assetata di eleganze. (MP (it.) : 80)

4b. Ipak, **premda je u izvesnim stvarima ostala veoma prostodušna** /.../, bila je žedna otmenosti. (MPŽ : 59)

5. Mais **tout en se rappelant le plaisir spécial et intraduisible que lui avait fait la phrase**, /.../, il était pourtant incapable de la leur chanter. (MP : 250)

5a. Ma, **per quanto ricordasse il piacere speciale e intraducibile procuratogli dalla frase**, /.../, era peraltro incapace di cantargliela. (MP (it.) : 45)

5b. Ali, **iako se sećao osobenog i neizrecivog uživanja koje mu je ta fraza pričinila**, /.../, ipak je bio nesposoban da im je opeva. (MPŽ : 28)

Francuska konstrukcija *tout* + gerund u primerima (4 i 5) u italijanskom jeziku ima prevodni ekvivalent u koncesivnoj klauzi, od kojih je prva eliptična (svedena na veznik i prošli particip). U srpskom jeziku u svim primerima nalazimo koncesivnu klauzu uvedenu veznikom *iako*.

U pojedinim primerima (4 i 5) u sva tri jezika javljaju se korelati koncesivne rečenice: u francuskom je to prilog *pourtant*, u italijanskom prilozi *tuttavia* (4) ili

peraltro (5), a u srpskom se u oba slučaja javlja *ipak*, svi sa vrednošću konektora⁷².

(1b) Glagolski izraz *avoir beau* + infinitiv

Ovaj izraz, sačinjen od glagola *avoir* i prideva *beau*⁷³, uz obaveznu dopunu u infinitivu, ima značenje: „uzalud [nešto činiti]”, na primer: *Elle a beau suivre un régime, elle n'arrive pas à maigrir.* (= *Bien qu'elle suive un régime, elle n'arrive pas à maigrir.*) [Uzalud je na dijeti, ne uspeva da smršā. = Iako je na dijeti, ne uspeva da smršā.] (Delatour et al. 1991 : 283). Kao što primer i pokazuje, prilikom interpretacije značenja ovog izraza, autori ga zamenjuju koncesivnom klauzom.

Klasifikacija ovog izraza u *implicitne strukture*, uprkos tome što sadrži lični glagolski oblik (glagola *avoir*), zahteva određena pojašnjenja. S obzirom na to da je jasno da se (uprkos prisustvu ličnog glagolskog oblika) ne može govoriti o *koncesivnoj rečenici*, koja je *veznička rečenica* adverbijalnog značenja, smatramo da je umesno rečenične sklopove koji sadrže ovaj izraz posmatrati i kao jukstaponirane (*Elle a beau suivre un régime, elle n'arrive pas à maigrir.*) ili koordinirane rečenice sa koncesivnom semantikom: *Elle a beau suivre un régime, mais elle n'arrive pas à maigrir.* Mi ćemo ovaj izraz svrstati u *implicitne konstrukcije* iz sledećih razloga:

a. reč je o ustaljenom / okamenjenom izrazu, a neki autori u njemu vide *leksičko* sredstvo izražavanja koncesivnosti (Wagner & Pinchon 1962; Morel 1996).⁷⁴ U

⁷² U francuskom se ove reči nazivaju *adverbes de coordination* ili *adverbes de liaison*, a u italijanskom *connettivi*. Pranjkić ih određuje kao „vezna sredstva na razini teksta” (Pranjkić 2001 : 50), a navešćemo i njihov sveobuhvatniji opis: „Konektori su vrsta reči koja je tek od skoro počela da se koristi u gramatikama, a nalaze se na granici između priloga i veznika, i neophodno ih je uvesti u analizu diskursa kako bi se mogli objasniti mnogi sintaksički odnosi koji se ne mogu svesti isključivo na analizu tradicionalnih veznika” (Terić 2005 : 164).

⁷³ Iako je reč *beau* generalno poznata kao pridev, te se tako analizira i u okviru ovog izraza (Putanec 1974; Hachette 2006), u pojedinim rečnicima (Larousse 2001) ona se navodi kao prilog, koji funkcioniše isključivo u okviru određenih izraza. Pored izraza *avoir beau*, i u sledećim izrazima: *Bel et bien* [stvarno, zaista]; *De plus belle* [sve više i više]; *Il fait beau* [vreme je lepo, sunčano]; Knjiž. *Il ferait beau voir cela*. [Bilo bi neverovatno da se to vidi.].

⁷⁴ Određen broj konsultovanih autora *izdvaja* ovu konstrukciju, kao poseban izraz – fr. *locution* (Papić 1992; Wilmet 2003), ili je čak analizira u odeljku posvećenom upravo konstrukcijama koje mi nazivamo *implicitnim* (Delatour et al. 1991).

prilog ovome govori njegova specifična sintaksa: pre svega, traži obaveznu dopunu u infinitivu, zatim, ova konstrukcija mora *uvek* da bude u antepoziciji, i najzad, ovaj izraz ne može da bude u negaciji, nego se može negirati samo infinitiv koji mu sledi;

b. struktura koja sadrži ovaj izraz u savremenom francuskom jeziku nikada ne može da funkcioniše samostalno (iako njena veza sa drugom rečenicom ne predstavlja subordinaciju)⁷⁵;

c. konstrukcija *avoir beau* + infinitiv vezana je *isključivo* za izražavanje koncesivnog značenja, i kao takva dovoljna za prenošenje tog značenja, dok je kod jukstaponiranih ili koordiniranih struktura koje ne sadrže ovaj izraz koncesivna semantika često nerazdvojiva od konteksta i veoma često sugerisana prisustvom nekog priloga sa koncesivnim značenjem (npr. *pourtant, cependant*).

Specifičnost navedene konstrukcije u odnosu na koncesivne klauze jeste i u tome što ona stavlja u prvi plan kvalifikaciju procesa izraženog infinitivom (Morel 1996). To je vidljivo i po tome što je u prevodu na srpski u najvećem broju primera rečenica uvedena prilogom (*u*)*zalud*, koji najpre fokusira sâmo vršenje neke radnje (trud da do njene realizacije dođe), da bismo tek u nastavku saznali da je ta radnja bez očekivanog efekta.

6. On a beau être blasé sur les femmes, considérer la possession des plus différentes comme toujours la même et connue d'avance, elle devient au contraire un plaisir nouveau s'il s'agit de femmes assez difficiles. (MP : 275)

6a. Si ha un bell'essere disincantati delle donne, considerare il possesso delle più diverse come una cosa nota in anticipo, esso diventa per contro un piacere nuovo se si tratti di donne abbastanza difficili. (MP (it.) : 71)

6b. Zalud je čovek neosetljiv u odnosu na žene i smatra da je posedovanje i najrazličitijih uvek isto i unapred poznato, ono, naprotiv, postaje jedno novo uživanje ako je reč o ženama koje je toliko teško osvojiti. (MPŽ : 51)

7. On a beau se blinder, on finit par s'attacher à certains patients. (Pennac fr. : 234–235)

7a. Si ha un bel corazzarsi, alla fine ci si affeziona a certo pazienti. (Pennac it. : 172)

7b. Čovek se uzalud brani, na kraju se ipak veže za neke pacijente. (Penak : 196)

⁷⁵ Može se govoriti o nekoj vrsti *implicitne subordinacije* (Wagner & Pinchon 1962; Morel 1996).

8. **Odette avait eu beau retrancher de sa confession tout l'essentiel**, il restait dans l'accessoire quelque chose que Swann n'avait jamais imaginé, qui l'accablait de sa nouveauté et allait lui permettre de changer les termes du problème de sa jalousie. (MP : 428)

8a. **Odette aveva un bel sopprimere dai suoi riconoscimenti tutto l'essenziale**, nell'accessorio rimaneva sempre qualcosa che Swann non si era immaginato, che lo opprimeva con la sua novità e finiva col permettergli di mutare i termini del problema della sua gelosia. (MP (it.) : 221)

8b. **Uzalud je Odeta izostavljala u svom priznanju sve ono bitno**, u sporednome je uvek ostajalo nešto što Svan nikada nije mogao zamisliti, što ga je poražavalo svojom novinom i što će mu potom omogućiti da promeni postavke problema svoje ljubomore. (MPŽ : 183)

9. **Et il avait beau traverser une ville de pierre** pour se rendre en quelque hôtel clos, ce qui était sans cesse devant ses yeux, c'était un parc qu'il possédait près de Combray. (MP : 315–316)

9a. **E per quanto**, nel recarsi in qualche chiuso palazzo, **attraversasse una città di pietra**, la visione che di continuo gli stava davanti agli occhi era quella di un parco ch'egli possedeva presso Combray. (MP (it.) : 110)

9b. **Iako je prolazio kamenim gradom** da bi otišao u neku zatvorenu palatu, **jednako** mu je pred očima bio park u blizini Kumbrea. (MPŽ : 86)

U primerima (6, 7, 8) izraz *avoir beau* preveden je na italijanski jezik ekvivalentnim izrazom *aver un bel* (*bell'* ispred vokala) uz dopunu u obliku infinitiva, a u srpskom jeziku koristi se prilog (*u*)*zalud* u sklopu sačinjenom od dve jukstaponirane rečenice, od kojih prva sadrži ovaj prilog, te tako ceo sklop dobija koncesivnu semantiku. Smatramo da je u datom kontekstu prilogu (*u*)*zalud* moguće pripisati vrednost veznika *iako*, ili još preciznije, vrednost veznika *ma koliko*.

U primeru (9) i u srpskom i u italijanskom jeziku nalazimo eksplicitnu koncesivnu rečenicu, uvedenu subjunktorima *per quanto* i *iako*. Interesantno je da u primeru (6) u sva tri jezika u upravnoj rečenici stoji izraz (fr. *au contraire*, it. *per contro*, sr. *naprotiv*) koji u datom kontekstu služi kao protivteža „uzaludnosti” radnje iskazane zavisnom rečenicom, pojačavajući tako ekspresivnost samog izraza *avoir beau*. U primeru (9b) nalazi se prilog *jednako* koji u ovom kontekstu smatramo sinonimnim prilogu *ipak*.

(1c) Predlog *sans* + infinitiv

Semantika koju implicira konstrukcija *sans* + infinitiv nije jednoznačna. Može biti reč o koncesivnosti, ali i samo o opoziciji, kao i o priloškoj odredbi za način, što pokazuje i sledeći primer: *Il a pris cette décision sans me demander conseil*. [Doneo je tu odluku *a da me nije pitao za savet*.] (Delatour et al. 1991 : 282). Osim toga, u italijanskom jeziku rečenice uvedene konstrukcijom *senza* + infinitiv klasifikuju se kao *implicitne načinske (modalne)*, i to *isključne modalne* rečenice – it. *proposizioni modali esclusive* (Patota 2003; Terić 2005).⁷⁶ Postoji i primer da se one klasifikuju odvojeno, kao *isključne rečenice* – it. *proposizioni esclusive* (Dardano & Trifone 1997)⁷⁷.

Ovoj strukturi se u primerima koji slede može pripisati koncesivno značenje, a očekujemo da se najviše odrazi na srpski prevod, jer srpski jezik ne poseduje normiranu strukturu *bez* + infinitiv⁷⁸:

10. Mais à un moment donné, **sans pouvoir nettement distinguer un contour, donner un nom à ce qui lui plaisait**, charmé tout d'un coup, il avait cherché à recueillir la phrase ou l'harmonie – /.../ – qui passait et qui lui avait ouvert plus largement l'âme. (MP : 247)

10a. Ma ad un tratto, **senza poter chiaramente distinguere un contorno, dare un nome a ciò che gli piaceva**, d'improvviso rapito, aveva cercato di cogliere la frase o l'armonia – /.../ – che passava e che più largamente gli aveva aperto l'anima. (MP (it.) : 42)

⁷⁶ Ista klasifikacija primenjuje se na eksplicitne zavisne rečenice uvedene veznikom *senza che*.

⁷⁷ Takva semantika nesporna je u sledećem primeru: Mais tandis que chacune de ces liaisons, ou chacun de ces flirts, avait été la réalisation plus ou moins complète d'un rêve né de la vue d'un visage ou d'un corps que Swann avait, spontanément, **sans s'y efforcer**, trouvés charmants /.../. (MP : 231–232); Ma mentre tutti quei legami, o tutti quei flirts, erano stati a volta l'attuazione più o meno completa di un sogno nato dalla vista di un volto o di un corpo che Swann spontaneamente, **senza sforzarvisi**, aveva trovati attraenti, /.../. (MP (it.) : 27); Ali, dok su svaka od tih veza ili svako od tih udvaranja bili, manje-više, potpuno ostvarenje nekog sna, što se izrodio pri viđenju jednog lica ili tela koje je Svan spontano, **bez usiljavanja**, našao da je ljupko, /.../. (MPŽ : 12)

⁷⁸ Iako se takva konstrukcija u govornom srpskom jeziku često (pogrešno) koristi: **Pristao je, bez da je išta pitao*, umesto: *Pristao je, a da nije ništa pitao*.

10b. Ali u jednome trenutku, **premda nije mogao jasno da razabere nikakav obris ni da imenuje nekako ono što mu se svidelo**, on je nastojao da prikupi tu frazu u letu – /.../ – od koje mu se duša širom otvorila. (MPŽ : 26)

11. Depuis si longtemps il avait renoncé à appliquer sa vie à un but idéal et la bornait à la poursuite de satisfactions quotidiennes, qu'il croyait, **sans jamais se le dire formellement**, que cela ne changerait plus jusqu'à sa mort; (MP : 248)

11a. Da tanto tempo aveva rinunciato ad applicare la sua vita a uno scopo ideale e la limitava alla caccia di soddisfazioni quotidiane, sì da esser giunto a pensare, **senza mai dirselo formalmente**, che avrebbe tirato avanti così fino alla morte. (MP (it.) : 44)

11b. On tako odavno beše odustao od toga da svoj život podredi nekom idealnom cilju i ograničavao ga na traženje svakodnevnih zadovoljstava, da je verovao, **iako to u sebi nikada nije izričito pomislio**, da se to više neće promeniti do njegove smrti. (MPŽ : 26)

12. Que de fois son crédit auprès d'une duchesse, fait du désir accumulé depuis des années que celle-ci avait eu de lui être agréable **sans en avoir trouvé l'occasion**. (MP : 228)

12a. Quante mai volte del suo credito presso una duchessa, risultante dal desiderio di ch'essa per anni aveva accumulato di fargli cosa grata, **senza mai averne occasione**. (MP (it.) : 24)

12b. Koliko li se puta jednim potezom lišio naklonosti neke vojvotkinje, naklonosti koja je počivala na godinama nakupljanom zadovoljstvu s kojim bi mu ova bila na usluzi, **premda za to nije nalazila prilike**. (MPŽ : 64)

13. Il a l'impression de connaître le timbre de sa voix, **sans l'avoir jamais entendue**. (Makine fr. : 26)

13a. Ha l'impressione di conoscere il timbro di quella voce, **senza averla mai udita**. (Makine it. : 16)

13b. Ima utisak da mu je poznat zvuk njenoga glasa, **iako ga nikada nije čuo**. (Makin : 16)

U primerima (10–13) francuska konstrukcija predlog *sans* + infinitiv dosledno je na italijanski jezik prevedena identičnom konstrukcijom (predlog *senza* + infinitiv), u italijanskom klasifikovanom kao isključnom. U srpskom jeziku nalazi se koncesivna klauza uz veznike *iako* i *premda*.

14. Olga sortit dans le couloir, puis revint et, **sans trop savoir pourquoi**, referma le volume de l'encyclopédie. (Makine fr. : 114)

14a. Olga uscì nel corridoio, poi ritornò e, **senza sapere perché**, richiuse il volume dell'enciclopedia. (Makine it. : 84)

14b. Olga iziđe u hodnik, zatim se vrati pa, **i ne znajući stvarno zašto**, zatvori onu knjigu enciklopedije. (Makin : 69)

U italijanskom jeziku i u primeru (14) nalazi se predlog *senza* + infinitiv, dok se u srpskom jeziku nalazi glagolski prilog sadašnji sa koncesivnim značenjem. Ovaj primer ilustruje mogućnost višestruke interpretacije konstrukcije *sans* + infinitiv. Ovde bi, naime, mogao da se zauzme i stav da je reč o izražavanju *načina*, ili pak proste *opozicije*, naročito pri osvrtu na srpski prevod i najčešću funkciju glagolskog priloga sadašnjeg. Mi ovom primeru pripisujemo koncesivno značenje, oslanjajući se prevashodno na semantiku glagola *znati* (koji označava intelektualni proces), ali i na celokupan rečenični kontekst⁷⁹.

(1d) Koncesivnost izražena oblikom participa

Iako ređe nego neke druge oblike, particip kao koncesivni marker navodi Grevis (Grevisse 1969), a ovu mogućnost pominju i drugi autori (Gudurić & Vlahović 2012 : 198): *Il avançait dans la grotte obscure, n'ayant aucune source de lumière.* (= ...*bien qu'il n'eût aucune source de lumière.*) [Kretao se kroz tamnu pećinu, iako nije imao nikakvu svetiljku.]. Autori napominju da se u jednom aspektu govornog francuskog jezika⁸⁰ ispred participa može naći koncesivni veznik, na primer: *Il avançait dans la grotte obscure, quoique n'ayant aucune source de lumière.* Oblik participa tada ima isti subjekat sa glavnim glagolom.

Iako su ovakve konstrukcije veoma retke, iz korpusa je ekscerpiran jedan primer, i to iz savremenog književnog dela:

15. Ensuite, une fois les bêtes gavées, **n'ayant fait qu'une bouchée de la partie émergée de l'animal** sans même attendre qu'elle décongèle, on dut attendre la fin de leur sieste pour se remettre en chemin. (Echenoz : 59)

⁷⁹ Ovakvu interpretaciju potkrepljuje i konstatacija da su „među koncesivnim izrazima sa glagolskim priložima u svom sastavu najčešći izrazi kao *ne obazirući se na...*, *ne hajući za...*, *ignorirajući...*, */.../*, ali u toj funkciji se uz podršku odgovarajućeg okruženja mogu naći i drugi glagoli: *I ne shvatajući šta se desilo, pokušavao je da nađe izlaz*” (Piper et al. 2005 : 829).

⁸⁰ Reč je o *français populaire* („narodni francuski”).

15a. Poi, quando le bestie si furono ingozzate **divorando la parte emersa dell'animale** senza nemmeno aspettare che si scongelasse, per rimetterci in cammino dovettero aspettare la fine della loro siesta. (Echenoz it. : 42)

15b. Najzad, pošto su se životinje najzad zasatile **iako je to bio samo zalogaj u odnosu na vidljivi deo životinje**, čak i ne sačekavši da se otopi, morali su da sačekaju da se one odmore i tek onda nastavili put. (Ešnoz : 39)

U ovom francuskom primeru složeni oblik participa perfekta može se zameniti koncesivnom klauzom, s obzirom na to da je radnja koju izražava u suprotnosti sa značenjem prideva *gavé* („nakljukan” – ovde u smislu „zasićen”): *Ensuite, une fois les bêtes gavées, bien qu'elles n'eussent fait qu'une bouchée de la partie émergée de l'animal...* Takvu interpretaciju nalazimo u srpskom prevodu. Iako i u italijanskom jeziku pojedini autori prepoznaju particip (prošli) kao koncesivni marker – koji je zbog svoje sintaksičke polivalentnosti najčešće praćen dopusnim veznikom (Bianco 2001)⁸¹ – u italijanskom prevodu došlo je do značajnog odstupanja od originala. Nije prevedena ni restrikcija (*ne...que*) niti direktni objekat (*une bouchée*) već samo njegova dopuna (*la partie émergée de l'animal*), a sâm glagol ima oblik gerunda, tako da ovaj prevod ne možemo smatrati relevantnim za naše istraživanje.

Korpus nije pružio primere konstrukcije *pour* + infinitiv sa koncesivnom semantikom, iako pojedini izvori francuske literature navode takve primere⁸²: ***Pour avoir été condamné, il n'est pas forcément un bandit.*** [Iako je osuđen, to ne znači nužno da je on razbojnik.] (Mauger 1968 : 337)⁸³.

⁸¹ Uz primer: *Il Commendatore era il padrone, benché sottoposto ad oscuri altri padroni di Basilea.* [Naručilac je bio gazda, iako (je) i sam bio podređen drugim mračnim gazdama u Bazelu.] (Primo Levi, *Il sistema periodico*, in Id. *Opere*, Torino, 1977, col. 2, p. 837, apud: Bianco 2001 : 257).

⁸² I vezano za italijanski jezik izvori navode konstrukciju formiranu od predloga istog značenja (it. *per*) praćenog infinitivom: *Per essere un dilettante della politica, non è male.* [Iako je politički diletant, nije loš.] (Bianco 2001 : 257).

⁸³ G. Može (Mauger 1968) napominje da je glavni glagol tada u odričnoj ili upitnoj formi (kao u primeru koji navodi). Ipak smo kod Martinea pronašli primer u kome to nije slučaj: ***Pour avoir passé tant d'examens, il occupe une situation bien modeste.*** [Iako je položio toliko ispita, njegova finansijska situacija dosta je skromna.] (Martinet 1979 : 198).

4.1.2. Nominalne priloške odredbe

(2a) Predlog *malgré* i predložki izraz *en dépit de*

Ova dva sinonimna predloga jedini su predlozi koji se u francuskom jeziku koriste isključivo za izražavanje koncesivnosti. Reč je o konstrukcijama koje prenose *logičku koncesivnost*, a primeri u kojima oni sugerišu *modifikativnu koncesivnost* izuzetno su retki (Morel 1996).

Specifičnost priloških odredaba uvedenih ovim predlozima ogleda se u tome što oni, za razliku od koncesivnih klauza opštekoncesivnog modela, omogućuju fokusiranje na jedan od rečeničnih konstituenata, bilo da je reč o vršiocu radnje, priloškoj odredbi ili pak predikatu (tačnije, nominalizaciji koncesivne klauze). Ova osobenost ih približava pojedinim koncesivnim klauzama koje pripadaju parcijalnokoncesivnom modelu (uvedenim izrazima *aussi / si...que* i *quel...que*). Međutim, dok rečenice parcijalnokoncesivnog modela uglavnom stavljaju akcenat na neku osobinu ili činjenicu, ne precizirajući pri tom tačan stepen njihove realizovanosti i tako ostavljaju mogućnost varijacije, priloške odredbe uvedene predlozima *malgré* i *en dépit de* predstavljaju osobine ili činjenice kao već aktualizovane u kontekstu, bez mogućnosti varijacije (Morel 1996). Poređenje sledećih primera ilustruje razliku koju smo opisali: *Quel que soit son courage il a peur de son retour*. [Koliko god (on) bio hrabar, plaši se njenog povratka.]. U ovakvoj rečenici nemamo podatak o tome u kojoj meri je protagonista rečenice hrabar, dakle ta hrabrost može biti i zanemarljivo mala. U rečenici *Malgré son courage, il a peur de son retour*. [Uprkos svojoj hrabrosti, on se plaši njenog povratka.] hrabrost protagoniste postavljena je kao činjenica, na takav način da nema prostora za razmatranje „stepena” ili „količine” te hrabrosti.

Polazeći sa etimološkog aspekta⁸⁴, očekivalo bi se da najfrekventniji ekvivalent predlogu *malgré* bude italijanski predlog *malgrado*. U pojedinim primerima (16, 17) njegov ekvivalent jeste predlog *malgrado*:

16. Comme Mme Verdurin, **malgré de petites exagérations un peu risibles**, a un amour sincère de la peinture, de la musique! (MP : 291)

⁸⁴ Ovaj predlog u oba jezika etimološki predstavlja kombinaciju latinskog prideva *malus* (loš) i imenice izvedene od latinskog prideva *gratus* (prijatan).

16a. Com'è sincero, **malgrado qualche esagerazione un po' buffa**, l'amore di Mme Verdurin per la pittura, per la musica! (MP (it.) : 86)

16b. Kako g-đa Verdiren, **uprkos malim, smešnim preterivanjima**, ima iskrenu ljubav prema slikarstvu, muzici! (MPŽ : 64)

17. Les armées du chauve se débandèrent, **malgré ses promesses de fortunes faciles, malgré ses poings**. (Pennac fr. : 254)

17a. Gli eserciti del Calvo si sbandarono, **malgrado le promesse di facili fortune, malgrado i pugni**. (Pennac it. : 186)

17b. Armije Čelavog su se rasturile, **iako im je obećavao veliku i laku zaradu, iako im je pretio pesnicom**. (Penak : 213)

Predlog *malgrado* (a isto važi i za veznik *malgrado che*) u italijanistici se posmatra kao galicizam, a njegova upotreba je često osporavana. Serijani preuzima citat (Fanfani-Arlija 1881 : 281, apud: Serianni 1988 : 506) koji govori o „očiglednoj besmislici” (« *spropositone patano* ») i naglašava da bi reč *malgrado*, koja označava „neodobravanje, nedopadanje” trebalo koristiti za živo biće „koje pokazuje odobravanje / dopadanje ili neodobravanje / nedopadanje”. Ovakav status predloga *malgrado* potvrđuje i malobrojnost primera u našem korpusu. Naime, u većini primera (18–22) ekvivalent predloga *malgré* u italijanskom jeziku jeste predlog *nonostante*:

18. **Malgré ses semelles compensées**, il est plus large que haut. (Pennac fr. : 57)

18a. **Nonostante le soles ortopediche**, è più largo che alto. (Pennac it. : 41)

18b. **Iako ima cipele s platformom**, lakše ga je preskočiti nego zaobići. (Penak : 46)

19. **Malgré les exclamations, jurons et claquements de fouet des deux guides**, les chiens fondirent avec enthousiasme sur le mastodonte. (Echenoz : 59)

19a. **Nonostante le esclamazioni, le bestemmie e gli schiocchi di frusta delle due guide**, i cani piombarono con entusiasmo sul mastodonte. (Echenoz it. : 42)

19b. **I pored povika, psovki i pucketanja bičem kojima su pribegavali vodiči**, psi su oduševljeno jurnuli na ovu grdosiju. (Ešnoz : 39)

20. Marty avait un bref regard pour Clara, puis, **malgré cette pâleur**, il avait lâché : /.../ (Pennac fr. : 237)

20a. Marty aveva lanciato una breve occhiata a Clara, poi, **nonostante il pallore**, aveva proferito : /.../ (Pennac it. : 173)

20b. Marti je bacio pogled na Klaru, a onda, **uprkos njenom bledilu**, izgovorio : /.../ (Penak : 198)

21. Oui, donc ce soleil d'août dont on reconnaît la lenteur poussiéreuse **malgré les rideaux et les volets fermés**. (Makine fr. 56)

21a. Sì, il sole di agosto di cui si riconosce la lentezza polverosa **nonostante le tende e le persiane chiuse**. (Makine it. 40)

21b. Da, to avgustovsko sunce čija se sporost raspoznaje poput prašine, **iako su zavese navučene, a kapci zatvoreni**. (Makin : 33)

22. **Malgré le ton badin**, elle avait senti dans la voix de Li une intonation vibrante, tendue. (Makine fr. : 68)

22a. **Nonostante il tono scherzoso**, aveva sentito nella voce di Li un accento vibrante, teso. (Makine it. : 49)

22b. **Iako je Lji govorila šaljivim tonom**, osetila je u njenome glasu treperenje, izvesnu napetost. (Makin : 41)

Predložki izraz *en dépit de* navodi se u većini konsultovanih gramatika, kao sinonim predlogu *malgré*, ali uvek uz napomenu da je manje frekventan u upotrebi. To je pokazao i korpus, u kojem smo pronašli samo dva primera sa ovim predloškim izrazom. U oba slučaja njegov italijanski ekvivalent je predlog *nonostante*, a ekvivalent u srpskom jeziku mu je predložki izraz *i pored* (uz imenicu u genitivu).

23. Il la reconnut, **en dépit de la perruque**. (Pennac fr. : 354)

23a. La riconobbe, **nonostante la parrucca**. (Pennac it. : 265)

23b. Prepoznao ju je, **i pored perike**. (Penak : 301)

24. La mère était très jolie, et la petite fille, **en dépit de l'horreur dans ses yeux**, charmante. (Pennac fr. : 202)

24a. La madre era carina, e la bambina, **nonostante l'orrore nello sguardo**, graziosa. (Pennac it. : 147)

24b. Majka je bila veoma lepa, a devojčica, **i pored užasnutog pogleda**, preslatka. (Penak : 301)

U primerima (25, 26) francuski predlog *malgré* preveden je ekvivalentnim izrazom *ad onta di*, inače prilično retkim u savremenom italijanskom jeziku:⁸⁵

⁸⁵ Do ovog zaključka došli smo na osnovu činjenice da se u konsultovanim italijanskim gramatikama ovaj izraz ne navodi, kao i nakon konsultacije sa izvornim govornicima italijanskog jezika. U tom smislu, njegova pojava u prevodu samo jednog romana iz celokupnog korpusa, može se objasniti težnjom prevodioca da dočara stil književnika, kao i epohu u kojoj je roman nastao.

25. /.../ sans doute aussi, et **malgré toutes les précautions qu'il avait prises** pour la leur cacher, la découverte progressive qu'ils faisaient de sa brillante situation mondaine, tout cela contribuait à leur irritation contre lui. (MP : 293)

25a. /.../ forse anche, **ad onta di tutte le precauzioni da lui prese** per tenergliela nascosta, la progressiva scoperta ch'essi venivano facendo della sua brillante posizione mondana, tutto insomma contribuiva alla loro irritazione contro di lui. (MP (it.) : 88)

25b. /.../ a svakako, **uprkos svoj predostrožnosti** da to od njih sakrije, i postepeno obelodanjenje njegovih sjajnih društvenih veza, sve je to doprinosilo da se oni dure na njega. (MPŽ : 66)

26. S'il y allait, **malgré son interdiction**, il pourrait la voir *aujourd'hui* même! (MP : 342)

26a. Se ci andava, **ad onta del divieto**, l'avrebbe potuta vedere quel giorno stesso! (MP (it.) : 136)

26b. Kad bi, **uprkos njenoj zabrani**, otišao, mogao bi je videti još danas! (MPŽ : 108)

Najzad, u primeru (27), francuska nominalna konstrukcija prevedena je italijanskom koncesivnom klauzom:

27. Mais il ne venait que le soir et n'acceptait presque jamais à dîner **malgré les instances d'Odette**. (MP : 257)

27a. Però non andava che di sera e non accettava quasi mai di pranzare, **per quanto Odette insistesse**. (MP (it.) : 52)

27b. Ali dolazio je samo uveče, i gotovo nikada nije pristajao da dođe i na večeru, **uprkos Odetinom navaljivanju**. (MPŽ : 35)

U srpskom jeziku kao ekvivalentni izraz nalazimo ili eksplicitnu koncesivnu rečenicu (17, 18, 21, 22) ili sledeće predložko-padežne konstrukcije: *uprkos* + imenica u dativu (16, 20, 25, 26, 27) i *i pored* + imenica u genitivu (19, 23, 24).

(2b) Specifične konstrukcije sa predlogom *malgré*

U savremenom francuskom jeziku pojedini izrazi formirani oko priloga *malgré* izgubili su uobičajeno značenje koncesivnosti, te su ili postali sinonimni nekim priložima / priloškim izrazima, ili su dobili status blizak okamenjenim (gotovim) izrazima. Reč je o sledećim konstrukcijama:

1. Predlog *malgré* + lična zamenica

Izrazi tipa *malgré moi*, *malgré lui* u savremenom francuskom jeziku interpretiraju se kao prilog *involontairement* (ne želeći, nerado) ili *contre son gré* (protiv (nečije) volje). Priloška vrednost ovog izraza može biti pojačana prisustvom nekog priloga za intenzitet, npr. *presque, bien*, sa značenjem: „skoro, veoma” (Morel 1996). Dakle, ovakvi izrazi ponekad više daju podatak o *načinu* na koji se radnja vrši nego što fokusiraju koncesivni uzrok, naročito kada se njihovo značenje približava značenju priloga *involontairement*.

Sledeći primeri potkrepljuju prethodno rečeno:

28. Ce soulagement profond que tu ressens **malgré toi** /.../, comment vas-tu le lui cacher? (Pennac fr. 81)

28a. Il profondo sollievo che provi **tuo malgrado** /.../, come glielo nasconderai? (Pennac it. 59)

28b. **I protiv svoje volje** osećaš veliko olakšanje /.../, kako ćeš to sakriti od nje? (Penak : 65)

29. Cependant, en ouvrant la porte, elle s’attendait, **malgré elle**, à voir toute une grappe de physionomies animées de curiosité malveillante et moqueuse. (Makine : 115)

29a. Eppure, nell’aprire la porta, si aspettava, **suo malgrado**, di vedere un grappolo di fisionomie animate da una curiosità malevola e beffarda. (Makine it. : 84)

29b. Međutim, otvarajući vrata, ona je **i protiv svoje volje** očekivala da će ugledati načičkane glave koje će je dočekati zlonamernim i podsmešljivim pogledom. (Makin : 69)

30. Et, se servant à propos, d’un détail insignifiant mais vrai, /.../, comme s’il était le seul petit bout qu’il laissât passer **malgré lui**, entre tant d’autres, /.../ il l’amenait à supposer qu’il était renseigné sur des choses qu’en réalité il ne savait ni même ne soupçonnait. (MP : 417)

30a. E servendosi a questo proposito di qualche particolare insignificante ma vero, /.../, quasi fosse l’unico frammento che **involontariamente** gli sfuggiva, /.../ la portava a supporlo bene informato su cose che in realtà non sapeva e neppure sospettava. (MP it.2 : 187–188)

30b. I, posluživši se pri tom nekom beznačajnom ali istinitom pojedinošću, /.../, kao krajičkom koji jedini pušta da proviri, tobože **protiv svoje volje**, /.../, on ju je

navodio da pretpostavi da je obavešten o stvarima koje, uistinu, nije ni znao ni slutio. (MPŽ : 173)

31. Et ce fut Swann, qui, avant qu'elle le laissât tomber, **comme malgré elle**, sur ses lèvres, le retint un instant, à quelque distance, entre ses deux mains.

31a. E fu Swann, prima che lei gliela lasciasse cadere **quasi malvolentieri** sulle labbra, a trattenerla un attimo a qualche distanza con tutt'e due le mani. (MP it.2 : 52)

31b. I Svan je morao, pre nego što je pustila da joj lice, **kao protiv njene volje**, klone na njegove usne, da ga za trenutak, obema rukama, zadrži na izvesnom odstojanju. (MPŽ : 50)

U literaturi vezanoj za francuski jezik ovakvu interpretaciju konstrukcije *malgré* + lična zamenica pronašli smo samo kod jednog autora (Morel 1996) i u rečniku *Le petit Robert* (1990)⁸⁶. U drugim konsultovanim francuskim rečnicima (Larousse 2001; Hachette 2005) ona se ne izdvaja kao konstrukcija sa posebnim značenjem. Sa druge strane, u italijanskim rečnicima je prepoznato ovakvo značenje. U rečniku (Devoto & Oli 1995) pod odrednicom *malgrado* nalazimo i sledeće: „Trag nekadašnje poimeničene upotrebe ovog priloga ostao je u priloškim izrazima *mio, tuo, suo*, (itd.) *malgrado*, u značenju 'protiv (nečije) volje, nerado'.“⁸⁷ I dvojezični Garzantijev rečnik (Garzanti 2006) navodi posesivnu sintagmu *mio/tuo/suo/nostro/vostro/loro malgrado* u značenju: *protiv moje / tvoje / njegove/ naše / vaše / njihove volje*, kao i prilog *controvoglia* (protiv volje, nerado), kao ekvivalent u trećem licu za *malgré soi* (pored *suo malgrado*). Italijanski prevodi francuskih primera potvrđuju ove navode, te sadrže ili posesiv + *malgrado* (28, 29) ili priloge sinonimne navedenom *controvoglia* (30, 31). U srpskom jeziku, u svim primerima (iako proizišlim iz pera različitih prevodilaca) nalazi se konstrukcija *(i) protiv (nečije) volje*, a smatramo da bi istu ulogu imali i prilozi *nerado* ili čak *nesvesno* (29, 30, 31).

2. Izrazi *malgré (tout) cela, malgré quoi, malgré tout*

Reč je o okamenjenim, odnosno ustaljenim izrazima (*locutions figées*) (Morel 1996).

⁸⁶ Ovaj rečnik navodi: « *Malgré soi*: de mauvais gré, contre son gré (...); *par ext.* involontairement » (Robert 1990).

⁸⁷ « Traccia dell'uso sostantivato, /.../, rimane nelle locuzioni avverbiali *mio, tuo, suo*, (ecc.) *malgrado* 'contro voglia', 'non volentieri' » (Devoto & Oli 1995).

Izrazi *malgré (tout) cela, malgré quoi* imaju jaku anaforičku vrednost, koju im daje prisustvo zamenice *cela* ili zamenice *quoi*, što je slučaj i sa italijanskim i srpskim ekvivalentnim izrazima: u italijanskom je to prilog *ciononostante*, sinonimno sa *con tutto ciò* (Garzanti 2006 : 660), te predložko-padežna konstrukcija u srpskom (*uprkos tome*).

32. **Malgré cela** il ne distinguait pas bien. (MP : 329)

32a. **Ciononostante**, non distingueva bene. (MP (it.) : 124)

[= Nonostante ciò⁸⁸, non distingueva bene.]

32b. **Uprkos tome** nije dobro razabirao. (MPŽ : 98)

Morel (Morel 1996) primećuje da se u gramatikama⁸⁹ izraz *malgré tout* često navodi zajedno sa koncesivnim priložima, kao što je prilog *pourtant*. Pridaje mu slabiju anaforičku vrednost, između restriktivne vrednosti priloga *toutefois* i vrednosti priloškog izraza *tout de même*.

33. Et Swann était heureux **malgré tout** de sentir que, /.../ c'était parce qu'il était en effet pour Odette quelqu'un de différent des autres, son amant. (MP : 343)

33a. E Swann, **nonostante tutto**, era felice di sentire che /.../ ciò gli veniva dall'essere per Odette una persona diversa da tutte le altre, il suo amante. (MP (it.) : 138)

33b. I Svan je bio srećan, **uprkos svemu**, što je osećao da /.../ to je zato što je on za Odetu odista nešto drugo, njen ljubavnik. (MPŽ : 110)

Italijanski ekvivalent ovom izrazu očekivano je izraz *nonostante tutto*, kao i u srpskom *uprkos svemu*.

⁸⁸ *Ciò* je u italijanskom jeziku pokazna zamenica (*pronome dimostrativo*), tačnije: « pronome *neutro* singolare: indica o sostituisce una cosa, generalmente rappresentata da una forma verbale o da un' intera frase. » [zamenica *neutruma* sa značenjem jednine: označava ili zamenjuje pojam koji obično predstavlja ili neki glagolski oblik ili celu rečenicu.] (Patota 2003 : 245). Jasno je dakle da je reč o zamenici ekvivalentnoj francuskoj pokaznoj zamenici *cela*. *Nonostante*, ili u starijoj grafiji *non ostante*, jeste predložki, veznički i priloški oblik, od latinskog negativnog participa prezenta u ablativu *non ostante*, od latinskog glagola *o(b)stare* 'stajati na putu'. Priloška upotreba je prisutna u književnom jeziku, kao sinonim za prilog *tuttavia*: *Non ostante si mise a mangiare con grand'appetito* (Alessandro Manzoni). I pokazna zamenica srednjeg roda *to* u potpunosti je ekvivalentna francuskoj zamenici *cela* (i italijanskoj zamenici *ciò*), a „često se upotrebljava i anaforički” (Klajn 2005 : 83).

⁸⁹ Isti je slučaj i u pojedinim rečnicima (Larousse 2001; Hachette 2005).

(2c) Predlog *nonobstant*

Iako u savremenim izvorima ovaj predlog ne čini deo repertoara koncesivnih markera, kod Možea nalazimo komentar da u francuskom jeziku postoji i „stari predlog *nonobstant* (izraz latinskog porekla u značenju 'ne predstavljajući prepreku')”⁹⁰, uz komentar da se u današnjem francuskom on koristi samo u pravnoj terminologiji: *L'accord restera valable, nonobstant toute réclamation*. [Sporazum će ostati važeći, uprkos bilo kakvim osporavanjima.] (Mauger 1968 : 336). Korpus je ipak pružio dva primera upotrebe predloga *nonobstant* u savremenom francuskom jeziku:

34. Malgré la bretelle, **nonobstant la haute fente** et bien que l'allure de cette jeune femme fût décidément de nature à vous donner des idées, Ferrer sentit dès les premiers instants que ça n'allait pas marcher entre eux. (Echenoz : 150)

34a. Malgrado la spallina, **nonostante il profondo spacco** e benché l'aspetto della giovane donna fosse decisamente tale da far venire in mente certe idee, Ferrer sentì sin dal primo istante che tra loro non avrebbe funzionato. (Echenoz it. 110 : 150)

34b. Uprkos onoj naramenici i **bez obzira na duboki izrez** na suknji i pored toga što je izgled ove mlade žene bio takav da može da vam izazove određene misli, Ferer je još od prvog trenutka osetio da među njima ništa neće biti. (Ešnoz : 99)

35. « Le duc de la Force, qui mourut dans ce même temps, ne fit pas de regrets...**nonobstant sa naissance et sa dignité**. » (Pennac 2 fr. : 183)

35a. “Il duca de la Force, che morì nello stesso periodo, non fu rimpianto da alcuno, **nonostante le sue origini e la sua dignità**” (Pennac 2 it. : 141)

35b. „Vojvoda od La Forsa, koji je umro u isto to vreme, nije zažalio ... **bez obzira na svoje poreklo i dostojanstvo**.” (Penak 2 : 187)

Iako je ovaj predlog upotrebljen u dva savremena dela, reč je ipak o specifičnim kontekstima. U primeru (34) autor, u cilju pojačavanja stilskog efekta, nabraja što više različitih dopusnih konstrukcija, te zbog toga i arhaični predlog *nonobstant*. U primeru (35) je reč o navođenju (stvarnog ili izmišljenog) citata iz književnog dela iz 18. veka, tako da je njegova relevantnost upitna. Zbog toga

⁹⁰ Komentarišući italijansko *nonostante*, Serijani navodi da je ovaj predlog poreklom latinski ablativ apsolutni koji je „kristalizovan”: NON OBSTANTE AMICO = ‘non opponendosi l'amico’ (Serijanni 1988 : 506).

(kao i zbog postojanja ukupno dva primera u deset romana), smatramo da se ne može govoriti o „reaktiviranju” upotrebe arhaičnog priloga *nonobstant*, već o njegovoj upotrebi u jezičkim kontekstima koji iziskuju upotrebu arhaizama.

(2d) Predlog *pour*

Kada se koristi u cilju postizanja koncesivne semantike, predlog *pour* javlja se u rečenicama tipa: *Pour un journaliste, N...se débrouille mal*. [N... se loše snalazi za jednog novinara = Iako je novinar, loše se snalazi.] (Martinet 1979 : 198). U ovom slučaju imenica je determinisana neodređenim članom.

U korpusu smo izdvojili jedan takav primer, gde je u italijanskom jeziku prepoznato koncesivno značenje, i izraženo implicitnom koncesivnom strukturom (*pur* + *gerundio*).

36. **Pour un nouveau débarqué**, [...], Julien ne tomba pas dans de trop grandes sottises. (Stendhal : 32)

36a. **Pur essendo un nuovo venuto**, [...], Julien non commise sciocchezze eccessive. (Stendhal it. : 200)

36b. **S obzirom** (sic !) **da je bio novajlija**, [...], Žilijen nije pravio suviše velike budalaštine. (Stendal : 314)

Iako u srpskom jeziku koncesivno značenje nije eksplicirano, kontekst dopušta da se ono sugerise ili promenom predloške konstrukcije kojom je rečenica uvedena, ili čak uvođenjem koncesivnog veznika: **Bez obzira na to što / Iako je bio novajlija**, *Žilijen nije pravio suviše velike budalaštine*. Smatramo da se u ovakvom kontekstu koncesivna semantika može postići i doslovnim prevodom: **Za jednog novajliju**, *Žilijen nije pravio suviše velike budalaštine*, dakle konstrukcijom *za* + akuzativ.

4.2. Izražavanje koncesivnosti u okviru proste rečenice – rekapitulacija

Na osnovu sagledavanja repertoara implicitnih struktura za izražavanje koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku, može se zaključiti da je taj repertoar podjednako širok u sva tri posmatrana jezika.

Analiza korpusa dovela nas je i do sledećih zaključaka: francuski i italijanski jezik pokazali su veliki stepen poklapanja u upotrebi implicitnih

struktura. Od petnaest⁹¹ primera koji u francuskom sadrže implicitnu strukturu, samo u tri primera takva struktura je u italijanskom jeziku zamenjena eksplicitnom koncesivnom rečenicom. Implicitne konstrukcije francuskog i italijanskog jezika pokazale su i visok stepen sličnosti u pogledu sâme forme (fr. *tout* + gerund – it. *pur* + gerund; fr. *malgré* + imenica – it. *malgrado* + imenica; fr. izraz *avoir beau* + infinitiv – it. izraz *aver un bel* + infinitiv; fr. predlog *sans* + infinitiv – it. predlog *senza* + infinitiv).

Nasuprot tome, kada je reč o srpskom jeziku, u najvećem broju slučajeva implicitna konstrukcija francuskog jezika prevedena je eksplicitnom koncesivnom rečenicom. Jedino u slučaju konstrukcije predlog *malgré* + imenica (kao i *en dépit de* + imenica) u srpskom jeziku se, u najvećem broju primera, nalazi predložko-padežna konstrukcija.

Na osnovu iznetih činjenica, zaključujemo da francuski i italijanski jezik pokazuju visok stepen poklapanja u izboru sredstava za izražavanje koncesivnog značenja u okviru proste rečenice. Srpski jezik pokazuje značajnu razliku u odnosu na dva romanska jezika, jer u njemu dominira upotreba eksplicitnih koncesivnih rečenica.

4.3. Koncesivnost u okviru nezavisnosložene rečenice

4.3.1. Koncesivnost u okviru jukstaponiranih rečenica

U ovakvim rečeničnim sklopovima uslov za postizanje koncesivne semantike jeste ili posebna sintaksička struktura samog sklopa uz specifičnu načinsku orijentaciju glagolskih oblika, ili upotreba pojedinih leksičkih sredstava kojima se to značenje postiže, uz specifičnu sintaksu celog sklopa.

(1a) Jukstaponirane rečenice uz inverziju subjekta

Reč je o sklopu dve jukstaponirane rečenice pri čemu je predikat jedne od njih u sibžonktivu imperfekta ili pluskvamperfekta, uz obaveznu inverziju subjekta: *Dût-elle m'anéantir, je veux entendre le tonnerre de sa voix.* [Makar me i uništila, hoću da čujem njen gromki glas.] (Morel 1996 : 50). U savremenom francuskom jeziku ovakvi sklopovi dosta su retki, tako da ih pojedine savremene

⁹¹ Ovde nije uvršten primer (15a) u kojem francuska rečenica, u kojoj je koncesivnost izražena oblikom participa, nije u celini prevedena.

gramatike i ne pominju. Morel navodi da je reč o arhaičnoj strukturi, koja se u savremenom jeziku javlja u „skoro okamenjenim izrazima” tipa: *fût-il, dûl-il, dussé-je*, itd. (Morel 1996 : 50), a dodaje i to da se ove rečenice najčešće mogu parafrazirati koncesivnim klauzama uvedenim veznikom *même si*.

37. Les hommes n’ont pas à fourrer leur nez dedans, **fussent-ils les hommes de notre vie**. (Besson : 44)

37a. Gli uomini non devono ficcarci il naso, **fossero pure gli uomini della nostra vita**. (Prevod izvornog govornika: Dr Marco Zagnoli)

37b. Muškarci ne treba da u to zabadaju nos, **makar bili to i muškarci našeg života**. (Beson : 395)

[= Muškarci ne treba da u to zabadaju nos, **pa bili to i muškarci našeg života**.]

38. /.../, les yeux étincelants, enflammés d’un ensoleillement radieux de gaîté que seuls avaient le pouvoir de faire rayonner ainsi les propos, **fussent-ils tenus par la princesse elle-même**, qui étaient une louange de son esprit ou de sa beauté. (MP : 394)

38a. /.../, gli occhi sfavillanti, accesi da una radiosa solarità di gaiezza, quale soltanto avevano il potere di far così brillare le parole, **fossero pur dette dalla principessa medesima**, che sonassero lode del suo spirito o della sua bellezza. (MP it. : 187)

38b. /.../, dok joj oči sinuše sunčanim žarom veselosti kojom su mogle da ih tako ozare jedino reči pohvale njenom duhu ili njenoj lepoti, **makar ih i sama izrekla**. (MPŽ : 154)

Primeri (37b, 38b) u srpskom jeziku uvedeni su veznikom *makar*. Napomenuli smo već da su, prema nekim autorima, rečenice uvedene ovim veznikom modalne (Stevanović 1974; Simić & Jovanović 2002⁹²; Silić &

⁹² U *Srpskoj sintaksi*, razmatrajući glagolski oblik u primeru: – *Zašto da ne progledamo kroz prste i tim nesrećnim ljudima, da ne upadnemo u tu zanimljivu igru pa makar ona bila pomalo i na našu štetu*, autori preciziraju: „Naziv ‘krnji perfekat’ stavili smo pod navodnike jer nismo uvereni da je to oblik perfekta. Perfekat /.../ ima primarni zadatak da uputi na prethodjenje sadržaja nekom momentu /.../. Kod našeg oblika slučaj je drukčiji. /.../. U ovom primeru ovaj oblik „opisuje pretpostavljenu posledicu eventualnog ostvarenja precedentovanog sadržaja.” (Simić & Jovanović 2002 : 692). Dalje, u istoj gramatici autori navode da *ma* i *makar* zahtevaju ili krnji modalni oblik, ili konstrukciju *da* + prezent (Simić & Jovanović 2002 : 1555).

Pranjković 2005). U poslednjoj navedenoj gramatici (Silić & Pranjković 2005) čak se navodi da posle veznika *makar* uvek stoji oblik *optativa*.

39. Puis-je me permettre d'ajouter qu'à mon humble avis un poète de votre classe n'a pas à écouter ce que lui dit un esclave, **ce dernier fût-il un ancien grammaticiste?** (Besson : 39)

39a. Posso permettermi di aggiungere che, a mio modesto parere, un poeta della sua classe non è necessario che ascolti quello che gli dice uno schiavo, **fosse pure quest'ultimo un ex grammatico?** (Prevod izvornog govornika: Dr Marco Zagnoli)

39b. Smem li se usuditi da dodam da po mom skromnom nahodjenju pesnik vašeg ranga ne treba da sluša ono što mu kazuje rob, **pa bio taj i nekadašnji gramatičar?** (Beson : 392)

U primeru (39b) u srpskom, koncesivna klauza uvedena je pomoću lekseme *pa* iza koje se nalazi glagol u obliku radnog glagolskog prideva. U našoj literaturi leksema *pa* se ne pominje samostalno kao koncesivni veznik, nego isključivo kao deo vezničkih spojeva: *pa da*, *pa opet* (Stevanović 1974), ili *(pa) neka*, *(pa) ma (da/kako)*, *(pa) makar (da)* (Mrazović & Vukadinović 2009). U skladu sa tim, zaključujemo da leksema *pa* funkcioniše kao *kontekstualni* (a ne *semantički*) koncesivni veznik. Zapazićemo da konstrukcija *pa* + radni glagolski pridev odgovara upotrebi veznika *makar* i (*čak*) i *ako*, što pokazuje transformacija primera (39b): *Smem li se usuditi da dodam da po mom skromnom nahodjenju pesnik vašeg ranga ne treba da sluša ono što mu kazuje rob, **makar taj bio / čak i ako je nekadašnji gramatičar?*** Drugi navedeni veznički sklop upotrebljen je u primeru (40b):

40. Ah! si le destin avait permis qu'il pût n'avoir qu'une seule demeure avec Odette et que /.../, si quand Odette voulait aller le matin se promener avenue du Bois-de-Boulogne, son devoir de bon mari l'avait obligé, **n'eût-il pas envie de sortir**, à l'accompagner. (MP : 348)

40a. Ah! Se il destino gli avesse permesso di far veramente vita in comune con Odette, /.../, se, desiderando Odette andare a spasso la mattina al Bois de Boulogne, il suo dovere di buon marito lo avesse obbligato, **per quanto non avesse avuto per conto suo la minima voglia di sortire**, ad accompagnarla. (MP it.2 : 123–124)

40b. O, da je sudbina dopustila da ima zajednički dom s Odetom i /.../ da ga, kad se Odeti prohte ujutru da prošetala avenijom Bulonjske šume, dužnost muža primora, **čak i ako mu se ne izlazi**, da pođe s njom. (MPŽ : 114)

U italijanskom jeziku, u većini primera (37–39) nalazi se ekvivalentna struktura, odnosno sklop dve jukstaponirane rečenice od kojih jedna ima predikat u imperfektu ili pluskvamperfektu konjunktiva. Specifičnost ovih sklopova u italijanskom jeziku jeste prisustvo priloga *pure*⁹³. Samo u jednom primeru (40) prevodilac se odlučio za zavisnu koncesivnu rečenicu uvedenu veznikom / priloškim izrazom *per quanto*.

Primeri iz našeg korpusa potvrdili su da ovakve koncesivne rečenice u francuskom jeziku najčešće u predikatu imaju oblik glagola *être, avoir, devoir*, itd. što opravdava njihovo približavanje „okamenjenim izrazima”. Pošto ove rečenice ne mogu da funkcionišu samostalno, ovde bismo mogli govoriti o implicitnoj subordinaciji.

U srpskom jeziku koncesivne klauze uvedene su sledećim veznicima i vezničkim sklopovima: *makar, ma, pa, (čak) i ako*. Osim u slučaju veznika (*čak*) i *ako*, glagolski oblik u datim rečenicama ima oblik radnog glagolskog prideva, sa značenjem optativa. Ipak, u nekim primerima (37b, 39b), čiji predikat jeste glagol *biti*, isto značenje postiglo bi se i ukoliko bi se izostavio koncesivni veznik, uz prisustvo lekseme *pa* ili eventualno lekseme *ma*.⁹⁴ Prema tome, može se smatrati da i srpski jezik poseduje ekvivalentnu strukturu na nivou sistema, ali da su frekventnije strukture koje sadrže koncesivni veznik.

Napomenućemo da se isti veznici javljaju i u prevodu francuskih rečenica uvedenih veznikom *même si*, koji uvodi koncesivne rečenice koje izražavaju preplitanje koncesivnosti i hipoteze.⁹⁵ Ovo je u skladu sa ranije iznetim zapažanjem M.-A. Morel o zamenljivosti ovih rečenica onima uvedenim veznikom

⁹³ Ovo potkrepljuju i primeri koje navode teorijski izvori: *Lo portasse pure all'inferno, lo seguirebbe*. – Čak i da ga vodi u pakao, sledio bi ga. (Terić 2005 : 226)⁹³, kao i sledeći primer iz korpusa: Ma, **avesse pur pensato che era vero**, forse non si sarebbe adontato di scoprire nell'amore di Odette questa base, *più durevole della simpatia o delle qualità* ch'essa poteva trovargli : *l'interesse, l'interesse che* avrebbe per sempre impedito il venire del giorno, in cui essa poteva sentirsi tentata di non *più* vederlo. (MP it. : 107). Ali, **da je čak i pomislio da je to istina**, možda ga ne bi bolelo da u Odetinoj ljubavi prema njemu otkrije to trajnije stanje nego što su prijatnost ili vrline koje je ona mogla u njemu videti: korist, korist, koja bi onemogućila da ikada nastupi dan kada bi ona, možda, došla u iskušenje da prestane da se vida s njim. (MP: 83)

⁹⁴ Jedan takav slučaj javlja se u primeru (42b).

⁹⁵ Detaljnija razmatranja o ovim veznicima u srpskom jeziku iznećemo dalje u studiji, jer zbog same organizacije rada nije bilo moguće ove veznike objediniti u istom odeljku.

même si. Ipak, suštinska razlika između ove dve vrste koncesivnih klauza jeste u tome što one koje uvodi veznik *même si* mogu i da iznose realan sadržaj uprkos kojem će se realizovati radnja nadređene rečenice, dok u analiziranim jukstaponiranim rečenicama glagolski način skreće pažnju na neku zamišljenu okolnost koja je, prema govorniku, u neskladu sa tvrdnjom nadređene rečenice.

(1b) Ustaljeni izrazi proistekli iz jukstaponiranih rečenica uz inverziju subjekta: *fût-ce i ne fût-ce que*

Ovi izrazi su nešto češći od jukstaponiranih rečenica analiziranih u prethodnom segmentu rada i predstavljaju prave okamenjene izraze (Morel 1996 : 50). Morel im pripisuje prilošku vrednost blisku prilogu *même* (čak):

41. Comme il aurait donné toutes ses relations pour n'importe quelle personne qu'avait l'habitude de voir Odette, **fût-ce une manucure ou une demoiselle de magasin**. (MP : 370)

41a. Come avrebbe dato tutte le sue amicizie altolocate per chiunque vedesse di frequente Odette, **fosse pure una manicure o una commessa!** (MP it.2 : 144)

41b. Kako bi rado dao sva svoja poznanstva za bilo koju osobu s kojom se Odeta redovno viđa, **pa bila to manikirka ili kakva prodavačica**⁹⁶. (MPŽ : 133)

U primeru (42b), jedini marker koncesivnosti jeste sâm oblik glagola (radni glagolski pridev), ispred koga može da stoji leksema *pa*:

42. Puis sa jalousie s'en réjouissait, comme cette jalousie eût eu une vitalité indépendante, égoïste, vorace de tout ce qui la nourrirait, **fût-ce aux dépens de lui-même**. (MP : 329)

42a. Poi la sua gelosia ne godeva, come se quella gelosia avesse avuto una vitalità indipendente, egoista, vorace di tutto quel che la potesse nutrire, **fosse anche a sue spese**. (MP it.2 : 105)

⁹⁶ I u ovom primeru (41b), umesto konstrukcijom *pa* + radni glagolski pridev, koncesivna rečenica može biti uvedena i veznicima *makar* ili (*čak*) i *ako*: Kako bi rado dao sva svoja poznanstva za bilo koju osobu s kojom se Odeta redovno viđa, **makar to bila / čak i ako je to manikirka ili kakva prodavačica**.

42b. A i njegova ljubomora se time veselila, kao da je ta ljubomora imala neku nezavisnu, sebičnu životnu snagu, pohlepnu na sve čime će moći da se hrani, **bilo to i na njegovu štetu**. (MPŽ : 99) [= /.../, **pa bilo to i na njegovu štetu**].

U primeru (43) javlja se izraz *ne fût-ce que*, čiji italijanski ekvivalent jeste izraz *non foss'altro che*:

43. Elle devrait savoir dire «je n'irai pas», **ne fût-ce que par intelligence**, puisque c'est sur sa réponse qu'on classera une fois pour toutes sa qualité d'âme. (MP : 338)

43a. Lei lo dovrebbe saper dire, “non ci andrò”, **non foss'altro che per intelligenza**, poiché è da questa risposta che verrà classificata una volta per tutte la natura del suo animo. (MP it.2 : 112)

43b. Trebalo bi da ume reći neću otići, **ma [bilo to] i samo po razumu**, pošto će njena duševna svojstva zauvek biti ocenjena po tome odgovoru. (MPŽ : 105)

Kada je reč o izrazima *fût-ce* i *ne fût-ce que*, primeri su potvrdili tvrdnju o njihovoj bliskosti sa prilogom *même* (Morel 1996), pogotovo kada je reč o izrazu *fût-ce*, jer jedan njegov italijanski ekvivalent i sadrži sinonimni prilog *anche* (42a). Srpski prevod iste rečenice ne potkrepljuje ovu tvrdnju, ali smatramo da je u datom primeru (42b) koncesivnu semantiku moguće realizovati i prilogom *čak* (kao i veznicima *makar*, *pa*), uz odsustvo predikacije: *A i njegova ljubomora se time veselila, kao da je ta ljubomora imala neku nezavisnu, sebičnu životnu snagu, pohlepnu na sve čime će moći da se hrani, bilo to i na njegovu štetu. / A i njegova ljubomora se time veselila, kao da je ta ljubomora imala neku nezavisnu, sebičnu životnu snagu, pohlepnu na sve čime će moći da se hrani, čak (pa/makar) i na njegovu štetu.*

(1c) Jukstaponirane rečenice sa predikatom u kondicionalu

Koncesivnost se u francuskom jeziku može izraziti pomoću jukstaponiranih rečenica sa predikatima u obliku sadašnjeg ili prošlog kondicionala: *Je lui aurais donné la preuve de son erreur, il ne m'aurait pas cru*. [I da sam mu dao dokaz njegove greške, on mi ne bi poverovao.]⁹⁷ (DelaTour et al. 1991 : 285). Pojedini

⁹⁷ Napomenućemo da, prema nekim autorima, istovetan sklop u francuskom jeziku može da izrazi i *uslov*: Vous **seriez** majeur, vous **pourriez** voter. [Si vous étiez majeur, vous **pourriez** voter. / Da ste punoletni, mogli biste da glasate.]; Tu **serais arrivé** plus tôt, tu **aurais vu** Bernard, mais il vient de partir. [Si tu étais arrivé plus tôt, tu aurais vu Bernard,

autori (Wagner & Pinchon 1962; Béchade 1993) opravdano smatraju da se u tom slučaju može govoriti o *implicitnoj subordinaciji*, što se može pokazati transformacijom jukstaponirane strukture u zavisnu: *Même si je lui avais donné la preuve de son erreur, il ne m'aurait pas cru.*

Autori navedenog primera napominju da je u ovom slučaju moguća i *obrnuta subordinacija*⁹⁸: *Je lui aurais donné la preuve de son erreur **qu'** il ne m'aurait pas cru*, dakle umetanje (semantički praznog) elementa *que*. To je slučaj u oba primera koji slede, a primer (44a) pokazuje da i u italijanskom jeziku postoji mogućnost umetanja elementa *che*:

44. « **On me paierait bien cher** que je ne laisserais pas entrer ça chez moi », conclut Mme Verdurin, en regardant Swann d'un air impérieux. (MP : 303)

44a. « **Potrebbero caricarmi d'oro**, che non lascerei entrare di quella roba in casa mia », concluse la signora Verdurin, volgendo a Swann uno sguardo imperioso. (MP it. : 98)

44b. – **I kada bi mi skupo platili**, ne bih pustila tako nešto u svoju kuću – zaključujući g-đa Verdiren, oholo gledajući Svana. (MPŽ : 75)

45. – **On me donnerait tout le royaume de Naples**, disait le chanteur, que je ne renoncerais pas en ce moment à la volupté de dormir. (Stedhal : 136)

45a. « **Potrebbero darmi tutto il regno di Napoli**, » disse il cantante, « e non rinuncerei ugualmente, ora, alla voluttà di dormire. » (Stedhal it.: 291)

45b. – **Da mi daju cijelo Napuljsko kraljevstvo** – reče pjevač – ne bih se ovoga trena odrekao naslade koju pruža san. (Stendal 2 : 366)

U italijanskom jeziku nalazi se *formalno* identična struktura (dve jukstaponirane rečenice sa glagolom u kondicionalu). Reč je o kondicionalu modalnog glagola *moći* (*potere*), a ne o kondicionalu glavnog glagola. Umetanje ovog leksičkog sredstva pokazuje da italijanski jezik ne poseduje mogućnost izražavanja koncesivne semantike prostom jukstapozicijom dve rečenice sa

mais il vient de partir. / Da si stigao ranije, video bi Bernara, ali on je upravo otišao.] (Delaunoy et al. 1991 : 295). Ipak, Papić (1992 : 245), ovakve sklopove opravdano analizira kao *koncesivnu hipotezu*, te pri njihovom prevodu na srpski predlaže upotrebu sledećih veznika: (*čak*) *i kad bi* / *i da*.

⁹⁸ Fr. *subordination inverse* (Fairon & Simon 2018). Ova pojava detaljnije je razmatrana i u članku: O statusu elementa *que* u dva slučaja obrnute subordinacije u francuskom jeziku (Tekešinović 2021).

glavnim glagolom u kondicionalu (**Mi pagherebbero... non li lascerei mica metter piede qui da noi* /**Mi darebbero... non rinuncierei...*).

U srpskom prevodu nalaze se zavisne koncesivne rečenice uvedene veznicima *i* *kada* i *da*. Ni u srpskom jeziku, dakle, nema mogućnosti za postizanje iste semantike isključivo pomoću dve jukstaponirane rečenice sa glagolom u kondicionalu (potencijalu): **Platili bi mi skupo... ne bih pustila tako nešto u svoju kuću* / **Dali bi mi cijelo Napuljsko kraljevstvo... ne bih se ovoga trena odrekao naslade koju pruža san*.⁹⁹

(1d) Jukstaponirane rečenice uz glagol *pouvoir*

Koncesivni uzrok može fokusirati i leksika modalnog glagola *pouvoir* (*moći*).

Morel (Morel 1996) ovom glagolu pripisuje dve serije značenja. Sa jedne strane, to je značenje *dozvole*, *sposobnosti* ili *mogućnosti* za vršenje neke radnje, a epistemička interpretacija otkriva i koncesivno značenje ovog glagola, koji pri tom ne biva lišen značenja *dozvole* za vršenje neke radnje. U koncesivnoj upotrebi, glagol *pouvoir* često je praćen prilogom *bien* ili pak izrazom tipa *tant qu'il voudra* [koliko (god) hoće], kojima se naglašava uzaludnost truda vršioca radnje u infinitivu. Morel ovu upotrebu ilustruje sledećim primerom: *On peut bien dire ce qu'on voudra, on ne nous écoute pas*. [Možemo da pričamo šta (god) hoćemo, niko nas ne sluša.] (Morel 1996: 75). U ovoj upotrebi sâm glagol *pouvoir* ne može biti negiran, nego se pribegava negaciji infinitiva.

U korpusu smo zabeležili jedan primer ovakvih rečenica koji poseduje sve prethodno navedene karakteristike:

46. **C'est que les vieilles peaux peuvent bien s'y balader à poil toutes les nuits**, /.../, pas un seul camé ne lèvera le petit doigt sur elles. (Pennac 2 fr. : 60)

46a. **Cioè che le vecchie possono benissimo andarsene in giro nude tutte le notti**, /.../, senza che un tossico alzi un dito su di loro. (Pennac 2 it. : 47–48)

⁹⁹ Ovo ne znači da u srpskom jeziku nije moguće izraziti koncesivnost pomoću dve jukstaponirane rečenice, jedino što će u srpskom jeziku biti drugačija načinsko-vremenska orijentacija glagolskih oblika. Naime, kod Stevanovića nalazimo konstataciju da postoje „koncesivne rečenice bez ikakvog spoljašnjeg znaka veze sa upravnom rečenicom, uz sledeći primer: *Posmica ih, srca ne iskali*. [U značenju: *Iako ih posmica, srca ne iskali*.] (Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića, stih 60, apud: Stevanović 1974 : 914–915).

46b. **Matorke mogu lepo da se šetaju po celu noć gole golcate** /.../, nijedan narkos neće ih taknuti ni malim prstom. (Penak 2 : 62)

I prevodi ovog primera na italijanski i srpski jezik pokazuju postojanje identičnih sklopova, u kojima je data semantika postignuta istim leksičkim sredstvom (it. *potere*, sr. *moći*) uz adverbne (it. *benissimo*, sr. *lepo*), koji pojačavaju (ili čak upravo oni donose) koncesivnu semantiku.

NAPOMENA I: Semantika primera sa glagolom *pouvoir* veoma je bliska (ako ne i identična) rečenicama od kojih je jedna u imperativu. Naime, ako, kao što smo videli, glagol *pouvoir* može da označi dozvolu za realizaciju radnje, imperativ je označava još eksplicitnije, dodajući i podsticaj da se neka radnja izvrši (ili ne izvrši). U drugoj rečenici, koja bi, prema našem mišljenju, trebalo da je najčešće u prostom futuru, saznajemo da eventualna realizacija radnje u imperativu nikako neće uticati na realizaciju radnje druge rečenice. Ovo znači da radnja u imperativu predstavlja koncesivni uzrok. I Morel (1996: 51) pominje ovu mogućnost, uz primere: *Cherchez dans tous les livres, vous ne trouverez rien sur cette question*. [Tražite u svim knjigama, ništa nećete naći po tom pitanju.] *C'est ça, marche-moi sur les pieds, je ne te dirai rien*. [To je to, tuci me po stopalima, ništa ti neću reći]. I u domaćoj literaturi prepoznata je ova mogućnost. Autori *Gramatike srpskog jezika za strance* navode da se koncesivnost može izraziti i samo glagolom u imperativu, uz koji se često javljaju i upitne reči *šta* i *koliko*: *Izmišljaj šta ti je drago / Pričaj koliko hoćeš ništa ti ne pomaže*. (Mrazović & Vukadinović 2009 : 610). Smatramo da rečenica u imperativu može da bude u postpoziciji (*Neću ti otvoriti, kućaj (koliko god hoćeš)*), ali da je prirodnije i pragmatički efikasnije da ona bude u antepoziciji. Morel (1996) insistira na činjenici da je upotreba imperativa ograničena kada je reč o izražavanju koncesivnosti. Međutim, pošto je jasno da je upotreba ovakvih koncesivnih sklopova svojstvena dijaloškoj formi, smatramo da je to razlog njihove manje frekventnosti, i da zbog toga korpus nije pružio nijedan ovakav primer. Ipak, transformacija primera (46) može da posluži kao ilustracija prethodno rečenog: ***Que les vieilles peaux s'y baladent à poil toutes les nuits, /.../, pas un seul camé ne lèvera le petit doigt sur elles ; Che le vecchie se ne vadano in giro nude tutte le notti, /.../, nessun tossico alzerà un dito su di loro; Neka se matorke šetaju po celu noć gole golcate /.../, nijedan narkos neće ih taknuti ni malim prstom***. Kao i prethodni jukstaponirani sklopovi, i rečenice u imperativu komutabilne su sa rečenicama koje izražavaju koncesivnu hipotezu: ***Même si les vieilles peaux s'y baladaient à poil toutes les nuits, /.../, pas un seul camé ne lèvera le petit doigt***

sur elles ; **Anche se le vecchie se ne andassero in giro nude tutte le notti**, /.../, nessun tossico alzerà un dito su di loro; (**Čak**) **i ako se matorke šetaju po celu noć gole golcate** /.../, nijedan narkos neće ih taknuti ni malim prstom.

4.3.2. Koncesivnost u okviru jukstaponiranih rečenica – rekapitulacija

Na osnovu analiziranih jukstaponiranih struktura za izražavanje koncesivnosti, možemo zaključiti da su francuski i italijanski jezik pokazali izuzetnu bliskost na nivou sistema (postojanje identičnih sintaksičkih struktura), dok je srpski jezik pokazao izvesna odstupanja, prevashodno na formalnom planu. U srpskom se, naime, kao ekvivalenti javljaju uslovno-koncesivne rečenice uvedene veznicima: *makar, da...i, čak i ako, pa* + radni glagolski pridev, zavisna koncesivna rečenica uvedena veznicima *iako, mada, premda* ili koncesivna padežna konstrukcija. Ta odstupanja su manja ukoliko se uzme u obzir da su u uslovno-koncesivnim klauzama najčešći modalni glagolski oblici, kao semantički ekvivalent francuskom sibžonktivu. Odstupanja nema jedino u primeru (42b), u kojem se kao ekvivalent francuskoj rečenici sa glagolom u sibžonktivu javlja klauza sa glagolom *biti* u obliku radnog glagolskog prideva. Naglasićemo i to da se u srpskom javila leksema *pa* sa vrednošću kontekstualnog koncesivnog veznika.

Jedino kada je reč o jukstaponiranim rečenicama sa glagolom u kondicionalu, ni srpski ni italijanski jezik ne poseduju rečenice ekvivalentne francuskim rečenicama, nego se u jednoj od rečenica koristi kondicional glagola sa značenjem *moći*. Analiza primera pokazala je i bliskost ovakvih rečenica sa glagolom *moći* i rečenicama u imperativu, te potvrdila koncesivni potencijal obe strukture, i ranije uočen u literaturi.

Najzad, iz jedne od ovih jukstaponiranih struktura proistekli su ustaljeni izrazi koncesivne semantike: *fût-ce* i *ne fût-ce que*, kojima autori pripisuju prilošku vrednost, a uočili smo i njihovu bliskost sa pojedinim veznicima u srpskom (*makar, pa*).

4.3.3. Koncesivnost u koordiniranim stukturama

Koncesivna semantika se često prenosi i koordiniranim sintaksičkim stukturama – kako sklopovima dve nezavisne rečenice, povezane nekim od veznika za koordinaciju¹⁰⁰ (fr. *coordonnants*) ili adverbima koji preuzimaju tu

¹⁰⁰ Koordinatora (Popović & Pecić 2009) ili konjunktora (Piper & Klajn 2013).

ulogu, tako i sklopovima koordiniranih rečeničnih delova, povezanim na isti način. Ovo je moguće jer su konjunktori, u odnosu na subjunktore „opštijeg značenja i ne pripadaju predikacijskim delovima koje povezuju” (Piper & Klajn 2013: 462).

Najčešće ih povezuju veznici suprotnih (adverzativnih) rečenica (fr. *propositions coordonnées à valeur adversative*, it. *proposizioni avversative*), koji najavljuju „suprotnost koja se ne bi mogla očekivati na osnovu sadržaja prethodne rečenice” (Terić 2005 : 167). Bešad i ovakve koordinirane strukture, kao i one jukstaponirane, smatra implicitnom subordinacijom (Béchade 1993).

U francuskom jeziku je u ovoj funkciji, prema literaturi, najfrekventniji veznik *mais* (*ali*), ali se koriste i prilozi i priloški izrazi *pourtant*, *cependant*, *quand même*, *tout de même*¹⁰¹, *néanmoins*, *toutefois* (dva poslednja rezervisana za pisani jezik), i nešto ređe veznik *or*, kao i priloški izrazi *en revanche*, *par contre*, *au contraire*, *pour autant*. G. Može (Mauger 1968 : 400) navodi da i veznik *et* (*a*), po definiciji sastavni veznik, ponekad može da izrazi kako opoziciju tako i koncesivnost, uz primer: *Tu avais promis, et maintenant tu refuses*. [Obećao si, a sada (to) odbijaš.].

I u italijanskom jeziku veznik *ma* (*ali*) najčešći je suprotni veznik. Kada ima koncesivno značenje moguća je transformacija naporedne u zavisnu koncesivnu strukturu: *Arrivai a Roma, ma non lo vidi.* = *Sebbene arrivassi a Roma, tuttavia non lo vidi.* [Stigao sam u Rim, ali ga nisam video. = Iako sam došao u Rim, ipak ga nisam video.] (Terić 2005 : 167). Neki autori navode čak da u neformalnom jezičkom registru koncesivni odnos češće biva izražen upravo pomoću koordiniranih rečenica adverzativnog tipa: *Ero sazio, ma ho assaggiato (lo stesso) la torta*, nego pomoću koncesivne klauze: *Sebbene fossi sazio, ho assaggiato la torta*. (Dardano & Trifone 1997 : 410). Pored veznika *ma*, u italijanskom jeziku koriste se i veznici *tuttavia*, *pure*, *eppure*, *nondimeno*, čije značenje je „izrazito dopusno-suprotno” (Terić 2005 : 169), a ono odgovara značenju srpskog priloško-vezničkog konektora *pa ipak*, ili pak njegovih varijanti *a ipak* / *ali ipak*. Veznici *invece*, *anzi*, kao i prilog *intanto* (uz veznik *e*) nemaju toliko izrazito dopusno-suprotno značenje koliko prethodni niz veznika, ali oni ovakvo značenje ipak postižu pod određenim uslovima, pre svega sintaksičke prirode.¹⁰² Veznik *però* funkcioniše kao sinonim¹⁰³ veznika *ma*, naročito u

¹⁰¹ Priloški izrazi *quand même* i *tout de même*, pored pomenute semantike, mogu da imaju vrednost pojačavanja iskaza: – *Tu ne veux jamais m'aider! Tu exagères quand même!* [Nikada nećeš da mi pomogneš! **Stvarno** preteruješ!] (DelaTour et al. 1991 : 283).

¹⁰² O ovome više u: Terić 2005 : 168.

govoru: *Meritava un aiuto, però voi glielo rifiutaste. – Zasluživao je da mu pomognete, ali vi ste odbili da mu pružite pomoć* (Terić 2005: 167). Ono što čini suštinsku razliku između veznika *ma* i veznika *però* jeste to što „ovaj veznik-konektor ima izuzetnu pokretljivost, pa se ne mora naći u inicijalnom položaju”: *Non è un genio, non si può negare però che sia intelligente. – On nije genije, ali se ne može reći / no ne može se reći* da nije inteligentan. (Terić 2005 : 168).

U srpskom jeziku ovakve rečenice nazivaju se suprotnim (adverzativnim) rečenicama, a spajaju se veznicima i izrazima *a, ali, no*¹⁰⁴, *nego, već, dok, međutim, pa / a ipak, a opet, a ono*, itd. (Klajn 2006; Stanojčić & Popović 2008). I u srpskom jeziku se veznik *ali* navodi kao najtipičniji suprotni veznik. Stanojčić i Popović, navodeći da se njime izražavaju razni odnosi, izdvajaju sledeća dva: *koncesivni odnos*, čije je obeležje veznik *ali* (ili *no*), uz koji može da stoji i rečca *ipak*, ili veznički spoj *pa ipak*. Značajna je napomena da je ovaj odnos „blizak odnosu koji se izražava zavisnosloženom rečenicom u okviru koje je upotrebljena zavisna koncesivna rečenica” (Stanojčić & Popović 2008 : 360), uz sledeći primer: *Tanja se nije osećala dobro ali je (ipak) otišla u školu / pa ipak je otišla u školu* (Stanojčić & Popović 2008 : 359), i *kompensativni odnos*, gde se sadržajem druge rečenice ublažava ili neutrališe efekat sadržaja iskazanog prvom rečenicom. Njegovo obeležje je opet veznik *ali* (ili *no*), ali ovaj put uz njega može da stoji prilog *zato*: *Nikola je čekao u redu dva sata, ali je (zato) dobio odlična mesta* (Stanojčić & Popović 2008 : 359). I drugi autori naglašavaju sposobnost veznika *ali* da izrazi koncesivnost. Tako, nalazimo sledeću konstataciju vezano za suprotne rečenice s ovim veznikom: „Kontrast je u takvim rečenicama zasnovan na logičkoj suprotnosti ili na značenju dopusnosti (koncesivnosti)” (Silić & Pranjković 2005 : 325). Upravo zbog takve prirode kontrasta koji se u njima javlja, ovakve rečenice uglavnom ne mogu međusobno zamenjivati mesto a da se značenje ne promeni.¹⁰⁵ I ovi autori smatraju da je reč „o istome onom tipu odnosa kakav susrećemo i u

¹⁰³ Ovo je karakteristika savremenog italijanskog jezika, dok je u starijim epohama ovaj veznik imao vrednost konkluzivnog (zaključnog) veznika *perciò* (zbog toga, stoga) (Terić 2005).

¹⁰⁴ Pri tom nalazimo primer u kojem se veznici *ali* i *no* tretiraju kao sinonimni: *Marko je svratio kod Zorana ali ga nije zatekao kod kuće/no nije ga zatekao kod kuće* (Stanojčić & Popović 2008 : 359). Ipak, u literaturi (Silić & Pranjković 2005; Piper & Klajn 2013) nalazimo napomenu, sa kojom se slažemo, da je veznik *no* u savremenom srpskom jeziku redak.

¹⁰⁵ Za razliku od suprotnih rečenica uvedenih veznikom *a*.

dopusnim (zavisnosloženim rečenicama)” (Silić & Pranjković 2005 : 325).¹⁰⁶ Pranjković ovaj veznik naziva i *dopusnim konjunktorem* (Pranjković 2001 : 50).

Pomenute strukture ne nose uvek koncesivno značenje. Često je u sklopovima koji sadrže ove veznike reč o prostoju *opoziciji* ili *restrikciji*. Upravo zbog toga presudnu ulogu u razlikovanju ovih slučajeva ima kontekst. U slučajevima kada koordinirane rečenice imaju koncesivno značenje, postoji mogućnost transformacije ovakve strukture u zavisnosloženu rečenicu sa koncesivnom klauzom bez promene značenja.¹⁰⁷ Kada je reč o koordinaciji rečeničnih konstituenata u adverzativnom smislu, najčešće je reč o koordinaciji kvalifikativnih prideva. Zapazili smo takođe da je u ovakvim konstrukcijama (za razliku od koordiniranih rečenica) mnogo zastupljenija opozicija nego koncesivnost, te one predstavljaju granične vrednosti suprotnosti i koncesivnosti.

U nastavku ćemo navesti one primere u kojima sklopovi rečenica ili rečeničnih delova povezanih koordinatorima (konjunktorem) imaju koncesivnu semantiku, koja je, kao što smo već rekli, nužno uslovljena kontekstom, tačnije semantikom koordiniranih rečenica ili rečeničnih konstituenata:

(3a) Veznik *mais*

U primeru (47), koncesivno značenje je prepoznato i u prevodu na italijanski :

47. Il pensa qu’il n’avait jamais vu des yeux aussi beaux; **mais ils annonçaient une grande froideur d’âme.** (Stendhal : 234)

[= Il pensa qu’il n’avait jamais vu des yeux aussi beaux, **bien qu’ils annonçassent une grande froideur d’âme.**]

47a. Pensò che non aveva mai visto degli occhi così belli, **anche se denunciavano una grande freddezza d’animo.** (Stendhal it. : 383)

¹⁰⁶ Autori ovo ilustruju sledećim primerima: *Bilo je oblačno, ali nije padala kiša./ Premda je bilo oblačno, nije padala kiša i Ima sat ali ga ne nosi. / Iako ima sat, ne nosi ga* (Silić & Pranjković 2005 : 325).

¹⁰⁷ Analiziraćemo primere tipa: *On je bolestan ali (ipak) radi.* [= Iako je bolestan / uprkos tome što je bolestan, on (ipak) radi.], nasuprot primerima tipa: *Ovaj džemper je lep, ali je skup,* u kojima se ne može govoriti o koncesivnosti već o opoziciji, s obzirom na to da prva rečenica ne sadrži podatak koji bi sadržaj druge rečenice učinio neočekivanim. Drugim rečima, sadržaj druge rečenice ne predstavlja „poništen uzrok” iskazan prvom rečenicom.

47b. Učini mu se da nikad nije video tako lepe oči ; **ali su one odavale veliku duševnu hladnoću.** (Stendal : 288)

[=Učini mu se da nikad nije video tako lepe oči, **iako su one odavale veliku duševnu hladnoću.**]

U primeru (48) značaj konteksta posebno je izražen, jer, da nema rečenice *En revanche, il s'attacha à la Reine dès les premiers instants. (Zato se od prvog trenutka vezao za Kraljicu.)*, koordiniranim rečenicama koje joj slede ne bismo mogli pripisati koncesivno značenje:

48. En revanche, il s'attacha à la Reine dès les premiers instants. La Reine le rudoyait, **mais** elle parlait la langue vraie des livres. (Pennac fr. : 363)

[= **Bien que la Reine le rudoyât**, elle parlait la langue vraie des livres.]

48a. In compenso, lui si affezionò alla regina sin dai primi istanti. La regina lo maltrattava, **ma** parlava la vera lingua dei libri.(Pennac it. 271)

[= **Benché la regina lo maltrattasse**, lei parlava la vera lingua dei libri.]

48b. Zato se od prvog trenutka vezao za Kraljicu. Kraljica ga je kinjila, **ali** je govorila pravim jezikom knjiga. (Penak : 308)

[= **Iako ga je Kraljica kinjila**, ona je govorila pravim jezikom knjiga.]

U primerima (47, 48) nezavisne rečenice su povezane jedino veznikom *mais* (it. *ma*, sr. *ali*), a njihovom transformacijom u strukturu *upravna rečenica* + *koncesivna klauza* sugerisali smo njihovu koncesivnu semantiku. U primeru (47) koncesivnu semantiku pokazuje i sâm italijanski prevod.

U primerima (49 i 50) adverzativna koordinacija rečeničnih konstituenata sugerše da bi se semantika prvog elementa *mogla smatrati preprekom* za postojanje / realizaciju drugog dela (49: srdačni odnosi / ne baš prisni odnosi), ili pak za realizaciju sadržaja koji sledi (50: zabrinutost / poziv na zabavu). Sa aspekta ranije navedene definicije koncesivnosti za čije postojanje je nužno postojanje neke treće, podrazumevane činjenice (Morel 1996), interpretacija ova dva primera zavisila bi dakle od treće, podrazumevane činjenice. Ipak, u primeru (49b) prevodilac je zapazio koncesivnu notu u ovoj konstrukciji, te ju je eksplicirao upotrebom veznika *iako*. U primeru (50) došlo je do prepoznavanja koncesivne semantike priloga *pourtant* i u prevodu na italijanski i u prevodu na srpski jezik.

49. Avoir du cœur c'est tout, et M. de Charlus en avait. M. d'Orsan n'en manquait pas non plus **et ses relations cordiales mais peu intimes** avec Swann, nées de

l'agrément que, pensant de même sur tout, ils avaient à causer ensemble. (MP : 414)

[= /.../et ses relations, cordiales **quoique (elles fussent) peu intimes** avec Swann/.../.]

49a. L'essenziale è aver cuore, e M. de Charlus ne aveva. Neanche M. d'Orsan ne era privo, **e i suoi rapporti cordiali ma non molto intimi** con Swann, nati dal piacere che per una generale identità di vedute, provavano a conversare tra loro. (MP (it.) : 207)

[= /.../ e i suoi rapporti cordiali **benché (fossero) non molto intimi** con Swann, /.../.]

49b. Imati srca, u tome je sve, a g. de Šarlis ga ima. Ni g. d'Orsanu ono ne nedostaje, a njegovi srdačni, **iako ne i mnogo prisni odnosi** sa Svanom, potekli su u prijatnosti koju su nalazili u međusobnom razgovoru. (MPŽ : 171)

50. Cependant tout en redressant sa taille et refroidissant sa mine, inquiète encore **pourtant** de l'état du prince, Mme de Gallardon dit à sa cousine : – Oriane, /.../, je tiendrais beaucoup à ce que tu viennes un moment demain soir chez moi entendre un quintette avec clarinette de Mozart. (MP : 386)

[= Cependant tout en redressant sa taille et refroidissant sa mine, **bien qu'elle fût encore inquiète de l'état du prince**, Mme de Gallardon dit à sa cousine : /... /. (MP : 386)]

50a. Cionostante, raddrizzandosi sulla persona e raffreddando il cipiglio, **ancora inquieta comunque**¹⁰⁸ **sulle condizioni del principe**, Mme de Gallardon disse alla cugina : « Oriane /... / mi interesserebbe molto che domani sera tu venissi un momento da ma a sentire un quintetto con clarino di Mozart. ». (MP (it.) : 180)

50b. Međutim g-đa de Galardon, ispravljajući se, i opet hladnog izraza lica, **iako još zabrinutog za prinčevo zdravlje**, reče svojoj rođaci : – Orijana /.../, veoma bi mi bio stalo da dođeš na časak meni sutra uveče, da čuješ jedan Mocartov kvintet s klarinetom. (MPŽ : 148)

¹⁰⁸ U italijanskom je *comunque* prilog, blizak priložima *nondimeno*, *tuttavia*, te odgovara prilogu / konektoru *ipak*. Uz konjunktiv ima i vrednost koncesivnog veznika koji odgovara našem složenom obliku (*ma*) *kako / koliko* ili *kako / koliko (god)* (Terić 2005; Garzanti 2006).

(3b) Prilozi *pourtant* i *cependant*¹⁰⁹

Ova dva priloga analiziramo u istom odeljku jer je to često slučaj i u literaturi, a i pojedini rečnici ih navode kao sinonimne (Larousse 2001¹¹⁰). Preciziraćemo da se *pourtant* klasifikuje kao prilog, a *cependant* je, prema pojedinim izvorima, u ovom značenju veznik (Larousse 2001), dok drugi autori i njega smatraju prilogom (Mauger 1968; Morel 1996). Pored jasnog značenja opozicije, u literaturi je prepoznato da se ovim priložima može izraziti i koncesivnost, kao u sledećem primeru: *La médecine a fait beaucoup de progrès, il y a cependant des maladies qu'on ne peut pas guérir*. [Medicina je puno uznapredovala, a ipak ima bolesti koje se ne mogu izlečiti.] = *Bien que la médecine ait fait beaucoup de progrès, il y a cependant des maladies qu'on ne peut pas guérir*. [Iako je medicina puno uznapredovala, ipak ima bolesti koje se ne mogu izlečiti.] (Delaunay et al. 1991 : 284). Prema Morel (Morel 1996: 53), ovim priložima zajednička je i mogućnost povezivanja dve rečenice koje mogu međusobno da zamene mesta, a da pri tom smisao koncesivnog odnosa ostane nepromenjen.¹¹¹ To je potkrepljuju i primeri koje navodimo (51, 52):

51. Certes, il souffrait de voir cette lumière dans l'atmosphère d'or de laquelle se mouvait derrière le châssis le couple invisible et détesté, /.../. **Et pourtant** il était content d'être venu. (MP : 319)

[= **Bien qu'il souffrît** de voir cette lumière dans l'atmosphère d'or de laquelle se mouvait derrière le châssis le couple invisible et détesté, /.../, **il était content d'être venu.**]

¹⁰⁹ Vezano za reč *cependant*, napomenućemo da ona u književnom jeziku ima i značenje *pendant ce temps* [za to vreme, u međuvremenu], kao u sledećem primeru: *Cependant le décor qu'il avait sous les yeux vola en poussière*. (MP :440) / Frattanto lo scenario ch'egli aveva sotto gli occhi andò in briciole. (MP (it.) : 232) / Uto se i dekor što mu je bio pred očima, razlete u prah. (MPŽ : 109)

¹¹⁰ **pourtant** : « marque une opposition, une restriction ; cependant, toutefois ». **cependant** (de *ce* et *pendant*): « marque une opposition, une restriction ; pourtant, néanmoins. » (Larousse 2001).

¹¹¹ *Notre voiture a cent mille bornes, elle a pourtant (cependant) très bien roulé*. [Naš automobil prešao je sto hiljada kilometara, a ipak je dobro išao.] / *Bien que notre voiture ait cent mille bornes, elle a très bien roulé*. [Iako je naš automobil prešao sto hiljada kilometara, dobro je išao.]; *Notre voiture a très bien roulé, elle a pourtant (cependant) cent mille bornes*. [Naš automobil je dobro išao, a ipak je on prešao sto hiljada kilometara.] / *Notre voiture a très bien roulé, bien qu'elle ait cent mille bornes*. [Naš automobil je dobro išao, iako je prešao sto hiljada kilometara.].

51a. Certo, soffriva di vedere quella luce, nella cui atmosfera d'oro, dietro il telaio, si moveva la coppia invisibile e odiata, /.../. E **nondimeno** era contento di essere venuto. (MP (it.) : 114)

[= **Benché soffrisse** di vedere quella luce, nella cui atmosfera d'oro, dietro il telaio, si moveva la coppia invisibile e odiata, /.../, **era contento di essere venuto.**]

51b. Odista, bolelo ga je što vidi tu svetlost u čijem se zlatnom zraku, iza kapaka, kreću nevidljivi i mrski njih dvoje /.../. **Pa ipak**, bilo mu je drago što je došao. (MPŽ : 89)

[= **Iako ga je bolelo** što vidi tu svetlost u čijem se zlatnom zraku, iza kapaka, kreću nevidljivi i mrski njih dvoje /.../ (**ipak**) **mu je bilo drago što je došao.**]

52. Les murs étaient nus. Pas un seul bouquin. **Pourtant**, c'était comme si nous étions tout soudain plongés au cœur de la Bibliothèque nationale. (Pennac fr. : 30)

[= **Bien que les murs fussent nus, et il n'y fût un seul bouquin**, c'était pourtant, comme si nous étions tout soudain plongés au cœur de la Bibliothèque nationale.]

52a. Erano spoglie, nemmeno un libro. **Eppure**¹¹², era come se ci fossimo improvvisamente calati nel cuore della *Bibliothèque nationale*. (Pennac it. : 22)

[= **Sebbene [le pareti] fossero spoglie**, senza un libro, era come se ci fossimo improvvisamente calati nel cuore della *Bibliothèque nationale*.]

52b. Zidovi su bili goli. Bez ijedne knjižice. **Pa ipak**, kao da smo se iznenada našli u srcu Nacionalne biblioteke. (Penak : 23)

[= **Iako su zidovi bili goli**, ...[bilo je] kao da smo se iznenada našli u srcu Nacionalne biblioteke.]

Srpski prevod primera (51, 52) pokazao je tačnim navode iz literature da značenje ovih priloga odgovara značenju srpskog priloško-vezničkog konektora *pa ipak*, ili pak njegovih varijanti *a ipak* / *ali ipak*. Ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da se „parcelacijom dopusne zavisnosložene rečenice može izdvojiti njen zavisni deo u zasebnu rečenicu sa dopusnim značenjem uz oslanjanje na kontekst: *Bila je umorna. Ipak nije odustajala*. Ili samo: *Ipak nije odustajala*” (Piper et. al. 2005 : 829), primere (51b i 52b) u srpskom možemo smatrati koncesivnim rečenicama. Dakle, konektor *ipak* (i *pa ipak*, *a ipak*, *ali ipak*) i samostalno može da bude signal koncesivnog značenja. Pranjковиć ga naziva *dopusnim konektorom* (Pranjковиć

¹¹² Veznik *eppure* može da se koristi isključivo na početku iskaza. Pod pojmom početka iskaza podrazumeva se početak bilo koje rečenice ili početak nezavisne rečenice unutar složene rečenice (Moderc 2015 : 465).

2001 : 50)¹¹³. Pri tom se on, za razliku od francuskih priloga *pourtant* i *cependant*, uvek nalazi u rečenici koja izražava neočekivanu posledicu: *Bolestan je. (Pa /a /ali) ipak ide na posao. /*Ipak je bolestan, (a) ide na posao.*

U primeru (53b) koncesivno značenje koje donosi prilog *pourtant* prepoznao je i sâm prevodilac i eksplicirao ga je upotrebom eliptične koncesivne rečenice:

53. Swann n'avait donc pas tort de croire que la phrase de la sonate existât réellement. Certes, humaine à ce point de vue, elle appartenait **pourtant** à un ordre de créatures surnaturelles et que nous n'avons jamais vues, /.../. (MP : 406)

[= Certes, **bien qu'elle fût humaine à ce point de vue**, elle appartenait (pourtant) à un ordre de créatures surnaturelles.]

53a. Certo che esse, umane da questo punto di vista, appartengono **tuttavia** a un ordine di creature sovrannaturali, /.../. (MP (it.) : 199)

[= Certo che esse, **benché siano umane da questo punto di vista**, appartengono (tuttavia) a un ordine di creature sovrannaturali.]

53b. Svan, dakle, nije grešio što je verovao da ta fraza iz sonate stvarno postoji. Doduše, **iako ljudska sa te tačke gledišta**, ona je ipak pripadala jednome redu natprirodnih bića, koja mi nikada nismo videli, /.../. (MPŽ : 164)

U primeru (54) javlja se prilog *cependant*. Za razliku od priloga *pourtant*, koji može da ima i kataforičku funkciju, prilog *cependant* ima jedino anaforičku funkciju, što objašnjava ograničenost njegove upotrebe na pisani jezik (Morel 1996 : 53–54). Sledeći primer ilustruje opisanu semantičku osobinu:

54. Oui, Chabotte lui avait volé son œuvre, oui, il l'avouait /.../. Une partie de ses intentions étaient louables, **cependant**. (Pennac : 355)

[= **Bien que Chabotte lui eût volé son œuvre** /.../, une partie de ses intentions étaient louables.]

54a. Sì, Teston gli aveva rubato l'opera, sì, lo confessava, /.../. Parte delle sue intenzioni erano **però** lodevoli. (Pennac it. : 355)

[= **Sebbene Teston gli avesse rubato l'opera** /.../, parte delle sue intenzioni erano lodevoli.]

54b. Da, Šabot je ukrao njegova dela, da priznao je, /.../. **Ipak**, imao je donekle časne namere. (Penak : 302)

[= **Iako je Šabot ukrao njegova dela** /.../, imao je donekle časne namere.]

¹¹³ Autor navodi i druge dopusne konektore: *uprkos (svemu) tome, (i) pored svega toga, uza sve to, svejedno*, itd.

U većini primera iz korpusa u francuskom jeziku nalazi se prilog *pourtant*, kome eventualno prethodi veznik *et*. Izdvojili smo samo jedan primer sa prilogom *cependant*. U italijanskom jeziku se očekivano nalaze suprotni veznici *nondimeno* / *tuttavia* / *eppure* / *pure*. U srpskom jeziku uvek je reč o konektoru (*pa*) *ipak*, a u primerima (50b i 53b) u srpskom prevodu nalazi se koncesivna klauza. Bliskost koncesivnih klauza sa suprotnim koordiniranim rečenicama počiva na činjenici da je u osnovi koncesivnosti upravo *suprotnost*. Dakle, reč je samo o *stepenu* suprotnosti koja postoji između dva iskaza, tačnije, o stepenu govornikovog *naglašavanja* te suprotnosti, čije su najeksplicitnije sredstvo izražavanja svakako koncesivne klauze. Upotrebom diskretnijih koncesivnih markera postiže se drugačiji efekat, te oni imaju značaj na pragmatičkom nivou.

(3c) *Prilozi néanmoins, toutefois, tout de même, quand même*

U literaturi se ovi prilozi najčešće navode kao koncesivni markeri koji su ravnopravni sa prilozima *pourtant* i *cependant*. Ipak, ima i autora koji ih jasno odvajaju od njih. Tako, neki autori (Delatour et al. 1991) navode da prilozi *néanmoins* i *toutefois* izražavaju *restrikciju*¹¹⁴ u odnosu na prethodni iskaz. Za priloge *tout de même* i *quand même*, obavezno postponirane u odnosu na glagol i najčešće uz veznik *mais*, navode primere koji su na granici između suprotnosti i koncesivnosti, ne sugerišući pri tom mogućnost njihove zamene koncesivnom klauzom: – *Je n'ai plus très faim. – Prends **quand même** un peu de gâteau. Il est délicieux* [– Nisam više jako gladan. – Uzmi ipak malo kolača, jako je ukusan.]; – *J'ai beaucoup de travail **mais** j'irai aux sports d'hiver **tout de même**.* [Imam puno posla, ali ću ipak ići na zimovanje.] (Delatour et al. 283).¹¹⁵ I Morel odvaja ove

¹¹⁴ Uz sledeće primere *La situation dans ce pays reste difficile, **néanmoins** les experts prévoient une reprise de la croissance dans les mois à venir.* [Situacija u toj zemlji i dalje je teška, međutim stručnjaci predviđaju ponovni (finansijski) rast u narednim mesecima.] *Les sismographes enregistrent de légères secousses dans cette région ; **toutefois**, d'après les spécialistes, il n'y aurait aucun risque de tremblement de terre important.* [Seizmografi beleže blage potrese; ipak, prema stručnjacima, ne bi trebalo da bude jačeg zemljotresa.] (Delatour et al. 284).

¹¹⁵ Prilozi *quand même* i *tout de même* imaju ulogu priloga za pojačavanje, izražavanje afektivnosti govornog lica. « *Quand même* et *tout de même* peuvent avoir une valeur de renforcement » (Delatour et al. 1991 : 283). To je slučaj u sledećem primeru: – « *Vraiment, si Swann avait trente ans de plus et une maladie de la vessie, on l'excuserait de filer ainsi. Mais **tout de même** il se moque du monde.* » (MP : 316) ; « *Davvero, se Swann*

priloge od priloga *pourtant* i *cependant*, precizirajući da se njihovo značenje menja u zavisnosti od položaja rečenice u kojoj se nalaze. Mogućnost izražavanja koncesivnosti pripisuje im samo ukoliko su upotrebljeni u sklopu u kojem prva rečenica izriče koncesivni uzrok, kao u sledećim primerima: *Notre voiture a cent mille bornes, elle a toutefois (néanmoins) très bien roulé. Notre voiture a cent mille bornes, elle a tout de même (quand même) très bien roulé. / Bien que notre voiture ait cent mille bornes, elle a très bien roulé.* [Iako je naš automobil prešao sto hiljada kilometara, dobro je išao.] (Morel 1996 : 54). U drugačijem poretku rečenica, njihova vrednost više je restriktivna nego koncesivna.

Ovi prilozi u primerima iz korpusa izražavaju granične slučajeve opozicije i koncesivnosti, odnosno retko imaju dominantno koncesivno značenje. U nastavku navodimo primere u kojima se prilogu *tout de même* može pripisati nešto izraženije koncesivno značenje. Smatramo da je ono postignuto isključivo zahvaljujući prisustvu veznika *mais*. U italijanskom jeziku u oba slučaja ekvivalent je prilog *pure* (*pur*), a u srpskom je reč o prilogu *ipak*. U oba jezika ekvivalentni prilozi praćeni su veznikom sa značenjem *ali*:

55. Au fond, comme les gens du monde dont on peut médire, **mais** qui **tout de même** sont autre chose que ces bandes de voyous, montrent leur profonde sagesse en refusant de les connaître, d'y salir même le bout de leurs doigts. (MP : 336)

[= /.../ les gens du monde, bien qu'on puisse médire d'eux sont autre chose que ces bandes de voyous/.../.]

55a. In fondo la gente della buona società, di cui si può ridere, **ma** che **pure** è ben altra cosa da quella banda di teppisti, quanta profonda saggezza mostra rifiutando di conoscerli, persino di sporcarci la punta delle dita! (MP it. 2 : 110)

[= /.../ la gente della buona società, sebbene ci si possa ridere, è ben altra cosa da quella banda di teppisti /.../.]

avesse trent'anni di più e una malattia alla vescica, lo si potrebbe scusare di filar via così. **A ogni modo** se ne infischia proprio di tutti. » (MP it. 2 : 92); – Zaista, da je Svan trideset godina stariji i da ima bolesnu bešku, mogao bi ga čovek izviniti što tako beži. Ali ovako, **zbilja**, on se sprda sa svetom. (MPŽ : 86)

55b. Kako, u stvari, ljudi iz otmenog sveta, za koje se može štošta reći, **ali** koji su **ipak** nešto drugo nego takve lupeške bande, kako oni pokazuju duboku mudrost odbijajući da ih poznaju, da o njih uprljaju prste! (MPŽ : 103)

[= /.../ ljudi iz otmenog sveta, iako se za njih može štošta reći, ipak su nešto drugo nego takve lupeške bande /.../.]

U primeru (56) prilog *tout de même* nije preveden u srpskom jeziku, a odnos suprotnosti izražen je jedino veznikom *ali*:

56. Telle femme élégante que j'ai connue était loin d'être parfaite, **mais** enfin il y avait **tout de même** chez elle un fond de délicatesse. (MP : 336)

[= Telle femme élégante que j'ai connue, bien qu'elle fût loin d'être parfaite, il y avait chez elle un fond de délicatesse.]

56a. Quella tal donna elegante che ho frequentato era lontanissima dalla perfezione, **ma** infine aveva **pur** sempre in sé un fondo di delicatezza. (MP it. 2 : 110)

[= Quella tal donna elegante che ho frequentato, sebbene fosse lontanissima dalla perfezione, aveva sempre in sé un fondo di delicatezza.]

56b. Po neka otmena žena koju sam poznavao, bila je daleko od toga da bude savršena, **ali**, najposle, u nje je bilo nešto duboko delikatno. (MPŽ : 103)

[= Po neka otmena žena koju sam poznavao, **iako je bila daleko od toga da bude savršena**, bilo je u nje nešto duboko delikatno.]

4.3.4. Koncesivnost u koordiniranim stukturama – rekapitulacija

U skladu sa pretpostavkama, analiza jezičke građe pokazala je da se u sva tri jezika koncesivna semantika može izraziti i koordinacijom dve rečenice ili dva rečenična konstituenta. Pri tom je, među veznicima (i priložima) za koordinaciju koji se u javljaju u takvim rečenicama, u sva tri posmatrana jezika najfrekventniji veznik sa značenjem *ali* (fr. *mais* / it. *ma*), zahvaljujući značenju „maksimalne razlike i potpune suprotstavljenosti” (Piper & Klajn 2013 : 483).

Kada je reč o ostalim koordinatorima, ekvivalentnim su se pokazali francuski adverbi *pourtant* i *cependant* i italijanski adverbi *nondimeno*, *eppure*, *tuttavia*, *pure*, dok je njihov ekvivalent u srpskom partikula *pa ipak* / *a ipak*. Prilozi *néanmoins*, *toutefois*, *tout de même*, *quand même* izražavaju pre svega opoziciju (ili restrikciju), a retko nedvosmisleno izražavaju koncesivnost. U takvim primerima reč je o prilogu *tout de même* praćenim veznikom *mais*, a ekvivalentni su mu italijanski veznik *pure* i srpski prilog *ipak*.

Zaključujemo, dakle, da francuski i italijanski jezik imaju veći broj priloga sa suprotnim ili koncesivnim značenjem, dok srpski jezik raspolaže samo rečju *ipak*, kojoj se pripisuje ili status priloga, ili partikule, ili pravog veznika.

Suprotno inicijalnoj hipotezi, analiza korpusa je pokazala da francuski adverb *cependant*, baš kao i italijanski veznik *invece*, retko samostalno prenose značenje koncesivnosti, već samo u sklopu sa veznikom *mais* (it. *ma*). Analiza korpusa je takođe pokazala i mogućnost koncesivne upotrebe konektora *però*.

Kada je reč o srpskom jeziku, u onim slučajevima u kojima je i sâm prevodilac prepoznao koncesivnu semantiku, ona se prenosi (potpunom ili eliptičnom) koncesivnom klauzom, uz veznik *iako*. Osim toga, postoje i primeri (51b, 52b) koji sadrže elemenat *pa ipak*, za koje možemo reći da predstavljaju koncesivne klauze nastale parcelacijom dopusne zavisnosložene rečenice.

U korpusu nismo pronašli relevantne primere koji bi potkrepili mogućnost izražavanja koncesivnosti veznikom *et* (*a*). Razlog treba potražiti u činjenici da ovaj veznik izražava suprotnost u najširem smislu (Silić & Pranjkić 2005), te će retko biti upotrebljen za fokusiranje koncesivnog uzroka.

4.4. Koncesivnost u okviru zavisnosložene rečenice sa koncesivnom klauzom

Kao što smo već naglasili, koncesivna klauza predstavlja najeksplicitnije sredstvo izražavanja koncesivnosti, jer ona na sintaksički najdirektniji način fokusira nedovoljni / neefektivni / koncesivni uzrok. Tu osobinu omogućuje joj prisustvo semantički markiranog veznika kojim je uvedena zajedno sa njenim sintaksičkim karakteristikama.

Koncesivne klauze pripadaju sistemu zavisnosloženih rečenica sa raščlanjenom¹¹⁶ strukturom. Zavisna klauza odnosi se na celu upravnu rečenicu, karakteriše ih fakultativna sintaksička veza sa glavnom rečenicom (upravna rečenica se dakle može upotrebiti i samostalno), ostvarena preko semantičkih veznika. Semantika tih veznika određuje adverbijalno značenje zavisne rečenice (Vojvodić 2010 : 135–136). U *Srpskoj sintaksi* (Simić & Jovanović 2002) ove

¹¹⁶ Za razliku od rečenica sa *neraščlanjenom* strukturom, koje karakteriše *obavezna* veza sa glavnom rečenicom, jer zavisna rečenica dopunjuje (odnosi se na) jednu reč glavne rečenice (upravnu reč), uz upotrebu *sintaksičkog* (i pri tom *asemantičkog*) veznika.

rečenice koncizno su kvalifikovane kao *priklauzalne* zavisne rečenice, *adverbativni* tip¹¹⁷.

Kada je reč o obligatornosti veze zavisne i upravne klauze u okviru zavisnosložene rečenice (koja je u zavisnosloženoj rečenici sa koncesivnom klauzom fakultativna), ona je u literaturi razmatrana sa različitih stanovišta, te zapažamo raznoliku terminologiju¹¹⁸. Sa semantičkog aspekta, u sva tri jezika koji su predmet ovog rada one su kategorisane kao zavisne rečenice sa priloškom (adverbijalnom) vrednošću (fr. *propositions adverbiales* ili *circonstanciellles*, it. *subordinate avverbiali* ili *circostanziali*, sr. *adverbijalne* ili *priloške* rečenice), a u odnosu na nadređenu rečenicu funkcionišu kao koncesivna priloška odredba. Karakteristični veznici zavise od toga da li je reč o *opštekoncesivnom modelu* ili pak o *parcijalnokoncesivnom modelu*.¹¹⁹

Kao što je već rečeno, dominantan glagolski način u koncesivnim rečenicama francuskog i italijanskog jezika jeste sibžonktiv, odnosno konjunktiv. Ipak, nisu retka odstupanja od ovog pravila¹²⁰. Tako se, recimo, mogućnost pojave indikativa (konkretno, futura) ili kondicionala u rečenici uvedenoj veznicima *bien que* i *quoique* (isključivo u određenom kontekstu) pominje u *Larusovoj gramatici savremenog francuskog* (Chevalier et al. 1964). I Grevis navodi određen broj primera u kojima se, posle koncesivnih veznika, nalazi indikativ (ili kondicional), uz napomenu da se upotrebom indikativa insistira na realnosti, a kondicionalom na eventualnosti date radnje (Grevisse 1969 : 1099–1100). Ove slučajeve, kao i koncesivne veznike nakon kojih upotreba indikativa predstavlja pravilo, razmatraćemo u nastavku, u odgovarajućim potpoglavljima. Ipak ćemo ovde navesti komentar D. Točanac-Milivojev koja, nakon osvrta na čestu upotrebu indikativa u savremenom francuskom jeziku uz subjunktore *tout...que*, *aussi ...que* i *quoique* konstatuje sledeće: „Danas je zaista teško decidno se izjasniti o upotrebi glagolskog načina nakon tri navedena subjunktora; srećemo ih upotrebljene i sa

¹¹⁷ Ovi pogledi na koncesivnu klauzu iz savremene srbističke literature u potpunosti su primenljivi i na koncesivne klauze u francuskom i italijanskom jeziku.

¹¹⁸ Tako nalazimo sledeće termine: *odredbene rečenice* (Stevanović 1974; Piper & Klajn 2013), *dodatne rečenice* (Mrazović & Vukadinović 2009 : 561; Ružić 2006).

¹¹⁹ Detaljnije o ovoj podeli i o karakterističnim veznicima dalje u studiji.

¹²⁰ U odeljku ove studije u kojem razmatramo upotrebu sibžonktiva / konjunktiva u koncesivnim rečenicama, fokus je bio na razmatranjima o opravdanosti njegove upotrebe u ovim rečenicama. U ovom delu izdvojićemo slučajeve u kojima se u koncesivnoj klauzi ipak javlja indikativ.

indikativom i sa sibžonktivom, što ne zavisi od gramatičkih pravila, već od stava govornog lica.”¹²¹ (Točanac-Milivojev 1989 : 132).

Pozicija koncesivne klauze u sva tri jezika dosta je slobodna, sa izuzetkom nekoliko specifičnih podtipova, o kojima će biti reči dalje u studiji. Ona, dakle, u odnosu na upravnu rečenicu može biti i antepionirana i postpionirana, a može i da se nalazi između konstituenata upravne rečenice (najčešće između subjekta i predikata). Pri tom ne dolazi ni do kakvih promena ni u strukturi upravne, ni u strukturi zavisne rečenice. Međutim, opravdano je očekivati da postoje određene semantičke i stilske nijanse koje zavise i od pozicije koncesivne rečenice, te ćemo se osvrnuti na neke nijanse uslovljene njihovim sintaksičkim položajem. Ukoliko je koncesivna rečenica na prvom mestu, Bešad smatra da se postiže određeni efekat „iščekivanja” (*un effet d'attente*), i tada sadržaj nadređene rečenice, iznoseći činjenicu koja je suprotna očekivanoj, proizvodi efekat „iznenađenja” (*un effet de surprise*) (Béchade 1993 : 282). Komentar koji nalazimo kod Serijanija potkrepljuje prethodno navedenu tvrdnju. On naime ističe da, ukoliko je koncesivna rečenica u postpoziciji u odnosu na nadređenu, to donosi „izvesno slabljenje koncesivne veze” (Herczeg 1976c : 198, apud: Serianni 1988 : 505).

Kao što je već rečeno, Morel (Morel 1996), u okviru samih koncesivnih klauza, razlikuje dva tipa koncesivnosti: (1) logičku koncesivnost: mesto koncesivne klauze je slobodno, a upotreba sibžonktiva obavezna. Predstavljena je iskazom *Bien qu'il pleuve, il sort*. [Iako pada kiša, on izlazi.], a podrazumeva neku *pretpostavljenu vezu*: iskaz A ('padanje kiše') za posledicu obično ima iskaz B1 ('neizlaženje'), a iskaz B ('on ipak izlazi') predstavlja negaciju iskaza B1. Shematski to predstavlja ovako: **A se obično vezuje za < B1> a = negacija B1.**¹²² Ovde se ipak izdvajaju slučajevi u kojima se koncesivni odnos ne uspostavlja između samih iskaza A i B, nego iz zaključaka koje ti iskazi (ili jedan od njih) mogu implicirati. Morel to ilustruje sledećim primerom: *Bien que tu fumes moins qu'avant, tu fumes encore trop*. [Iako pušiš manje nego ranije, još uvek pušiš previše.], a shematski predstavlja ovako: **iz iskaza A možemo zaključiti <C1> a iskaz B donosi zaključak <C2>, a <C2> = negacija <C1>.**¹²³ (2)

¹²¹ « Vraiment, il est difficile de trancher aujourd'hui sur l'emploi de mode dans les trois subordonnants cités ci-dessus, on les rencontre tantôt avec l'indicatif, tantôt avec le subjonctif, ce qui est en fonction non des règles de grammaire, mais de l'attitude du sujet parlant » (Točanac-Milivojev 1989 : 132).

¹²² A est normalement associé à <B1> et = <non B1> (Morel 1996 : 7).

¹²³ Normalement de A on peut tirer la conclusion <C1> et de B, la conclusion <C2>, et <C2> = <non C1> (Morel 1996 : 8).

modifikativnu koncesivnost: koncesivna klauza je obavezno u postpoziciji, modifikujući, a ponekad i potpuno negirajući, sadržaj nadređene strukture: *Vous pouvez tourner sur la petite place là, encore qu' il y ait beaucoup de voitures en stationnement* aujourd'hui. [Možete skrenuti na onaj mali trg, mada danas ima mnogo parkiranih automobila.] Na prvi pogled, i ovde je moguće pretpostaviti postojanje implicitne veze (obično, kada je parking već dosta zauzet, izbegavamo ga), ali postoji razlika na pragmatičkom planu. Upravo uvođenjem koncesivnog odnosa, dolazi do modifikacije iskaza koji pretpostavlja implicitnu vezu – u ovoj konkretnoj situaciji možete skrenuti. Ovaj tip rečenica (B mada A) shematski se predstavlja ovako: **obično se B** [zauzetost prostora] **vezuje za A1** [izbegavanje istog] **a <A>** [skretanje] = **negacija <A1>**.¹²⁴ I ovde postoje slučajevi da se modifikacija koju nosi koncesivna rečenica ne odnosi na sadržaj iskaza A i B, već na zaključke koji bi se iz tih iskaza mogli izvući. Morel to ilustruje primerom: *Pierre n'est pas le plus grand de sa classe, encore qu'il est relativement grand pour son âge*. [Pjer nije najviši u razredu, mada je relativno visok za svoje godine.], i shematski predstavlja na sledeći način : **na osnovu B** [Pjer je visok za svoje godine] **možemo zaključiti C** [on je najviši u razredu] **a <A>** [Pjer nije najviši u razredu] = **negacija <C>**.¹²⁵

Slično prethodno navedenim razmatranjima, O. Sute (Soutet 2001) u članku posvećenom vezniku *bien que*, razlikuje dve upotrebe ovog veznika: (1) situaciju kada je on nosilac *logičke koncesivnosti*, te je mesto koncesivne klauze slobodno: *Bien qu'il soit malade, il travaille. / Il travaille bien qu'il soit malade*. [Iako je bolestan, on radi. / Radi, iako je bolestan.] i (2) situaciju kada je ovaj veznik nosilac *modifikativne koncesivnosti*, kada je koncesivna klauza obavezno u postpoziciji: *Aucun ne touchait à cette mixture, bien que Jean-Baptiste, livide, tentait de reprendre un morceau de cet infâme mélange*. [Niko nije dirao tu smešu, mada je Žan-Batist, jako bled, pokušavao da uzme još jedan komad te odbojne smese.] (Cayrol, in Grevisse & Goosse 1993 : 1662, apud: Soutet 2011 : 222). Autor konstatuje da je u ovakvoj konstrukciji moguće da se u koncesivnoj rečenici uvedenoj veznikom *bien que* nađe i indikativ, kao što i jeste slučaj u primeru koji je naveo. Sute objašnjava da *logička koncesivnost* iskazuje uzrok bez efekta, posledice (*cause non agissante*), dok na osnovu primera koji navodi za *modifikativnu koncesivnost* zaključujemo da ona prema Suteu predstavlja neku

¹²⁴ Normalement B est associé à A1 et <A> = <non A1> (Morel 1996 : 11).

¹²⁵ De B on peut conclure C et <A> = <non C> (Morel 1996 : 11).

vrstu dodatne informacije, koja svakako nije lišena koncesivnosti, ali koju govornik ne naglašava posebno.

U nastavku ćemo detaljnije razmatrati realizaciju koncesivnih klauza u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku.

4.4.1. Opštekoncesivni model

U ovom odeljku analiziraćemo one slučajeve u kojima se koncesivnost odnosi na čitavu radnju ili stanje koje iskazuje zavisna rečenica. Najpre ćemo razmatrati rečenice koje imaju isključivo koncesivnu semantiku, a potom rečenice u kojima se sa koncesivnošću prepliću i druga značenja (pretpostavka, način, alternativnost).

Koncesivne klauze isključivo koncesivne semantike, u francuskom jeziku najčešće su uvedene veznicima: *bien que*, *quoique*, *encore que* kao i, znatno ređe, veznikom *de ce que*¹²⁶.

Reč je dakle o subjunktorima koji sadrže polivalentni elemenat *que* (najfrekventniji konstituent veznika za subordinaciju), ispred kojeg se nalazi neki drugi element, koji sam po sebi ne služi za izražavanje koncesivnosti (Morel 1996). Nakon analize elemenata anteponiranih elementu *que*¹²⁷, Morel dolazi do sledećih zaključaka: veznik *bien que* najčešće se upotrebljava kod anteponirane koncesivne rečenice, i „označava slaganje sa nekom preliminarnom tvrdnjom, koja je podvrgnuta ispitivanju. Govornik¹²⁸ nije tvorac tog iskaza, ali se sa njim slaže. Donosi efekat pojačavanja tvrdnje iznete glavnom rečenicom.”¹²⁹ Veznik *quoique* najčešće uvodi postponiranu koncesivnu rečenicu i označava „govornikovo ponovno definisanje prethodnog iskaza. Na taj način on naglašava jednu činjenicu koja treba da ograniči domen važenja sadržaja prethodne rečenice. Ovaj veznik

¹²⁶ Osim ovih veznika, analiziraćemo i primere koncesivnih klauza opštekoncesivnog modela uvedene veznikom *si*, kao osobenost negovanog francuskog jezika.

¹²⁷ Ova razmatranja detaljno su prikazana u: Morel 1996 : 22–27.

¹²⁸ Reč „govornik” koristimo kao prevod francuske imenice *énonciateur*, čiji bi doslovni prevod bio „autor iskaza”.

¹²⁹ « /... / marque l’assentiment à une assertion préalable mise en questionnement, dont l’énonciateur n’est pas la source, mais à laquelle il donne son assentiment. Produit un effet de renforcement de l’assertion faite dans la principale » (Morel 1996 : 27).

ograničava sadržaj glavne rečenice i / ili označava lični stav govornika.”¹³⁰ Veznik *encore que* uvodi isključivo postponiranu koncesivnu rečenicu i „naglašava diskontinuitet koji je govornik primetio u sopstvenom iskazu i njegovu potrebu da ponovo sagleda (revidira) svoj prethodni sud. Označava modifikovanje dometa validnosti tog suda”¹³¹ (Morel 1996 : 27–28). U literaturi je u ovoj skupini subjunktora moguće naći i veznike *malgré que* i *en dépit que*, čiji status zahteva dodatna razmatranja.

Kada je reč o vezniku *malgré que*, pojedini autori kritikuju njegovu upotrebu smatrajući da pripada više govornom jezičkom registru (Chevalier et al. 1964), dok ga drugi navode ravnopravno sa ostalim koncesivnim veznicima (Grevisse 1969; Wilmet 2003; Vujović 2012), eventualno uz napomenu da pripada razgovornom jeziku (Papić 1992). Ipak, nužno je razlikovati dve upotrebe ovog veznika. Prva je njegova upotreba uz oblike glagola *avoir* u sibžonktivu, u značenju « *quelque mauvais gré que j'en aie, malgré mes réserves, malgré moi* » (Grevisse 2003 : 333) [koliko god se to meni ne dopadalo, uprkos mojoj rezervisanosti, suprotno mojoj volji], i takva upotreba nije sporna. Međutim, njegova upotreba kao veznika sinonimnog veznicima *bien que* i *quoique* jeste osporavana, manje ili više decidno. G. Može o tome kaže: „Ovaj oblik se u principu upotrebljava samo u izrazu *malgré qu'(il) en ait*, to jest: *si mauvais gré qu'il en ait; malgré toute sa répugnance* [koliko god to ne želeo; uprkos svoj odbojnosti koju oseća]. Ali, zahvaljujući veoma jasnom smislu predloga *malgré*, veznik *malgré que* /.../, veoma čest u razgovornom francuskom, uzima sve više prostora. Sada već više ne možemo da tvrdimo da je njegova upotreba neispravna” (Mauger 1968 : 339).¹³² Isti stav nalazimo i kod nekih drugih autora (i.e. Riegel et al. 1994). Pojedini autori samo konstatuju da u se ovom značenju ustalio u upotrebi, čak i u književnom jeziku (Grevisse 2003). Veznik *en dépit que* u

¹³⁰ « /... /marque une redéfinition de l’assertion précédente par l’énonciateur qui stabilise une propriété différentielle qui vient restreindre le domaine de validité de la proposition qui précède. Produit un effet de restriction et/ou marque une position personnelle de l’énonciateur » (Morel 1996 : 28).

¹³¹ « /... /souligne la discontinuité perçue par l’énonciateur dans son propre discours et la nécessité où il se trouve de réviser son jugement préalable. Marque une rectification sur la portée de la validité de ce jugement » (Morel 1996 : 28).

¹³² « Cette forme ne s’emploie, en principe, que dans l’expression: *malgré qu'(il) en ait*, c’est-à-dire: *si mauvais gré qu’il en ait; malgré toute sa répugnance*. Mais à cause du sens très clair de la préposition *malgré*, la conjonction *malgré que* /.../, très employée dans le français populaire, gagne chaque jour du terrain. Dès maintenant, on ne peut plus prétendre que l’emploi en soit incorrect » (Mauger 1968 : 339).

literaturi se ne spominje jednako često koliko veznik *malgré que*. Autori koji ga spominju, napominju da se ređe upotrebljava (Mauger 1968), a pojedini autori (Chevalier et al. 1964; Grevisse 1969; Delatour et al. 1995) ga uopšte i ne navode kao koncesivni veznik,¹³³ ili čak osporavaju njegovo postojanje, a ispravnom smatraju samo upotrebu složenog izraza *en dépit du fait que* (Morel 1996).

Koncesivne klauze isključivo koncesivne semantike u italijanskom jeziku uvedene su veznicima *benché, sebbene, anche se, ancorché, quantunque, nonostante (nonostante che), malgrado (malgrado che¹³⁴), ad onta (del fatto) che¹³⁵ per quanto, con tutto che¹³⁶*. Svi navedeni veznici nisu u potpunosti sinonimni.¹³⁷ Njihovu semantiku i sintaksičke osobine klauza koje uvode detaljnije ćemo razmatrati prilikom analize primera, a ovde ćemo navesti nekoliko zapažanja. Veznik *anche se* navodi se i kao „čisto koncesivni” veznik, ali i kao veznik uslovno-koncesivnih rečenica. Oblici *nonostante* i *nonostante che* navode se ravnopravno, ali ima i zapažanja da „Između *nonostante* i *nonostante che* ispravniji oblik bi bio drugi. *Che* se danas veoma često izostavlja, između ostalog i zbog tendencije pogrešnog izjednačavanja *nonostante che* sa razgovornom upotrebom nepotrebnog pojačanja kao *siccome che* ili *quando che*.”¹³⁸

Uz koncesivne klauze uvedene ovim veznicima u upravnoj rečenici često se nalaze korelativni suprotni veznici *tuttavia (ipak)* i *nondimeno (pa ipak, uprkos tome)* i prilozi *ugualmente / lo stesso (ipak, svejedno)*. Takođe, ovi veznici praćeni su glagolom u konjunktivu, s tim što je indikativ čest uz *anche se* (Serianni 1988; Terić 2005) i *con tutto che* (Serianni 1988).

¹³³ Grevisse navodi varijantu *en dépit que j' en aie* kao zastarelu i retku (Grevisse 2003).

¹³⁴ Ranije smo naveli da je i upotreba italijanskog veznika *malgrado che* osporavana.

¹³⁵ Ovaj veznik je, prema mišljenju nekih autora, arhaičan (Terić 2005), dok ga drugi navode ravnopravno sa ostalim koncesivnim veznicima (Serianni 1988; Bianco 2010).

¹³⁶ G. Terić (2005 : 226) navodi i listu arhaičnih koncesivnih veznika, koje nalazimo u starom jeziku: *abbenché, bene che, sebbene che, quando bene, avvegna che, come che, ad onta che / ad onta di + infinitiv* (= uprkos čemu).

¹³⁷ I sam autor koji navodi ovu listu (Terić 2005 : 226) sugeriše raznolike mogućnosti njihovog prevoda. Napomenućemo takođe da se u navedenom izvoru *per quanto* i *con tutto che* navode kao priloški izrazi, dok u drugim izvorima takve napomene nema, nego se nazivaju samo veznicima, tačnije koncesivnim vezničkim izrazima (Treccani 2012).

¹³⁸ « Tra *nonostante* e *nonostante che*, la forma più corretta sarebbe la seconda. Il *che* oggi viene omesso con grande frequenza, anche perché si tende erroneamente ad assimilare *nonostante che* a usi popolari di rafforzamento indebito come *siccome che* o *quando che* » (Treccani 2012).

Najčešći opštekoncesivni veznici u srpskom jeziku jesu prosti¹³⁹ veznici *iako*, *mada* i *premda*. Pored njih, koriste se i složeni veznici *uprkos tome što* i *bez obzira na to što*. M. Kovačević zapaža da se u srpskom standardnom jeziku sa istom vrednošću javljaju i sledeći složeni veznici: *i pored toga što*, *svejedno što*, *makar što*¹⁴⁰, *makar da* (Kovačević 2008 : 70). Veznik *premda* je manje frekventan (Stevanović 1972; Klajn 2005), a postoji i zapažanje da se on javlja *uglavnom* ukoliko je koncesivna klauza u postpoziciji (Mrazović & Vukadinović 2009). Rečenice uvedene veznicima *iako* / *mada* / *premda* „podležu kondenzaciji pomoću padežnih konstrukcija koje su markirane koncesivnošću” (Milošević 1986 : 37), kao što su predlog *uprkos* + dativ, predložki izraz *i pored* + genitiv. Tri pomenuta veznika su apsolutni semantički sinonimi (Stevanović 1974; Stanojčić & Popović 1994¹⁴¹; Milošević 1986) i predstavljaju „semantički markirana veznička sredstva” (Milošević 1986 : 37).

Kao što smo već naveli, spiskovi koncesivnih veznika kod različitih autora pokazuju veliku nepodudarnost. Mi ćemo zato ovde navesti spisak veznika koji se navodi u *Gramatici srpskog jezika za strance* (Mrazović & Vukadinović 2009 : 607), pod nazivom *subjunktorske fraze*. Opređelili smo se za ovu gramatiku jer nam se spisak čini najiscrpnijim i morfološki najraznovrsnijim. Pri tom napominjemo da se većina tih veznika navodi i kod ostalih konsultovanih autora (Stevanović 1972; Milošević 1986; Klajn 2005; Silić & Pranjković 2005 i dr.). Tu se, dakle, (osim već pomenutih *iako* / *mada* / *premda*) navode i veznici: *ako...i* / *i ako*, *da...i* / *i...da*, *kad...i* / *i kad*, *(pa) da*, *(pa) neka*, *(pa) ma* (*da* / *kako*), *(pa) makar* (*da*).

Kada je reč o veznicima *ma* i *makar*, K. Milošević konstatuje da se koncesivnim veznicima kao „*pojačajni signal koncesivne relacije* mogu pridružiti i *koncesivne partikule*”: *ipak*, *ipak – i*, *makar* / *ma*, *nek* (*a*) (Milošević 1986). Sa druge strane, reči *makar* i *ma* se u većini gramatika navode kao pravi veznici (Stevanović 1974; Klajn 2005; Mrazović & Vukadinović 2009). Objašnjenje

¹³⁹ Ovi veznici smatraju se „prostim veznicima” u sinhronijskom smislu, jer su sastavljeni od jedne lekseme. Dijahronijski posmatrano „ti veznici nisu *prosti*, nego *složeni* jer su *.../* složeni od partikule i veznika: *i* + *ako*, *ma* + *da*, *prem* + *da*” (Kovačević 2008 : 70, fusnota 4).

¹⁴⁰ Veznik *makar što* pominje i Stevanović, uz primer *Nije okretao glave na drugu stranu makar što su prepelice pućpurikale, žito mirisalo i zaposleni kosači podvriskivali*. (S. Ćorović, *Cjelokupna dela IV*, 242, apud: Stevanović 1974 : 913).

¹⁴¹ U novijem izdanju iste gramatike (Stanojčić & Popović 2008) i ovi autori autori navode da se veznik *premda* ređe koristi.

nalazimo kod Kovačevića, koji kaže: „samostalno upotrebljene lekseme *makar* i *ma* nisu partikule /.../ nego su isključivo koncesivni veznici homoformni s partikulama.” (Kovačević 2008 : 69). Autor dakle ne negira da ove reči mogu biti i partikule koje učestvuju u stvaranju složenih koncesivnih veznika, ali izdvaja situaciju kada ih treba posmatrati kao prave veznike.

Napomenuli smo da je partikula ili kohezivna rečca (Stanojčić & Popović 2008) (*pa*) *ipak*¹⁴² izuzetno je česta u glavnoj rečenici, a njome se (poput korelativnih zamenica i priloga kod drugih složenih rečenica), ističe smisla veza upravne i dopusne rečenice.

Načinsku orijentaciju glagolskih oblika razmatraćemo prilikom analize primera koje navodimo u nastavku, a razvrstavamo ih prema veznicima koji ih uvode.

(1a) Veznik *bien que*

Ovaj veznik je najfrekventniji u francuskim koncesivnim klauzama, sa podjednakom distribucijom u pisanom i govornom jeziku.¹⁴³ Prilikom analize primera uzećemo u obzir ranije izneta zapažanja o uticaju pozicije koncesivne klauze uvedene veznikom *bien que* na njenu semantiku.

Primeri u kojima je koncesivna klauza anteponirana glavnoj:

57. **Bien que sa main droite fût emmitouflé dans un chiffon sanglant**, le grand garçon pâle et raide qui se tenait debout devant Julie, revolver au poing, n’était pas Jean-Baptiste Pastor. (Pennac fr. : 295)

57a. **Benché la sua mano destra fosse avvolta in uno straccio insanguinato**, il ragazzone pallido e teso che se ne stava in piedi di fronte a Julie, con la pistola in pugno, non era Jean-Baptiste Pastor. (Pennac it. : 219)

57b. **Iako mu je leva [sic!] šaka bila zamotana u krvavu krpu**, visoki mladić, bled i ukočen, koji je stajao pred njom s revolverom u ruci, nije bio Žan-Batist Pastor. (Penak : 250)

¹⁴² Neki izvori navode i partikulu *opet* (Silić & Pranjković 2005).

¹⁴³ Nastao je kao spoj priloga *bien*, koji je koncesivnu vrednost imao još u starofrancuskom jeziku (Graovac 2009), i elementa *que*. Prema F. Brinou, veznički spoj *bien que* je relativno „moderan”, s obzirom na to da se sve do kraja 16. veka umesto njega koristio veznik *combien que* (Brunot 1922 : 865).

58. **Bien qu'il ne s'y fût pas montré fort ému**, M. Homais, néanmoins, s'était efforcé de le raffermir, de lui *remonter le moral*. (Bovary : 138)

58a. **Sebbene non si fosse dimostrato molto scosso**, il signor Homais aveva cercato ugualmente di rincuorarlo, di rialzargli il morale. (Bovary it. : 96–97)

58b. **Iako nije izgledao mnogo uzbuđen**, gospodin Ome se pri svem tom bio upeo da Šarla umiri, da ga ohrabri. (Bovary : 105)

59. Et **bien qu'il ne tînt sans doute au chef-d'œuvre florentin** que parce qu'il le retrouvait en elle, pourtant cette ressemblance lui conférait à elle aussi une beauté, la rendait plus précieuse. (MP : 264)

59a. E, **sebbene lui fosse affezionato al capolavoro fiorentino esclusivamente perchè lo ritrovava nella donna**, tuttavia quella somiglianza conferiva anche a lei una bellezza, la rendeva più preziosa. (MP it.2 : 42)

59b. Pa **iako mu je do toga florentinskog remek-dela bilo stalo** bez sumnje samo zato što ga je nalazio u njoj, ipak je i njoj ta sličnost pridavala neku lepotu, činila je određenijom. (MPŽ : 41)

Primeri u kojima je koncesivna klauza u postpoziciji:

60. Swann crut que le docteur le connaissait sans doute pour s'être trouvé avec lui en quelque lieu de plaisir, **bien que lui-même y allât pourtant fort peu**. (MP : 240)

60a. Swann credette senza alcun dubbio che il dottore lo conoscesse per essersi trovato in sua compagnia in qualche luogo di piacere, **sebbene lui ci andasse così poco**. (MP it.2 : 19)

60b. Svan je pomislio da ga doktor, nesumnjivo, poznaje po tome što su se sreli na nekom mestu raskalašnog provoda, **premda je on tamo veoma malo zalazio**. (MPŽ : 20)

61. Léon obéit, **bien que cette démarche lui déplût**. (Bovary : 341)

61a. Léon obbedì, **benché l'incarico non fosse affatto di suo gusto**. (Bovary it. : 236)

61b. Leon se povinova, **mada mu se ovo nije dopalo**. (Bovary : 256)

62. Il ne mentait point. Il les eût eus qu'il les aurait donnés, sans doute, **bien qu'il soit généralement désagréable de faire de si belles actions**. (Bovary : 367)

62a. Non mentiva. Se li avesse avuti, glieli avrebbe dati di certo, **benché sia sempre poco piacevole compiere questi bei gesti**. (Bovary it. : 236)

62b. Nije lagao. Da je imao tri hiljade franaka, dao bi ih, bez sumnje, **mada je uopšte neprijatno činiti tako plemenita dela**. (Bovary : 275)

63. – Un garçon expéditif, **bien qu'il n'y paraisse pas**. (Pennac fr. : 180)

63a. – Un ragazzo spietato, **anche se non sembra**. (Pennac it. : 156)

63b. „Sposoban momak, **mada ne izgleda tako**.” (Penak : 176)

Uvid u značenje koncesivnih klauza u primerima (60–63) potvrđuje tvrdnju da su postponirane koncesivne klauze često nosioci *modifikativne koncesivnosti*. U većini primera se zaista stiče utisak da koncesivna rečenica više donosi neku dodatnu informaciju (komentar) nego što fokusira neadekvatan uzrok. Ipak, primeru (64) ne može se pripisati izražavanje *modifikativne koncesivnosti*, jer se u njemu zavisnom rečenicom – iako je postponirana – jasno ističe neadekvatan uzrok:

64. Couchée sur le dos, immobile et les yeux fixes, elle discernait vaguement les objets, **bien qu'elle y appliquât son attention avec une persistance idiote**. (Bovary : 361)

64a. Coricata supina, immobile, con gli occhi fissi, riusciva a distinguere soltanto vagamente gli oggetti, **benché si sforzasse di mettervi tutta la sua attenzione con una ostinazione idiota**. (Bovary it. : 251)

64b. Ležeći na leđima, nepomična i ukočenih očiju, nejasno je raspoznavala predmete, **mada je na njih obratila svu svoju pažnju**. (Bovary : 271)

Primer (65) posebno je interesantan jer je tu došlo do parcelacije složene rečenice (zavisni deo izdvojen je u zasebnu rečenicu). Ovo izdvajanje koncesivne klauze dodatno naglašava i njenu ulogu propratnog komentara, ali i bliskost ovakvih koncesivnih sklopova sa koordiniranim rečenicama uz veznik *ali*.¹⁴⁴

65. Julie, donc, souriait. **Bien qu'il n'y eût pas matière à sourire**. (Pennac fr. : 180)

65a. Dunque, Julie sorrideva. **Anche se non c'era motivo di sorridere**. (Pennac it. : 133)

65b. Elem, Julija se smešila. **Mada nije imala razloga**. (Penak : 149)

Suprotno navodima pojedinih autora, ni u jednom primeru nismo pronašli dokaz za tvrdnju da posle veznika *bien que* u postponiranoj rečenici može da se

¹⁴⁴ Ovu problematiku detaljnije smo razmatrali u članku *O nekim osobenostima koncesivnih rečenica uvedenih veznicima bien que i quoique i ekvivalentnim strukturama u srpskom* (Seder 2015).

nađe i indikativ. Sa druge strane, u italijanskom jeziku se u primerima (63b i 65b) posle veznika *anche se* javio indikativ, što je u skladu sa navodima literature.

U sledećim primerima koncesivna klauza umetnuta je između konstituenata superordinirane rečenice:

66. *Quoi qu'il en soit et peut-être parce que la plénitude d'impressions qu'il avait depuis quelque temps et bien qu'elle lui fût venue plutôt avec l'amour de la musique, avait enrichi même son goût pour la peinture, le plaisir fut plus profond /.../. (MP : 263)*

66a. A ogni modo, e forse perché *la ricchezza d'impressioni* che era sua da qualche tempo, **sebbene vi fosse arrivato piuttosto con la musica**, *aveva arricchito anche il gusto della pittura*, fu più profondo il piacere /.../. (MP it.2 : 41)

66b. Bilo kako bilo, a možda i *zato što mu je punoća utisaka* koju je od neko doba imao, **premda mu je došla više od ljubavi prema muzici**, *obogatila čak i njegovu ljubav prema slikarstvu*, tek, uživanje je bilo dublje /.../. (MPŽ : 40)

67. *En dehors de la jeune femme du docteur, ils étaient réduits presque uniquement cette année-là (bien que Mme Verdurin fût elle-même vertueuse et d'une respectable famille bourgeoise /.../ à une personne presque du demi-monde, Mme de Crécy. (MP : 223–224)*

67a. *A parte la giovane moglie del dottore, si erano ridotti quell'anno (sebbene Mme Verdurin fosse, lei come lei, costumata e provenisse da una rispettabile famiglia borghese /.../ quasi soltanto a una donna poco meno che equivoca, Mme de Crécy. (MP (it.) : 19–20)*

67b. *Osим mlade doktorove žene, oni su te godine bili svedeni gotovo jedino na jednu osobu takoreći iz polusveta (premda je sama g-đa Verdiren bila žena časna i iz uvažene građanske porodice /.../), na g-đu de Kresi. (MPŽ : 5)*

Izvori koje smo konsultovali nisu posebno razmatrali semantiku interpoliranih¹⁴⁵ koncesivnih klauza, već samo opoziciju antepozicija / postpozicija. Ipak, zapažamo da i ovakve koncesivne klauze, poput postponiranih, pre donose neku dodatnu informaciju (komentar) nego što fokusiraju neefektivan uzrok.

¹⁴⁵ Termin preuzet iz: Ružić (2022).

Analiza pokazuje da je u velikom broju primera ekvivalent veznika *bien que* italijanski veznik *benché*,¹⁴⁶ što je očekivano, s obzirom na njihovu etimologiju¹⁴⁷. Osim ovog veznika, ekvivalentnim su se pokazali i italijanski veznici *sebbene* i *anche se*. U srpskom jeziku – takođe očekivano – nalaze se veznici *iako*, *mada* i (nešto ređe) *premda*. Veznik *iako* u najvećem broju slučajeva nalazi se u anteponiranoj koncesivnoj klauzi. Kada je reč o vezniku *premda*, koncesivna klauza koju uvodi najčešće je u postpoziciji ili je interpolirana. Veznik *mada* najčešći je u primerima *modifikativne koncesivnosti*¹⁴⁸, a slično zapažanje se nameće i vezano za italijanski veznik *anche se*. Korelati koncesivne klauze javljaju se u pojedinim primerima (58 – fr. *néanmoins*, it. *ugualmente*, sr. *pri svem tom*;¹⁴⁹ 59 – fr. *pourtant* it. *tuttavia*, sr. *ipak*). Ovi korelati su u sva tri jezika koncesivno markirani.¹⁵⁰ Njihovo prisustvo nije nametnuto formalnim (sintaksičkim) razlozima, što dokazuje njihov izostanak u ostalim primerima. Upotreba ovih reči stvara određenu redundantnost, tako da one funkcionišu kao fakultativni korelati koncesivnog značenja.

Na osnovu uvida u rezultate analize korpusa, razmotrićemo moguće prevode termina *concession logique* (u značenju koje mu pridaje Morel) kao i termina *concession rectificative*.

Tako bismo za termin *concession logique* mogli sugerisati prevod *faktivna koncesivnost* (ili *objektivna koncesivnost*), jer je tu reč o suprotstavljanju *činjenica* (iznetih u zavisnoj i glavnoj rečenici), za razliku od *concession rectificative* gde je reč o suprotstavljanju stava (ili zaključka) govornika sa činjenicom iznetom u glavnoj rečenici. Iako je i termin *modifikativna koncesivnost* prikladan za prevod termina *concession rectificative*, ukoliko želimo da naglasimo i njegovu pragmatičku funkciju, moguće je koristiti i termin *koncesivnost u funkciji dodatnog komentara* (ili samo: *subjektivna koncesivnost*).¹⁵¹

¹⁴⁶ U jednom izvoru (Devoto & Oli 1995) pominje se i varijanta *ben che*.

¹⁴⁷ I veznik *benché* nastao je od priloga *bene* i elementa *che*, koji mu daje vrednost veznika (Devoto & Oli 1995).

¹⁴⁸ Zaključak izveden na osnovu analize više primera, u ranijim istraživanjima (Seder 2015).

¹⁴⁹ Izraz *pri svem tom* ne navodi se u literaturi kao korelat koncesivne rečenice, ali je jasno da u ovom kontekstu ima tu funkciju.

¹⁵⁰ Do ovog zaključka došli smo razmatrajući koncesivnost u koordiniranim strukturama.

¹⁵¹ O ovome opširnije u: Seder 2015 : 397–398.

(1b) Veznik *quoique*

Ovaj veznik tradicionalno se navodi kao apsolutni sinonim vezniku *bien que*. Ipak, pojedini savremeni autori (Delatour et al. 1995; Morel 1996; Soutet 2001) smatraju ga semantički i pragmatički bližim vezniku *encore que*, te i da je, poput njega, učestaliji u rečenicama koje izražavaju *modifikativnu koncesivnost* i specijalizovan za „uvođenje nekog ograničenja ili korekcije u odnosu na prethodno iznet sadržaj.”¹⁵² U skladu sa ovim zapažanjima, trebalo bi očekivati da se ovaj veznik nalazi prevashodno u postponiranim koncesivnim klauzama, te ćemo najpre izdvojiti takve primere:

68. C'est un brave garçon, **quoique nous ayons eu ensemble des difficultés**. (Bovary : 301)

68a. È davvero un brav'uomo **per quanto vi sia stata fra noi qualche difficoltà**. (Bovary it. : 301)

68b. To je krasan čovek, **mada smo bili došli u sukob**. (Bovari : 225)

69. /.../ disant qu'il lui semblait qu'elle le connaîtrait mieux, quand elle l'aurait vu dans « son home » où elle l'imaginait « si confortable avec son thé et ses livres », **quoiqu'elle ne lui eût pas caché sa surprise** qu'il habitât ce quartier qui devait être si triste et « qui était si peu smart pour lui qui l'était tant ». (MP : 232)

69a. /.../e spiegava che le sarebbe parso di conoscerlo meglio, se avesse potuto vederlo nel suo « home », dove lo immaginava « così confortevole col suo tè e i suoi libri », **per quanto non gli nascondesse d'essere sorpresa** che abitasse in quel quartiere che doveva essere tanto triste e “che era così poco smart per lui che lo era tanto”. (MP (it.) : 28)

69b. /.../ rekavši mu da joj se čini da će ga bolje upoznati kad ga bude videla u njegovom home, gde zamišlja da mu je tako „udobno s njegovim čajem i njegovim knjigama”, **premda nije krila od njega svoje iznenađenje** što on stanuje u toj četvrti koja mora da je tako tužna i “koja je tako malo *smart*, spram njega koji je to toliko mnogo”. (MPŽ : 13)

70. Elle a du bon, tout de même, tu vois, ta petite Odette, **quoiqu'on la trouve si détestable**. » (MP : 428)

70a. Lo vedo che qualche lato buono c'è l'ha anche la tua piccola Odette, **per quanto qualcuno la trovi così antipatica**. (MP (it.) : 221)

¹⁵²« introduction d'une restriction ou d'une rectification à ce qui vient d'être dit » (Morel 1996 : 27).

70b. Eto, vidiš, ima ipak dobroga u tvojoj maloj Odeti, **makar što je smatraju tako groznom.** (MPŽ : 164)

U primeru (70b) javlja se veznik *makar što*, koji pominju samo pojedini autori (Stevanović 1974; Kovačević 2008). Stevanović precizira da je u kombinaciji sa veznikom *što* veznik *makar* temporalno (dakle, indikativno) upotrebljen. S obzirom na to da njegova komponenta *što* aktualizuje radnju i smešta je na plan realnog, ovaj veznik može se smatrati sinonimnim veznicima *iako* / *mada* / *premda*, koji uvode radnju koja se desila / će se desiti / se dešava, i posle kojih su glagolska vremena indikativno (relativno) upotrebljena¹⁵³.

71. Mme Verdurin était assise sur un haut siège suédois en sapin ciré, qu'un violoniste de ce pays lui avait donné et qu'elle conservait **quoiqu'il rappelât la forme d'un escabeau et jurât avec les beaux meubles anciens qu'elle avait.** (MP : 242)

71a. La signora Verdurin sedeva su un'alta scranna svedese d'abete lucido, che un violinista di quel paese le aveva donato e che lei conservava, **sebbene fosse piuttosto rustica e non andasse minimamente d'accordo con i suoi bei mobili antichi.** (MP it.2 : 21)

71b. G-đa de Verdiren je sedela na jednoj lepoj švedskoj stolici od jelovine uglacane voskom, koju joj beše poklonio jedan violinista iz te zemlje, a koju je ona čuvala, **iako je oblikom podsećala na hoklu i odudarala od njenog lepog starinskog nameštaja.** (MPŽ : 22)

72. Mais je me plais parfaitement bien avec Cottard, **quoiqu'il fasse des calembours ineptes.** (MP : 291)

72a. Ma mi trovo perfettamente a mio agio con Cottard, **sebbene faccia quei giochi di parole cretini.** (MP it.2 : 67–68)

72b. Ali savršeno mi je prijatno s Kotarom, **premda pravi nedotupavne kalambure.** (MPŽ : 64)

73. Quelle différence avec un « nouveau » qu'Odette leur avait demandé d'inviter, **quoiqu'elle ne l'eût rencontré que peu de fois.** (MP : 293)

73a. Come diverso da un altro « nuovo » che Odette aveva pregato d'invitare, **quantunque non l'avesse veduto che poche volte.** (MP (it.) : 89)

¹⁵³ Nasuprot tome, sâm veznik *makar* ili u kombinaciji sa veznikom *da* (*makar da*) radnju predstavlja kao hipotetičku i zahteva glagol u obliku radnog glagolskog prideva, a kao što smo već rekli, ovakve rečenice smatraju se modalnim.

73b. Kakva razlika u poređenju sa jednim „novajlijom”, grofom de Foršvilom, koga ih je Odeta zamolila da pozovu, **premda ga beše sreća tek nekoliko puta.** (MPŽ : 67)

74. Ses questions se prolongeant, et Julien rencontrant ses yeux plusieurs fois, il osa répondre directement, **quoiqu'il ne fût pas interrogé.** (Stendhal : 18)

74a. E siccome le sue domande andavano per le lunghe e Julien incontrò più di una volta i suoi occhi, egli ebbe il coraggio di rispondere personalmente, **anche se non era stato interrogato.** (Stendhal it. 187)

74b. Pošto su se njena pitanja produžila, a Žilijen sreo njene oči više puta, on se usudio da odgovara direktno, **iako nije bio pitan.** (Stendal : 293–294)

U primeru (75), pored toga što je koncesivna klauza postponirana, imamo i primer parcelacije zavisne klauze, što dodatno potkrepljuje ranije navode o vezniku *quoique*:

75. Bref, il suffit, comme en prison, de compter, de quantifier le temps de tout ce qu'on fait – /.../ – pour tuer l'ennui dans l'œuf. **Quoiqu'on puisse également ne rien faire de tout.** (Echenoz : 35)

75a. Insomma, come in prigionia, basta contare, quantificare il tempo di tutto ciò che fai – /.../ – per stroncare la noia sul nascere. **Anche se potresti benissimo non fare assolutamente niente.** (Echenoz it. : 23)

75b. Ukratko, dovoljno je, kao u zatvoru, tačno odrediti vreme za svaki posao – /.../ – da bismo dosadu ubili u samom začetku. **Mada, isto tako, možemo i da ništa ne radimo.** (Ešnoz : 24)

U primerima (76, 77) koncesivna klauza je antepozicionirana upravnoj:

76. **Quoiqu'il ait chemin faisant quelques mots un peu réalistes,** /.../ , je n'ai pas souvent vu tenir le crachoir avec une pareille dextérité. (MP : 302)

76a. **Sebbene usi, cammin facendo, qualche parola un poco realista,** /.../, non m'è successo spesso di veder tenere la sputacchiera con tanta abilità. (MP it.2 : 78)

76b. **Mada je uzgred rekao nekoliko malko realističkih reči,** /.../, nisam često viđao da neko tako vešto barata jezikom. (MPŽ : 74)

77. En sa petite phrase, **quoiqu'elle présentât à la raison une surface obscure**¹⁵⁴, on sentait un contenu si consistant, si explicite. (MP : 405)

77a. Nella piccola frase, **sebbene lei presentasse una superficie oscura alla ragione**, si sentiva un contenuto così consistente, così esplicito. (MP it.2 : 177)

77b. **Premda je razumu prikazivala samo jednu tamnu površinu**, u njegovoj maloj frazi osećala se jedna toliko jedra, toliko izričita sadržina. (MPŽ : 164)

Broj primera ekscerpiranih iz korpusa pokazao je tačnost inicijalne pretpostavke da se veznik *quoique* češće javlja u postponiranoj koncesivnoj klauzi. Takođe, klauze koje on uvodi uglavnom označavaju *modifikativnu koncesivnost*. To nije slučaj samo u primerima (72, 73, 74). Naime, u primeru (74) sadržaj koncesivne klauze obično *predstavlja prepreku* realizaciji upravne (čovek obično ne odgovara ukoliko mu nije postavljeno pitanje), u primeru (73) sadržaj koncesivne klauze *bi mogao predstavljati prepreku*, u zavisnosti od uobičajenih manira protagoniste,¹⁵⁵ dok u primeru (72) vrednost koncesivne klauze zavisi od interpretacije čitave strukture. Nju je moguće interpretirati na dva načina: a) *Savršeno mi je prijatno s Kotarom, premda pravi nedotupavne kalambure* [*pa se ne bi očekivalo da sa njim bude prijatno.*] = koncesivni uzrok, i b) *Savršeno mi je prijatno s Kotarom, premda* [bih dodao da] *pravi nedotupavne kalambure* = dodatni komentar.

U italijanskom jeziku ekvivalentni su mu veznici: *per quanto* (68–70), *sebbene* (71, 72, 76, 77), *quantunque* (73), *anche se* (74, 75), dakle, gotovo svi frekventni veznici opštekoncesivnog modela. Ova činjenica upućuje na zaključak da se u italijanskom jeziku ne izdvaja veznik sa specifičnostima veznika *quoique* u semantičko-pragmatičkom i formalnom smislu. Osim toga, koncesivna klauza uvedena veznikom *anche se* nije u konjunktivu, nego u indikativu (74) ili kondicionalu (75).

U srpskom jeziku ekvivalentni su mu veznici *iako*, *mada*, *premda*. U jednom primeru (70b) upotrebljen je i veznik *makar što*, kao sinonim veznika *iako* / *mada* / *premda*. Veznik *premda* upotrebljen je u slučajevima kada je koncesivna

¹⁵⁴ U primeru (77) koncesivna klauza je prividno interpolirana. Ispred nje se nalazi priloška odredba, dok su glavni konstituenti upravne rečenice iza koncesivne klauze, te se ona može smatrati anteponiranom.

¹⁵⁵ Uporediti ovu činjenicu sa ranije navedenom definicijom koncesivnosti koju iznosi Morel (1996), a vezano za postojanje neke implicitne činjenice [= pogleda na svet / uzusa / navika i sl.] koja povezuje dva iskaza.

klauza u postpoziciji, osim u primeru (77), u kojem je koncesivna klauza antepozicionirana upravoj.

(1c) Posebna upotreba veznika *quoique*

Razmatrajući slučajeve kada se posle veznika *quoique* nalazi koncesivna klauza sa glagolom u indikativu, pojedini lingvisti izdvojili su jednu specifičnu upotrebu ovog veznika. M. Koen zapaža da govorni jezik pokazuje tendenciju da oslabi njegovu vrednost veznika, te se *quoique* upotrebljava na početku rečenice, a posle njega se obično pravi kratka pauza, što ga približava vrednosti priloga. Tačnije, u takvoj upotrebi *quoique* postaje ekvivalent za *pourtant*, *cependant*: *Je n'irai pas. Quoique je suis très tenté d'y aller, malgré ma fatigue.* [Neću ići (tamo). **Ipak / mada, jako bih želeo da idem, uprkos umoru.**], *Peut-être on va m'emmener dans le midi. Ce que ce serait chic! Quoique cela me fera manquer un arbre de Noël.* [Možda će me povesti na jug. Kako bi to bilo dobro! **Ipak / mada, u tom slučaju ću propustiti božićnu jelku.**] (Proust, *A la Recherche du temps perdu*, T.1, 369, in: Damourette & Pinchon V 545, apud: Cohen 1965 : 171). Morel (1996), pored već navedene definicije ovog veznika, insistira na tome da je to jedini koncesivni veznik koji se može koristiti nešto samostalnije nego drugi, sa ulogom restriktivnog priloga, bogatog implicitnim značenjima (*lourd de sous-entendus*) bliskog priloškom izrazu *tout de même* (ipak).¹⁵⁶ U *Larusovoj gramatici savremenog francuskog* zapaža se da ovaj veznik (autori mu pridružuju i veznik *bien que*) ponekad gubi vrednost subjunktora i preuzima vrednost naporednog veznika, o čemu svedoči i pauza koja sledi posle njega, ali i posebna intonacija iskaza. Tada se posle njega može naći i glagol u indikativu: *Quoique j'en donnerai d'autres exemples.* [Ipak, daću i druge primere za to.] (Chateaubriand, apud: Chevalier et al. 1964 : 134)¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Slično zapažanje (o koncesivnom vezniku koji se približava vrednosti priloga) navodi se i u *Velikoj referentnoj italijanskoj gramatici*. Tu se, naime, iznosi stav da je u postponiranoj koncesivnoj rečenici veznik neka vrsta vezničkog priloga (Renzi et al. 2001 : 481).

¹⁵⁷ Pojedini autori zapazili su i da se reč *quoique* koristi i kao predlog sinoniman predlogu *malgré* (Mauger 1968; Le Bidois 1971; Grevisse 2003). Reč je o primerima poput: *Quoique ça, c'est tout de même un collègue.* [Uprkos tome, to je ipak srednja škola. / Pa ipak, to je srednja škola.] (A. Daudet, apud: Grevisse 2003 : 336). Autori ipak napominju da je reč isključivo o familijarnom jezičkom registru.

Analizirana jezička građa je pružila jedan takav primer (78), sličan primerima koji navodi Koen:

78. – Je ne crois pas qu'il se dérange, objecta Bovary.

– Ni moi ! reprit vivement M. Homais, **quoiqu'il lui faudra pourtant suivre les autres**, au risque de passer pour un jésuite. (Bovary : 144)

78a. « Non credo che si guasterà » obiettò il signor Bovary.

« Nemmeno io! » disse vivacemente il signor Homais « **Anche se non gli sarà possibile non seguire gli altri**; correrebbe il rischio di passare per un gesuita. (Bovary it. :101)

78b. – Ja ne verujem da će on živeti neuredno – primeti Bovari.

– Ni ja! – dodade živo gospodin Ome – **mada će se morati ugledati na druge**, ako neće da ga smatraju za jezuitu. (Bovari : 110)

Italijanski ekvivalent veznika *quoique* u ovoj upotrebi jeste veznik *anche se* (uz klauzu u indikativu), a srpski ekvivalent – veznik *mada*.

(1d) Veznik *encore que*

Ovaj veznik je u literaturi vezan za savremeni francuski jezik izgubio status pravog koncesivnog veznika. Pojedini autori napominju da je arhaičan (Béchade 1993), dok mu drugi pripisuju vrednost restriktivnog veznika (Delatour et al. 1991 : 276), precizirajući da *encore que* uvodi „ograničenje koje se iznosi nakon iznete tvrdnje” i da zavisna rečenica obavezno stoji u postpoziciji:¹⁵⁸ *Votre devoir est excellent, encore que l'introduction soit un peu longue*. [Vaš rad je odličan, mada je uvod malo duži.]. Napominju takođe da se u svakodnevnom govoru glagol rečenice uvedene pomoću *encore que* često nalazi u kondicionalu: *Elle a voulu faire ses études à Paris, encore qu'elle aurait pu les faire en province en restant chez ses parents*. [Htela je da studira u Parizu, mada je mogla da studira u unutrašnjosti, i da ostane kod roditelja.] (Delatour et al. 1995 : 278).

Suprotno ovim navodima, u primeru (79) koncesivna rečenica nije u postpoziciji, a i u ostalim segmentima ovaj veznik funkcioniše kao apsolutni sinonim vezniku *bien que*:

¹⁵⁸ Sličan opis ovog veznika donosi i *Bon usage* (Grevisse 2016), uz napomenu da *encore que* pripada književnom jeziku, s tim što se postpozicija koncesivne klauze koju uvodi ne beleži kao obavezna nego samo kao česta.

79. Ses lettres ne laissaient pas de m'inquiéter ; **encore qu'elle répondît assez régulièrement aux miennes**, je croyais voir plutôt, dans son zèle à me suivre, un souci d'encourager mon travail, qu'un entraînement de son esprit. (Gide : 71)

79a. Le sue lettere non cessavano di rendermi inquieto; **per quanto rispondesse piuttosto regolarmente alle mie**, credevo di vedervi, nel suo zelo a seguirmi, piuttosto la cura di incoraggiare il mio lavoro, che la partecipazione del suo spirito. (Gide it.: 153)

79b. Njena pisma me nisu prestajala uznemiravati; **iako je prilično redovito odgovarala na moja pisma**, činilo mi se da u njenom revnom odgovaranju ima više brige da ohrabri moj rad nego zanosna njene duše. (Žid : 50)

80. Non pas que le divisionnaire Coudrier eût souhaité avoir Malaussène pour gendre, non...**encore que**...non, tout de même, non, mais que de temps à autre son gendre fût un peu malaussénien. (Pennac fr. : 206)

80a. Non che il commissario Rabdomant [sic!] si augurasse Malaussène come genero, no ...**anche se**... no, comunque no, ma che ogni tanto suo genero fosse un po' malausseniano. (Pennac it. : 150)

80b. Ne, nije Kudrije hteo Malosena za zeta...**mada**...ne, ipak ne, ali kad bi zet s vremena na vreme bio malo malosenovski nastrojen. (Penak : 470)

U primeru (80) veznik *encore que* nalazi se u specifičnoj konstrukciji. Upotrebljen je bez eksplicirane koncesivne rečenice, koja kao da se podrazumeva, tačnije, može se pretpostaviti. Ovakva upotreba veznika *encore que* mogla bi se približiti jezičkim konstrukcijama koje Morel (Morel 1996) naziva *argumentativnom koncesivnošću*¹⁵⁹, koja podrazumeva formu dijaloga, između ostalog i zbog toga što se stiče utisak da je reč o unutrašnjem dijalogu.

Činjenica da smo u korpusu našli samo dva primera za upotrebu veznika *encore que*, naročito ukoliko taj broj uporedimo sa brojem primera za njemu sinonimne veznike, ide u prilog tvrdnjama da je ovaj veznik u savremenom jeziku veoma redak. Osim toga, specifičnost upotrebe ovog veznika u primeru (80), preuzetog iz dela savremenog autora, mogla bi da potvrdi ranije navedene tvrdnje (Delatour et al. 1995; Morel 1996; Soutet 2001), te sugeriše zaključak da je ovaj veznik u savremenom francuskom jeziku gotovo lišen koncesivnog značenja.

¹⁵⁹ Ovom vrstom koncesivnosti bavimo se u posebnom odeljku monografije (*Druga sintaksička sredstva i sintaksički postupci za izražavanje koncesivnosti*).

(1e) Veznik *de ce que*

Vrednost ovog veznika može biti kauzalna (Grevisse & Goose 2003),¹⁶⁰ ali i koncesivna (Béchade 1993): *De ce que Proust a écrit d'admirables pages sur la jalousie, je me garderai de conclure que Proust, /.../ était jaloux.* [Iako je Prust o ljubomori napisao stranice dostojne divljenja, neću sebi dozvoliti da zaključim da je Prust bio ljubomoran.] (A. Maurois, apud Béchade 1993 : 277). Analiza korpusa pokazala je da je ovaj veznik izuzetno redak u upotrebi, naročito sa koncesivnom vrednošću. Naime, iz korpusa je ekscerpiran samo jedan primer u kojem se ovom vezniku može pripisati koncesivno značenje, iako ono nije eksplicirano niti u italijanskom, niti u srpskom prevodu:

81. ***De ce qu'***Odette mentait quelquefois, on ne pouvait conclure qu'elle ne disait jamais la vérité. (MP : 418)

81a. ***Dal fatto che*** Odette qualche volta mentiva, non si poteva concludere che non dicesse mai la verità. (MP (it.) : 211)

81b. ***Po tome što*** je Odeta ponekad lagala, nije se moglo zaključiti da nikada ne govori istinu. (MPŽ : 174)

[= ***Iako (uprkos tome što)*** je Odeta ponekad lagala, nije se moglo zaključiti da nikada ne govori istinu.]¹⁶¹

NAPOMENA II: Kao što je već zapaženo, u sva tri jezika postoje i koncesivne klauze sa elipsom ličnog glagolskog oblika, najčešće posle veznika koje smo razmatrali u prethodnom delu. U francuskom je to moguće posle veznika *bien que* i *quoique*, a neki autori tu mogućnost pripisuju i vezniku *encore que* (Wagner & Pinchnon 1962; Grevisse 2003). Posle njih se tada nalazi pridev ili particip: *Bien que [elle soit] très jeune, elle joue remarquablement du piano. Bien que connaissant [= bien qu'ils connaissent] les dangers /.../ ils ont décidé de faire*

¹⁶⁰ Pojedini autori osporavaju njegovu kauzalnu vrednost (Martinet 1979).

¹⁶¹ Sugerišući mogućnost ovakvog prevoda ne kritikujemo objavljene prevode ovog dela, koje smatramo adekvatnim. Osim toga, raspoloživi korpus potvrdio je da je koncesivna upotreba ovog veznika gotovo prevaziđena, dok smo pak za njegovu kauzalnu upotrebu ipak pronašli ne samo veći broj primera, nego je u takvim primerima njegova semantika nedvosmislena: *Charles finissait par s'estimer davantage de ce qu'il possédait une pareille femme.* (Bovary : 49) / *Charles finissait par s'estimer davantage parce qu'il possédait une pareille femme.* ; *Charles si sentiva ora più importante perché possedeva una donna simile.* (Bovary it. : 36); Šarl je naposljetku počeo sebe više uvažavati što ima takvu ženu. (Bovary : 41)

cette ascension. (Delatour et al. 1991) *Bien qu'ayant vécu chez eux, tu connais mal ces ennemis du genre humain*. (Morel 1996 : 83).¹⁶² U italijanskom je ovo moguće posle većine koncesivnih veznika (Terić 2005 227–228). Nakon izostavljanja glagola *essere*, rečenica biva redukovana na imenski deo predikata ili particip. Bjanko (Bianco 2010) navodi primere u kojima se u funkciji imenskog dela predikata mogu naći particip, pridev ili pridevska sintagma, kao i priloška sintagma: *Benché ricco / direttore, vive poveramente*. [Iako bogat / iako (je) direktor, (on) živi siromašno.]. U srpskom su frekventne eliptične rečenice uz veznike *iako, mada, premda: Iako / Čak i ako* [je] *umorna, ona nastavlja da radi*, ali je moguća i nakon drugih veznika. Nakon vezničkog izraza *i pored toga što* glagolski elemenat zavisne klauze ne može biti ispušten (Piper et al. 2005 : 829). Osim navedenih primera iz literature, u analiziranoj građi ovakve rečenice javile su se u primerima (4) i (53).

(1f) Veznik *si*¹⁶³ – granični slučajevi koncesivnosti i opozicije

Ove rečenice javljaju se isključivo u negovanom francuskom jeziku (*langue soutenue*). Karakteristično je to da je ovakva koncesivna klauza uvek antepoinirana upravnoj (Delatour et al. 1991): *Si Julia s'exprime très bien à l'oral, elle fait encore beaucoup de fautes à l'écrit*. (= *Bien que Julia s'exprime très bien à l'oral, elle fait encore beaucoup de fautes à l'écrit*. [Iako se Žilija dobro usmeno izražava, još uvek pravi puno grešaka u pisanju.]).

Naglasićemo da pojedini autori ovim rečenicama pripisuju vrednost opozicije (Točanac-Milivojev 1989; Béchade 1993). Bešad smatra da veznik *si* „u tom slučaju gubi svoju semantičku vrednost, i dobija značenje *ako je tačno da* (« ... une simple opposition atténuée grâce à la conjonction hypothétique *si*, dépouillée de sa valeur, au sens de « s'il est vrai que »): *Mais, si* [s'il est vrai que] *cette question a quelques points de contact avec celle qui nous retient en ce moment, elles sont très loin de coïncider*. [Ali, ako [je tačno da] ovo pitanje (i) ima

¹⁶² Iako [je] veoma mlada, izuzetno svira klavir. Iako svesni [iako su svesni] opasnosti /.../ odlučili su da se popnu na planinu. Iako si živeo sa njima, slabo poznaješ te neprijatelje ljudskog roda. **N.B.** Pri prevodu ovih primera izbegli smo doslovni prevod oblika participa. Doslovni prevod participa prezenta *connaissant* bio bi *poznavajući / znajući*, a složenog participa perfekta *počevši*. Takvi oblici uz koncesivni veznik predstavljali bi neuobičajenu konstrukciju za standardni srpski jezik.

¹⁶³ Veznik *si* javlja se i u klauzama parcijalnokoncesivnog modela (konstrukcija *si...que*), kao varijanta veznika *aussi...que*.

dodirnih tačaka sa onim kojim se bavimo u ovom trenutku, daleko od toga da su ta dva pitanja podudarna.]” (Béchade 1993 : 276). Slično ga interpretira i Morel (1996), s tim što rečenice koje on uvodi smatra sredstvom izražavanja *argumentativne koncesivnosti*.

S obzirom na to da sve navedene stavove smatramo umesnim¹⁶⁴, mi ćemo u ovoj studiji navesti klauze uvedene ovim veznikom.

Najpre ćemo predstaviti klauze za koje smatramo da imaju vrednost opozicije (82, 83), a potom i one kojima pripisujemo koncesivnu vrednost:

82. Et quant au peintre, **si sa prétention est déplaisante** quand il cherche à étonner, en revanche c’est une des plus belles intelligences que j’aie connues. (MP : 291)

82a. E per quel che riguarda il pittore, **se le sue pretese di stupire sono sgradevoli**, in compenso è una delle più belle teste che abbia mai conosciuto. (MP it.2 : 78)¹⁶⁵

82b. A što se tiče slikara, **iako je njegova uobraženost neprijatna** kad nastoji da nekoga zapanji, to je, zauzvrat, jedan od najjačih umova koje sam sreo¹⁶⁶. (MPŽ : 64)

U primeru (83) u italijanskom prevodu nalazi se implicitna koncesivna rečenica, a u srpskom imenica *istina*, koja na semantičkom planu ima ulogu opozitivnog / koncesivnog markera [= iako je prilično znao zadatke,...]:

¹⁶⁴ U koncesivnoj rečenici uvedenom veznikom *si* glagol je u indikativu. Može se pretpostaviti da se indikativ javlja zato što u ovom slučaju nije reč o čistom koncesivnom odnosu, nego prevashodno o opoziciji dve činjenice. U pomenutom primeru govornik konstatuje da se Žilija dobro usmeno izražava, ali da su (nasuprot tome) njene greške u pisanju brojne. U toj tvrdnji dominira opozicija. Ipak, koncesivnost se javlja u konstataciji da „iako je dobro savladala jedan segment datog jezika, ne može se reći da ga je besprekorno savladala u celini”. Ta koncesivnost se može dokazati razmatranjem *pretpostavljene činjenice* (Morel 1996), da „ukoliko se neko dobro izražava ne nekom jeziku, obično ga je dobro svladao u svim segmentima”.

¹⁶⁵ U drugom prevodu na italijanski jezik ne nalazimo ovakvu konstrukciju, nego je upotrebljen glagol *potere*: **E il pittore potrà essere spiacevole, quando ha la pretesa di far colpo**, ma è certo una delle più belle intelligenze ch’io abbia conosciute. (MP (it.) : 86)

¹⁶⁶ U primeru (82) u sva tri jezika se nalaze izrazi u značenju *naprotiv*, *sa druge strane* (fr. *en revanche* it. *in compenso* sr. *za uzvrat*). Pomenuti izrazi u literaturi se obično ne navode kao korelati koncesivne rečenice, već kao reči koje samostalno mogu da izraze *opoziciju*.

83. Car, **s'il savait passablement ses règles**, il n'avait guère d'élégance dans les tournures. (Bovary : 6)

83a. Poiché, **pur conoscendo discretamente le regole**, non riusciva a esprimersi con eleganza. (Bovary it. : 6)

83b. **Istina, prilično je znao zadatke**, ali nije imao lakoće i otmenosti u izrazima. (Bovary : 9)

U primerima (84–86) sadržaju izraženom zavisnom rečenicom moguće je pripisati vrednost nedostatnog / neefektivnog, dakle koncesivnog uzroka:

84. **S'il n'a pas quitté ce quartier de la rive gauche**, il a changé l'établissement. (Echenoz : 127)

84a. **Se non ha lasciato la rive gauche**, ha però cambiato locale. (Echenoz it. : 93)

84b. **Iako je još u istoj četvrti**, s leve strane reke, on je bar promenio zgradu. (Ešnoz : 85)

85. Et leur insignifiance, **si elle le rassurait**, lui faisait pourtant de la peine comme une trahison. (MP : 368)

85a. E la loro insignificanza, **se anche da una parte lo rassicurava**, lo addolorava come un tradimento. (MP it.2 : 142)

85b. I beznačajnost takvih uvreda, **premda ga je umirivala**, bolela ga je pak kao i neverstvo. (MPŽ : 131)

U primeru (85) koncesivno značenje sugerise i koncesivni adverb¹⁶⁷ *pourtant* u upravnoj rečenici, dok se u srpskom nalazi rečca *pak*, kao osobenost knjiškog jezika (Piper & Klajn 2013). Mada je rečca *pak* rezervisana za *rastavni odnos*, u ovom kontekstu pripisujemo joj vrednost koncesivnog *ipak*.

86. Mais **si l'on a une faiblesse**, se disait-elle, il est digne d'une fille telle que moi de n'oublier ses devoirs que pour un homme de mérite. (Stendal fr. : 107)

86a. « Ma **se si commette una debolezza**, » pensava, « è degno di una donna come me dimenticare i propri doveri solo per un uomo di valore. » (Stendal it. : 266)

86b. Ali **i pored svoje slabosti**, mislila je ona, dostojno je takve devojke kao što sam ja da za ljubav zaslužnog čoveka zaboravi na svoje dužnosti. (Stendal : 417)

¹⁶⁷ “Koncesivni adverb” prema: Morel 1996.

U primeru (86) u srpskom jeziku se, umesto eksplicitne koncesivne rečenice, nalazi koncesivna priloška odredba, koja u ovom slučaju adekvatno prenosi smisao, s obzirom na to da je „dopuštanje” fokusirano na jednu činjenicu (osobinu), i to trajne prirode (o čemu govori prezent u francuskom originalu).

Kao što su pokazali navedeni primeri, identična konstrukcija postoji i u italijanskom, te se nalazi u svim primerima osim u primeru (85), u kojem je upotrebljen ne toliko frekventni veznik *se anche*. Srpski jezik nema formalno ekvivalentne rečenice, a semantička ekvivalentnost postiže se klauzama uvedenim veznicima *iako*, *mada*, *premda*. Ove rečenice prevashodno izražavaju opoziciju, a u slučajevima kada suprotnost izneta zavisnom klauzom može da predstavlja i neefektivan uzrok, toj klauzi pripisujemo koncesivnu vrednost.

4.4.2. Opštekoncesivni model – rekapitulacija

U prethodnom odeljku bavili smo se veznicima koji su rezervisani za opštekoncesivni model i pri tom uvode rečenice isključivo koncesivne semantike.

Kao najfrekventniji u francuskom jeziku pokazali su se veznici *bien que* i *quoique*. Njihovi italijanski ekvivalenti su veznici *benché*, *sebbene*, *quantunque*, *per quanto*, i u dva primera veznik *anche se*. Veznik *malgrado* (*che*) nije se našao ni u jednom italijanskom primeru, što potvrđuje ranije pomenutu osporavanost upotrebe ovog veznika. Korpus je pružio primer i za upotrebu veznika *de ce que*, dosta retkog u upotrebi (koji nema formalne ekvivalente u druga dva jezika), kao i za veznik *si* sa koncesivnom semantikom. Njegovi italijanski ekvivalenti su veznici *se* i *se anche*, a srpski ekvivalenti su veznici *iako* / *mada* / *premda*, koncesivna padežna konstrukcija (*i pored* +genitiv).

Dominantan glagolski način koncesivnih rečenica je, očekivano, sibžonktiv u francuskom, odnosno konjunktiv u italijanskom jeziku, sa izuzetkom koncesivne klauze uvedene veznikom *si* u francuskom jeziku i veznikom *anche se* u italijanskom jeziku. Upotreba sibžonktiva u francuskoj rečenici nije se odrazila na srpski jezik. To je zato što u ovakvim koncesivnim klauzama u srpskom najčešće imamo *vremensku* (*temporalnu*) upotrebu glagolskih vremena. Glagolska vremena su *relativno* upotrebljena, s obzirom na to da se upravljaju prema glagolskom vremenu predikata glavne rečenice.

U srpskom jeziku javljaju se veznici *iako*, *mada*, *premda* i u jednom primeru veznik *makar što*, što pokazuje da ovaj veznik – iako veoma redak – može da funkcioniše i kao sinonim veznicima *iako*, *mada*, *premda*, a javlja se i imenica *istina* kao semantički ekvivalent koncesivnom vezniku.

Na osnovu iznetih razmatranja, zaključujemo da su francuski veznici *bien que* i *quoique*, italijanski veznici *benché*, *sebbene*, *quantunque*, *per quanto*, kao i srpski veznici *iako*, *mada*, *premda* (i *makar što*) u potpunosti ekvivalentni. Prema N. Graovac (2009), razloge za ovu konstataciju treba tražiti u činjenici da je reč o jasno profilisanom gramatičkom značenju, bez ikakvih dodatnih semantičkih nijansi.

Što se tiče pozicije zavisne koncesivne rečenice u okviru složene rečenice, korpus je potvrdio navode iz literature da je njena pozicija slobodna. U složenoj rečenici ne dolazi do promene značenja celog sklopa već samo do njegovog eventualnog nijansiranja. To nijansiranje (u smislu slabije istaknute / modifikativne / subjektivne koncesivnosti) vidljivo je kod postponirane / interpolirane koncesivne klauze uz veznike *bien que* i (naročito) *quoique*, što se reflektovalo upotrebom veznika *anche se* u italijanskom i češćom upotrebom veznika *mada* i *premda* u srpskom jeziku.

U sva tri jezika se često u glavnoj rečenici nalazi neka vrsta korelata zavisne koncesivne rečenice. Najčešće su u pitanju izrazi koji se i u literaturi navode kao korelati koncesivne klauze, (npr. fr. *pourtant*, it. *tuttavia*, sr. (*pa*) *ipak*). Međutim, analiza korpusa je pokazala da se u toj ulozi mogu naći i izrazi koji samostalno izražavaju *opoziciju* ili *restrikciju* (fr. *néanmoins*, it. *ugualmente*, sr. *pri svem tom*).

4.4.3. Preplitanje koncesivnosti sa drugim semantičkim vrednostima

Koncesivne klauze u kojima postoji preplitanje koncesivnosti sa još nekom semantičkom vrednošću uvode veznici i veznički izrazi nastali kao kombinacija koncesivne semantike i semantičke nijanse koja se javlja kao dodatna, ili se prepliće sa koncesivnošću. I sama koncesivna rečenica tada dobija nijansirano značenje (Točanac-Milivojev 1989). Reč je o sledećim značenjskim nijansama:

- a. značenje načina i koncesivnosti (*sans que*);
- b. značenje koncesivnosti i pretpostavke (*même si, quand bien même, alors même que*)
- c. značenje koncesivnosti i alternativnosti (*soit que ... soit que, soit que...ou (que), que...ou* + negacija).¹⁶⁸

¹⁶⁸ D.Točanac-Milivojev zapaža da i veznički izraz *pour peu que* može da uvede zavisnu rečenicu sa uslovno-koncesivnim značenjem: *Pour peu que l'on s'efforçât d'appeler son attention elle commençait à geindre, à grogner comme un animal.* (Gide, Sym, 32, apud

Ove koncesivne klauze razmatraćemo u svetlu sintaksičko-semantičkih osobenosti veznika koji ih uvode.

(3a) Način i koncesivnost – veznik *sans que*

Kao što je već rečeno, veznik *sans que* prema većini autora uvodi rečenice sa vrednošću *opozicije*, ali i rečenice sa *koncesivnom vrednošću* (Točanac-Milivojev 1989; Delatour et al. 1991; Béchade 1993): *Elle a fait le travail sans qu'on le lui ait demandé*. [Obavila je posao a da / iako to niko nije tražio od nje.] (Delatour et al. 1991 : 277).

Shodno tome, u francuskim gramatikama veznik *sans que* razmatra se u poglavljima posvećenim ili opoziciji¹⁶⁹ ili koncesivnosti. O koncesivnosti se može govoriti kada ovaj veznik odgovara konstrukciji: *bien que... ne...pas* (Béchade 1993 : 276): *Sa vie est peu animale sans qu'elle soit pour autant une opération intellectuelle*. / *Sa vie est peu animale bien qu'elle ne soit pas pour autant une opération intellectuelle*. [Njegov život nije životinjski, iako ipak nije ni neka intelektualna operacija.] (Bianci, SM.125, apud Točanac-Milivojev 1989). Ovakva

Točanac-Milivojev 1989). Napominje, međutim da se, zbog snažnog značenja pretpostavke koju nosi, ovaj izraz svrstava u uslovne veznike. Tako je ovaj veznik klasifikovan u *Francuskoj gramatici* (Delatour et al. 1991: 292), uz određenje da on uvodi „minimalni dovoljan uslov”. Sledeći primer iz korpusa ilustruje tu tvrdnju: *Accoutumé au naturel parfait qui brillait dans toute la conduite de Mme de Rênal, Julien ne voyait qu'affectation dans toutes les femmes de Paris; et, pour peu qu'il fût disposé à la tristesse*, ne trouvait rien à leur dire. (Stendhal : 64) ; Abituato alla perfetta spontaneità che brillava in tutto il comportamento della signora de Rênal, Julien non vedeva altro che affettazione in tutte le donne di Parigi; e, **per poco che fosse disposto alla malinconia**, non trovava niente da dire quando si trovava con loro. (Stendhal it.: 227) ; Naviknut na savršenu prirodnost koja je zračila iz celog ponašanja gospođe de Renal, Žilijen je kod svih pariskih žena video samo izveštačenost, **te ako je iole bio neraspoložen**, nije nalazio ništa da im kaže. (Stendal : 356)

¹⁶⁹ U *Larusovoj gramatici savremenog francuskog jezika*, u kojoj mu se pripisuje vrednost opozicije, navodi se da se veznik *sans que* koristi u slučajevima kada „govornik primeti da, od dve činjenice koje bi mogle da se odvijaju istovremeno, jedna postoji ali druga ne postoji” / « Quand on remarque que, de deux faits qui pourraient avoir lieu concurremment, l'un existe, mais l'autre n'existe pas, on recourt à *sans que* /... / » (Chevalier et al. 1994 133). Ovakvo određenje smatramo neadekvatnim, ili barem nedostatnim, zbog činjenica koje ćemo izložiti u nastavku ovog poglavlja.

transformacija nije moguća ukoliko rečenica uvedena veznikom *sans que* ima vrednost opozicije¹⁷⁰.

Ekvivalentni veznik *senza che* u italijanistici se svrstava u veznike koji uvode *načinske rečenice* (*proposizioni modali*). G. Terić (Terić 2005) rečenice uvedene ovim veznikom pridružuje *isključnim rečenicama* (*proposizioni ecettuitive*)¹⁷¹, nazivajući ih *načinskim isključnim rečenicama*. Pri tom napominje da ih određen broj gramatičara posmatra potpuno odvojeno, kao *proposizioni esclusive*¹⁷², navodeći pri tom primere tipa: *Prese un po' d'acqua con le dita, e gliela buttò sul viso, senza ch'egli cessasse di sorridere con gli occhi dolci pieni di desiderio*. [Uzela je malo vode prstima, i bacila mu je u lice, a da on nije prestao da se smeši očima punim želje.] (G. Bassani, *Dietro la porta*, apud: Terić 2005 : 236)¹⁷³.

U srpskom jeziku ekvivalentnim se smatra veznički spoj *a da*¹⁷⁴, uz odričnu predikaciju. Jasno je dakle da ove strukture u francuskom i italijanskom (*sans que* / *senza che* + afirmativna predikacija) i struktura koju nalazimo u srpskom nisu potpuno ekvivalentne „jer je odrično značenje u francuskom [i italijanskom]

¹⁷⁰ Kao u sledećem primeru: Et cependant il me semblait qu'il coulait verticalement dans un abîme **sans que je puisse rien faire pour le retenir**. (PP : 86); A ipak mi se činilo kao da on tone pravo u ponor **dok sam ja bio nemoćan da ga zadržim**. (MP sr. : 88) [= /.../ a da ja nisam u stanju ništa da učinim da ga zadržim.]. U ovom slučaju jasno je da se zavisna rečenica ne može interpretirati kao koncesivna.

¹⁷¹ Uvedene veznicima *che, eccetto che, salvo che, a meno che (non), se non che*. Već smo ukazali na ekvivalentnost ovih rečenica sa jednom podvrstom francuskih koncesivnih rečenica – restriktivnim rečenicama (*concessives restrictives*), koje uvode veznici *excepté que, excepté si, sauf que, sauf si, sinon que, à moins que, si ce n'est que* (Točanac-Milivojević 1989).

¹⁷² U cilju izbegavanja istovetnog termina kojim prevodimo termin *proposizioni ecettuitive*, u prevodu naziva ovih rečenica poslužićemo se terminom koji nalazimo u pojedinim gramatikama *ekskluzivne* rečenice (Barić et al. 1979; Klajn 2005). Autori navedenih gramatika ga koriste kao sinonim za *isključne rečenice*, a u ovoj studiji će poslužiti kao termin kojim označavamo samo italijanske *proposizioni esclusive*.

¹⁷³ I pojedini francuski autori (Dubois & Lagane 1993: 198) veznik *sans que* svrstavaju među subjunktore koji uvode *načinske rečenice* (*circonstanciellles de manière*): *Il est sorti sans qu'on le remarque*. (= *sans bruit, discrètement*.); [Izašao je a da ga nisu primetili. (= nečujno, diskretno).]. Jedino Vilme (Wilmet 2003 : 328) ovaj veznik svrstava među veznike pomoću kojih se izražava *isključivanje* (*exclusion*).

¹⁷⁴ Sinonimni oblici za *a da* jesu *pa da* i *da*. N. Graovac napominje da „Postoje velika ograničenja za upotrebu tih subjunktora. Oni se ne koriste uz afirmativan glagol. Subjunktore *pa da* ne može biti pojačan pomoću *pri tom* i ne može da se upotrebi kada je glagol zavisne rečenice u prošlom vremenu” (Graovac 2009 : 164).

jeziku leksikalizovano, dok je u srpskom jeziku ono na nivou gramatičke strukture zavisne rečenice” (Graovac 2009 : 169).

U srpskom jeziku ovaj spoj uvodi koordinirane (nezavisnosložene) rečenice, a pripisuje im se značenje *opozicije*, *koncesivnosti*, *načina vršenja radnje*, ali se klasifikuju i kao *isključne* (*ekskluzivne*) *rečenice*¹⁷⁵.

Sveobuhvatan uvid u značenje veznika *sans que* dobiće se ukoliko objedinimo stavove N. Graovac (2009) i Lj. Popovića (1972):

Osnovno značenje veznika jeste značenje *privativnosti*. Ono u slučaju ovog veznika podrazumeva „izostajanje neke očekivane radnje” (Graovac 2009 : 163). Upravo iz ovog značenja privativnosti proizilazi njegova sposobnost izražavanja: (1) *načina* – karakteriše se način vršenja radnje upravne rečenice i navodi se okolnost koja pri tome izostaje: *Izašao je a da me nije ni pogledao*. Lj. Popović precizira da ovakve rečenice „služe za to da, poričući realizaciju neke pratilačke radnje okarakterišu radnju iskazanu u upravnoj rečenici” (Popović 1972 : 156). Autor dalje navodi: „ /.../ mada se njima ne određuje toliko način u užem smislu koliko neka okolnost od koje zavisi karakter, smisao, značaj, domašaj i sl. radnje upravne rečenice”, te ističe da „u pojedinim tipovima ovih rečenica načinsko značenje može dobiti i neke druge semantičke nijanse, npr. koncesivnu ili uslovnu”. (Popović 1972 : 156);¹⁷⁶ (2) *opozicije* – *Izašao je a da me nije ni pogledao*. / *Izašao je, a nije me ni pogledao*.¹⁷⁷ Rečenica uvedena pomoću *a da* ne može da bude antepunirana upravnoj rečenici, ona je ili postpunitirana u odnosu na nju, ili eventualno, umetnuta između njenih delova¹⁷⁸ (Popović 1972); (3) *koncesivnosti* – karakteriše se način vršenja radnje upravne rečenice i navodi se

¹⁷⁵ U *Gramatici srpskog jezika* Klajn (2005) pravi poređenje, između ostalih, i sa francuskim jezikom: „Spoj *a da* upotrebljava se za isključne rečenice, analogno nemačkom *ohne dass*, francuskom *sans que* i sl., uz negiran glagol: *Prešao je granicu a da mu nisu tražili pasoš*”. (Klajn 2005 : 167).

¹⁷⁶ Razmatrajući neusaglašenost stavova u klasifikaciji ovih rečenica, autor navodi i druge autore koji im pripisuju, između ostalih, *opozitivnu* (M. S. Lalević, M. Stevanović), pa i *koncesivnu* vrednost (P. Guberina). Videti u: Popović 1975 : 157.

¹⁷⁷ Ovde je reč o koordiniranoj (naporednoj) suprotnoj rečenici.

¹⁷⁸ Upravo ove dve karakteristike (nadovezivanje na glavnu rečenicu i doza suprotnosti koju donosi njen odrični karakter), ispoljene su mogućnošću upotrebe veznika *a* ispred *da*. Zbog svega navedenog moguća je transformacija ovih rečenica u naporedne suprotne rečenice uvedene veznikom *a*, i to ukoliko je u upravnoj rečenici prost potvrđni predikat, uz evidentnu razliku u stilskom efektu: *Ulicama, zidovima, staklima i metalom ljudi su bili ograđeni a da to nisu ni znali*. i *Ulicama, zidovima, staklima i metalom ljudi su bili ograđeni a nisu to ni znali* (G. Olujić, apud Popović 1972 : 158).

okolnost bez čije realizacije se ipak ostvaruje sadržaj upravne rečenice. *Uspeo je, a da nije ni prstom mrdnuo.* / *Uspeo je, iako nije ni prstom mrdnuo.* Popović „nijansu koncesivne suprotnosti” pripisuje onim situacijama „gde bi se iz vršenja radnje upravne rečenice očekivalo i vršenje radnje zavisne rečenice”: *Dva meseca je ostao u zatvoru „pod istragom” a da ga niko nije čestito saslušao.* (Andrić, apud: Popović 1972 : 159). Ukoliko je pak situacija obrnuta („vršenje radnje upravne rečenice nije u skladu sa nevršenjem radnje načinske rečenice”), zavisna rečenica „dobija semantičku nijansu koja je unekoliko približava dopusnim rečenicama” *A sada se vuče po svijetu kao pokojnik, a da još nije ni umro.* [*A sada se vuče po svijetu kao pokojnik, iako još nije ni umro.*] (Krlježa, apud: Popović 1972 : 160).

Prethodne stavove upoređićemo sa primerima iz korpusa. Pri tom će predmet naše pažnje biti oni primeri gde je ovim rečenicama moguće pripisati (i) koncesivnu vrednost, koje navodimo u nastavku:

87. **Sans que Ferrer lui eût rien demandé**, Louise répéta tout de suite qu'elle était toujours sans nouvelles de Victoire. (Echenoz : 67)

[= **Bien que Ferrer ne lui eût rien demandé**, Louise répéta tout de suite qu'elle était toujours sans nouvelles de Victoire.]

87a. **Senza che Ferrer le avesse chiesto nulla**, Louise ribadì subito di non avere notizie di Victoire. (Echenoz it. : 48)

[= **Benché Ferrer non le avesse chiesto nulla**, Louise ribadì subito di non avere notizie di Victoire.]

87b. **Iako je Ferer nije ništa pitao**, Lujza mu je odmah ponovila da još nema nikakve vesti o Viktoriji. (Ešeno 2 : 45)

U francuskom i italijanskom jeziku rečenica uvedena veznikom *sans que* može da bude antepozicionirana upravnoj rečenici, bez bilo kakve sintaksičke promene, kao što je slučaj u primeru (87). U srpskom jeziku, „u slučaju antepozicije zavisne rečenice umesto *a da* upotrebljava se *iako*” (Graovac 2009 : 170). Smatramo da postoji uzročno-posledična veza između ove sintaksičke promene i promene na semantičkom nivou, tim pre što antepozicija klauze sa veznikom *a da* u značenju

načina ili *opozicije* i nije moguća: promena pozicije rečenice dodatno ističe njeno koncesivno značenje.¹⁷⁹

U primerima koje navodimo u nastavku zavisna rečenica je postponirana glavnoj (88), ili interpolirana (89), pri čemu se toj rečenici u oba slučaja može pripisati i koncesivna vrednost:

88. Ainsi, /.../, l'amour peut naître – l'amour le plus physique – **sans qu'il y ait eu, à sa base, un désir préalable.** (MP : 233)

[= Ainsi, /.../, l'amour peut naître – l'amour le plus physique – **bien qu'il n'y ait pas eu, à sa base, un désir préalable.**]

88a. Così (...), l'amore può nascere invece – e il più fisico degli amori – **senza che alla sua base ci sia stato un preventivo desiderio.** (MP (it.) : 29)

[= Così /.../, l'amore può nascere invece – e il più fisico degli amori – **benché alla sua base non ci sia stato un preventivo desiderio.**]

88b. I tako /.../, ljubav može da se rodi – i to najčulnija ljubav – **a da u njenoj osnovi i nije bilo neke prethodne požude.** (MPŽ : 14)

[= I tako /.../, ljubav može da se rodi – i to najčulnija ljubav – **iako u njenoj osnovi i nije bilo neke prethodne požude.**]

89. A lui aussi probablement, bien des fois où elle lui avait glissé de ces mots qui expliquent un retard, justifient un changement d'heure dans un rendez-vous, ils avaient dû cacher **sans qu'il s'en fût douté alors**, quelque chose qu'elle avait à faire avec un autre. (MP : 429)

[= /.../ ils avaient dû cacher, **bien qu'il ne s'en fût pas douté alors**, /.../]

89a. Probabilmente anche a lui, molte volte in cui lei gli aveva detto parole simili che spiegano un ritardo, giustificano il cambiamento di un appuntamento, avevano dovuto nascondere, **senza che lui ne dubitasse allora**, qualcosa che lei aveva da fare con un altro...(MP it.2 : 200)

[= /.../ parole simili... avevano dovuto nascondere, **benché lui non ne dubitasse allora**,...]

U srpskom prevodu izostavljena zavisna rečenica je uvedena veznikom *sans que*, te ćemo je dodati u uglastim zagrada:

89b. Sigurno su i od njega, toliko puta, kada bi mu rekla nekoliko reči da objasni svoje zakašnjenje, da opravda izmenu časa sastanka, te reči [**a da / iako on u tom**

¹⁷⁹ Drugim rečima, veznik *iako* se na ovoj poziciji ne nalazi samo zbog sintaksičke neadekvatnosti antepozicije rečenice uz veznik *a da* (**A da je nije ništa pitao, ona mu je odmah ponovila...*), nego i zbog svog koncesivnog potencijala.

momentu to nije slutio], krile nešto što je otišla da radi sa nekim drugim. (MPŽ : 184)

Na osnovu iznetih primera i njihove analize, možemo zaključiti da veznik *sans que* (kao ni italijanski veznik *senza che*) nema jasno profilisano značenje, te da se u rečenicama koje on uvodi može govoriti samo o koncesivnosti kao *dodatnoj* semantičkoj crti, a nikada *isključivo* o koncesivnosti, s obzirom na to da ove rečenice uvek najpre pružaju informaciju o načinu vršenja radnje, i to tako što naglašavaju *izostanak* neke moguće ili očekivane propratne radnje. Samo u nekim slučajevima se toj informaciji pridružuje i koncesivnost.

Iako je kod anteponeirane zavisne rečenice češće prisustvo koncesivne semantike (što ima odraz i u promeni veznika u srpskom: *a da* postaje *iako*), pozicija zavisne rečenice nije ta koja ima presudni uticaj na njenu semantiku. Presudan faktor jeste kontekstualni okvir, predstavljen sadržajem glavne rečenice.

Između francuskih i italijanskih rečenica uvedenih veznikom *sans que* / *senza che* i srpskih rečenica uvedenih veznikom *a da* nema sintaksičke ekvivalentnosti, ali je semantička ekvivalentnost potpuna.

(3b) Koncesivnost i pretpostavka

1. Veznik *même si*

Kao što je već rečeno, ovaj veznik koristi se ukoliko je reč o preplitanju koncesivnosti i hipoteze (pretpostavke), tako da uvodi *uslovno-koncesivne rečenice* (Nyrop 1930; Točanac-Milivojev 1989; Delatour et al. 1991). N. Graovac definiše još preciznije upotrebu ovog veznika, navodeći da se on koristi „za prikazivanje radnje, koja, u slučaju da se realizuje / da se realizovala, protivno očekivanjima, ne bi sprečila realizaciju radnje iskazane upravnom rečenicom.” (Graovac 2009 : 190).

Razmatrajući kategoriju dopusnosti, Pranjković iznosi stav da se mora govoriti o dva njena tipa¹⁸⁰: a) o „dopusnosti zasnovanoj na “razbijanju” uzroka (*Iako je bio uporan, nije uspio.*)” u kojoj nema nikakve „upitanosti, hipotetitičnosti, i / ili uvjetovanosti: on je stvarno bio uporan kao i u uzročnoj rečenici (*Budući da je bio uporan, uspio je.*)”, i b) o „dopusnosti zasnovanoj na

¹⁸⁰ O Pranjkovićevoj podeli koncesivnih rečenica na *uzročno-dopusne* i *uslovno-dopusne* govorili smo ranije.

“razbijanju” uvjeta (*Ako je i uporan, neće uspjeti; Ni kad bi bio uporan, ne bi uspio; Da je i bio uporan, ne bi uspio*)” (Pranjковиć 2001 : 49). Prema Pranjkoviću, koncesivnost u prvom tipu koncesivnih klauza paralelna je sa uzročno-posledičnim odnosom (te ih on naziva *uzročno-dopusnim*), a u drugom tipu sa pogodbenim (uslovnim) odnosom (tako da ih on deli na realnodopusne, potencijanodopusne i irealnodopusne rečenice).

Rečenice sa uslovno-koncesivnom semantikom u sva tri jezika imaju karakteristične subjunktore. U francuskom jeziku veznik *même si*¹⁸¹ je najfrekventniji u izražavanju ove semantičke nijanse, a u literaturi se navode i veznici *quand*¹⁸², *alors même que*, kao i veznik *quand bien même* uz glagol u kondicionalu, sa identičnom vrednošću kao veznik *même si* (Mauger 1968; Grevisse 1969; Béchade : 1993; Dubois & Lagane 1993). U italijanskom jeziku uslovno-koncesivne rečenice uvode veznici *anche se*, *pure*, *quand’anche*, upotrebljeni uz konjunktiv, a Bjanko ovom nizu dodaje i: *se anche*, *se pure*, *seppure*, *pure se*, *anche quando* (Bianco : 2010 : 256).

U srpskom jeziku uslovno-koncesivne rečenice uvode veznički sklopovi *i ako*, *i kad(a)*, s tim što u svim slučajevima partikula *i* može da bude i postponirana: *da ...i / kad ...i*. Njihovu koncesivnu semantiku najčešće potkrepljuju partikule *čak* i *sve*, koje imaju pleonastičku ulogu: *Čak i da je tako, neophodno je da se – i tako umanjena – održava. Sve i da hoću, nemam šta da mu zamerim*. (Kovačević 2008 : 79)¹⁸³.

¹⁸¹ Grevis (Grevisse : 1969) navodi i varijantu *si même*.

¹⁸² *Quand (même) ils seraient cent, je les attends de pied ferme*. [Čak i ako ih ima stotina, odlučno ću im se suprotstaviti.] (Mauger 1968 : 339).

¹⁸³ K. Milošević (Milošević 1986) takođe ističe da pored *koncesivnih veznika i koncesivnih partikula*, „koncesivnu funkciju vrši i *veznički kompleks* koji je nastao razlaganjem veznika *iako* na njegove komponente: kondicionalni veznik *ako* i partikulu za isticanje *i*” (Milošević 1986 : 38). Pri tome je partikula mobilna, to jest moguće je da se nađe ispred veznika, u postpoziciji u odnosu na njega, kao i u *distantnom* položaju. K. Milošević takođe navodi da se u ovakve iskaze može uključiti i partikula *čak*. Vezano za značaj ovih partikula za postizanje koncesivnog značenja, N. Graovac konstatuje: „U srpskom jeziku samostalna upotreba veznika *kad(a)* za izražavanje koncesivnosti najčešće nije dovoljna. Obično se za to značenje upotrebljava *i kad(a)/kad(a)* i ili *čak i kad(a)*. Nosioci koncesivnog značenja u tim strukturama su upravo reči *i*, *čak*, */.../*.” Vezano za koncesivnu semantiku veznika *i*, navešćemo to da I. Grickat (1953 : 217–218) dokazuje da i sam naporedni sastavni veznik *i* može da poprimi koncesivno značenje, u rečenicama tipa: *I najniže životinjske vrste imaju osećaj dodira*. (*i = čak i*), *Volim čuti i da mi boluje neg’da s drugom dragom ašikuje*. (*i = čak i / makar*). Grickat precizira da do izmene značenja ovog veznika dolazi u onim složenim rečenicama gde u međurečeničnoj vezi postoji i sastavno i

Pre iznošenja detaljnijih razmatranja o ovim veznicima, navešćemo principe njihove upotrebe, pomoću sledeće tabele.¹⁸⁴

REALAN USLOV	EVENTUALNO OSTVARLJIV USLOV	POTENCIJALNI USLOV	IREALAN USLOV
<i>ako...i / i ako</i>	<i>ako...i / i ako</i> (+ futur egzaktni)	<i>ako...i (i ako) / kad...i</i> (<i>i kad</i>) (+ potencijal)	<i>da...i / i da</i>
<i>Ako sutra i pada kiša, ići ćemo na izlet.</i> ¹⁸⁵	<i>Ako sutra i bude padala kiša, ići ćemo na izlet.</i>	<i>Ako / Kad bi sutra i padala kiša, išli bismo na izlet.</i>	<i>Da je juče i padala kiša, išli bismo na izlet.</i>

Upotreba ovih veznika zavisi dakle od tipa uslova koji se iznosi u zavisnoj klauzi, odnosno mogućnosti njegovog ostvarenja. U skladu sa tim, autori razlikuju i nekoliko vrsta uslovno-koncesivnih rečenica (Milošević : 1986 : 36): a) realne; b) eventualne; c) potencijalne; d) irealne.

Ukoliko se u svetlu prethodnih razmatranja sagleda struktura i semantika veznika *même si*, te se razloži na adverb *même* [čak] i veznik *si* [ako], postaje jasno da u ovom domenu postoji ekvivalencija između francuskog i srpskog jezika, kao i italijanskog jezika, jer je veznik *anche se* spoj veznika *anche* [takođe, čak] i veznika *se* [ako].

isticajno značenje (Sve one raznovrsne, visoko razvijene srednje razvijene i najniže životinjske vrste *imaju osećaj dodira*.) Jednom stečeno značenje isticanja vezniku *i* ostaje kao nešto što on prenosi i u drugim rečenicama.

¹⁸⁴ Ovu tabelu sačinili smo prevashodno na osnovu zapažanja iz *Gramatike srpskog jezika za strance* (Mrazović & Vukadinović 2009) i zapažanja K. Milošević (1986 : 36), čiji primeri su i navedeni u tabeli. Osim ovih veznika, Stevanović navodi i *pa da*, *pa opet*, *koliko/ koliko da*, kao i samostalno upotrebljene veznike *ako* i *da*, uz primere: *Koliko je lijep Neapolj*, ja bih ga ipak davno ostavio da u njemu nije vladike. *Koliko da je bio glup*, opet je viješto radio oko konja. (Stevanović 1974 : 914), i napomenu da su rečenice uvedene ovim veznicima uvek indikativne (Stevanović 1974 : 914). Smatramo da su veznici u datim primerima zamenljivi veznicima *iako*, *mada*, *premda*: *Iako / Mada / Premda je Neapolj lijep*, ja bih ga ipak davno ostavio da u njemu nije vladike. *Iako / Mada / Premda je bio glup*, opet je viješto radio oko konja.

¹⁸⁵ U ovom primeru realnost je izražena zahvaljujući vremenskoj odrednici *sutra*, a ne upotrebi imperfektivnog prezenta (*pada*). Naime, realnost se u uslovno-dopusnim rečenicama najeksplicitnije izražava oblicima futura I. Npr. *Ako će sutra i padati kiša, ići ćemo na izlet*. (iako se takvi slučajevi retko sreću). O ovome više u članku: Vojvodić 2015: 141–146.

Iako je dominantni glagolski način koncesivnih rečenica u francuskom jeziku sibžonktiv, a u italijanskom konjunktiv, posle tipičnih veznika uslovno-koncesivnih rečenica (fr. *même si* i it. *anche se*) dolazi do izvesnih odstupanja, te ćemo to i detaljnije razmatrati.

Generisanje uslovno-koncesivne rečenice možemo predstaviti pomoću sledeće sheme u kojoj ćemo u uglastim zagradama navesti sopstvene komentare:

Rečenica 1: upravna rečenica + *même / anche / (čak) i* [+ koncesivni uzrok¹⁸⁶]

Il sortirait sans parapluie *même* [sous la pluie].

Uscirebbe senza ombrello *anche* [sotto la pioggia].

Izašao bi bez kišobrana (*čak*) *i* [po kiši].

Rečenica 2: [upravna rečenica] + uslovna rečenica [uvedena veznicima *si / se / ako / da*]

Il sortirait sans parapluie *s'il pleuvait*.

Uscirebbe senza ombrello *se piovesse*.

Izašao bi bez kišobrana *ako pada kiša*.

Rečenica 3 [= **uslovno-koncesivna klauza**], nastala spajanjem prethodne dve rečenice: upravna rečenica + rečenica uvedena veznicima: *même si / anche se / (čak) i ako / da*.

Il sortirait sans parapluie *même s'il pleuvait*.

Uscirebbe senza ombrello *anche se piovesse*.

Izašao bi bez kišobrana (*čak*) *i ako pada kiša*.

S obzirom na ovakvu strukturu uslovno-koncesivne rečenice, očekivalo bi se da ona preuzima načinsku orijentaciju oblika kondicionalnih rečenica datog jezika.¹⁸⁷ U francuskom jeziku i rečenice uvedene veznikom *même si* zaista uvek imaju glagol u indikativu. Međutim, u italijanskom, rečenice uvedene veznikom *anche se*, i tamo gde bi se očekivao glagol u konjunktivu, veoma često imaju glagol u indikativu. Serijani (Serianni 1988) navodi da se jedino posle ovog koncesivnog veznika (i veznika *con tutto che*) *može* naći i indikativ, pa čak i češće nego konjunktiv. U nekim izvorima (Barbieri 1946; Patota 2003) uz veznik *anche*

¹⁸⁶ Reč je o okolnosti koja bi *mogla* da spreči realizaciju radnje glavne rečenice.

¹⁸⁷ Kao što je to, recimo, slučaj u oba jezika nakon veznika *comme si / come se*, gde se u potpunosti preuzima načinsko-vremenska orijentacija glagolskih oblika kondicionalnih rečenica francuskog i italijanskog jezika (u francuskom jeziku se posle veznika *si* koristi indikativ, a u italijanskom posle veznika *se* konjunktiv (za potencijalne i irealne kondicionalne rečenice)). O ovome više u članku: Vlahović & Seder 2013.

se pominje se isključivo mogućnost upotrebe indikativa. Prema *Velikoj referentnoj italijanskoj gramatici* (Renzi et al. 2001) indikativ bi bio dozvoljen samo ukoliko se koncesivnost odnosi na radnju smeštenu u sadašnjost ili budućnost¹⁸⁸.

Analiza jezičke građe uglavnom potvrđuje navode iz literature vezane za glagolski način u ovim rečenicama:

90. – Pour ces gens-là, il n’y a que le papier qui compte, dit Isabelle.

– **Même s’il n’ya rien d’écrit dessus ?**

– **Même si ce sont des bêtises.** (Pennac fr. : 252)

90a. Per quella gente, solo la carta conta, disse Isabelle.

– **Anche se non c’è scritto niente?**

– **Anche se sono stupidaggini.** (Pennac it. : 185)

90b. „Za takve ljude bitan je smo papir”, rekla je Izabela.

„Čak i ako je prazan?

„Čak i ako je pun gluposti.” (Penak : 211)

91. **Et même si elle ne lui avait pas écrit la première, si elle répondait seulement**, cela suffisait pour qu’il ne pût plus rester sans la voir. (MP : 355)

91a. E, **anche se lei non aveva scritto per prima, anche se lei aveva semplicemente risposto**, acconsentendo, **alla sua domanda** di una breve separazione, questo bastava perché lui non potesse stare senza vederla. (MP it.2 : 83)

91b. **Čak i kad mu ne bi ona prva pisala, već ako bi mu samo odgovorila**, to je bilo dovoljno da on ne može više izdržati da je ne vidi. (MPŽ : 120)

Kod primera (92) naveli smo dva italijanska prevoda, jer se u jednom od njih (92a’) koristi i veznik *se anche*:

92. « C’est bon, c’est bon; en tous cas, **même si je me trompe**, ce n’est pas un crime, je pense » (MP : 306)

92a. « D’accordo, d’accordo ; in ogni caso, **anche se mi sbaglio**, spero che non sia un delitto »,... (MP it.2 : 83)

92a’. « Sta bene, sta bene ; comunque, **se anche mi sbaglio**, non sarà poi un delitto, spero »... (MP it. : 101)

¹⁸⁸ Autori preciziraju da je ovo karakteristika isključivo književnog stila (*stile alto, letterario*). Na drugim jezičkim nivoima, i onome što predstavlja jezički substandard, svakako dolazi do odstupanja od ovih pravila (kao i kod samog hipotetičkog perioda).

92b. « Dobro, dobro ; u svakom slučaju **čak i ako se varam**, nije to nikakav zločin, mislim. » (MPŽ : 78)

U primeru (93), u francuskom jeziku, nalazi se manje frekventan veznik *si même*:

93. Mais, parfois, dans un coin de cette vie que Swann voyait toute vide, **si même son esprit lui disait qu'elle ne l'était pas**. (MP : 282)

93a. Ma, a volte, in qualche cantuccio de quell'esistenza che Swann vedeva tutta vuota, **anche se la sua mente gli diceva che non poteva esserlo**. (MP it.2 : 59)

93b. Ali ponekad, u jednom uglu toga života koji je za Svanove oči bio sasvim prazan [...] – **iako mu je razum govorio da on nije takav**. (MPŽ : 57)

94. Même avant d'y voir Odette, **même s'il ne réussissait pas à l'y voir**, quel bonheur il aurait à mettre le pied sur cette terre où /.../, il sentirait palpiter partout la possibilité de sa brusque apparition: (MP : 342)

94a. Anche prima di vedere Odette, **anche se non fosse riuscito a vederla**, che felicità avrebbe provato a posare il piede su quella terra in cui, /.../, avrebbe sentito ovunque palpitare la possibilità di una sua improvvisa apparizione : (MP it.2 : 117)

94b. Već i pre nego što bi video Odetu, **čak i ako i ne bi uspeo da je vidi**, kako bi bio srećan da stupa nogom po tome tlu, gde bi, /.../, osećao kako svuda treperi mogućnost njene iznenadne pojave. (MPŽ : 109)

Na osnovu iznetih zapažanja pojedinih autora, a i na osnovu uvida u prethodne primere, možemo zaključiti da je posle veznika *anche se* dominantna upotreba indikativa (90–93), a konjunktiv se javlja samo u primeru (94), ili kao obeležje učenog stila, ili zbog izražene hipotetičnosti radnje.

U srpskom jeziku javili su se različiti tipovi uslovno-koncesivnih rečenica uvedeni odgovarajućim vezničkim sklopovima, uz koje se dosledno javlja partikula *čak*. Jedino u primeru (93) u srpskoj rečenici nalazi se veznik *iako*.¹⁸⁹

Kada je reč o vrednostima glagolskih vremena u srpskoj rečenici, Stevanović navodi da rečenice uvedene veznicima i vezničkim sklopovima *ako i /*

¹⁸⁹ Uporediti sa sledećim zaključkom: „Kao i kod iskazivanja čisto pogodbenog značenja i ovde se između ova dva jezika ostvaruje delimična ekvivalencija, s obzirom na to da se francuski veznički izraz upotrebljava za čitavo semantičko polje sjedinjenog uslova sa koncesijom, dok je u srpskom jeziku to semantičko polje izdvojeno na uže segmente i za svaki segment koristi se poseban subjunktor” (Graovac 2009 : 190).

i ako / da, da... i, i da mogu biti i indikativne i modalne. Indikativne su onda kada se njima iznosi ono što se zaista dogodilo: *Ako se uvek i ne druže i ne viđaju između sebe, znaju jedni o drugima sve*. Modalne su „ukoliko je neizvesno da li je bilo ono što se njima kazuje, ili je izvesno da još nije realizovano”¹⁹⁰; (*Ako i dođe, neće dovesti drugove, jer ne zna da li ih možemo primiti*. (Stevanović 1974 : 914). U skladu s navedenim, koncesivne klauze u primerima (92b i 94b) smatramo modalnim.

2. Veznik *quand bien même*

Ovaj veznik upotrebljava se isključivo u negovanom francuskom jeziku (Delatour et al. 1995). Kao što smo ranije napomenuli, glagol koncesivne rečenice koju on uvodi je po pravilu u kondicionalu, a neki autori (Delatour et al. 1995) napominju da je i glagol upravne rečenice često u kondicionalu. U našem primeru, u francuskom jeziku u obe rečenice reč je o drugom obliku kondicionala prošlog (fr. *conditionnel passé – deuxième forme*).

95. **Quand bien même tout nous eût secondés**, nous eussions inventé notre gène. (Gide : 118)

95a. **Quand’anche tutto ci avesse assecondato**, ce lo saremmo inventato noi il disagio. (Gide it. : 162)

95b. **Čak i da nam je sve pomagalo**, mi bismo bili izmislili našu muku. (Žid : 83)

Italijanski ekvivalent veznika *quand bien même* jeste veznik *quand’anche*, posle kojeg je glagol u konjunktivu. Napomenućemo da je u italijanskom jeziku veznik *quand’anche*, za razliku od francuskog veznika *quand bien même*, često korišćen veznik i upotrebljava se uz imperfekat konjunktiva za izražavanje hipotetičke potencijalnosti: *Quand’anche fosse così, non vorrei farlo*. [Čak i da je tako / Sve i da je tako, ne bih želeo to da učinim], a uz pluskvamperfekat konjunktiva za izražavanje irealne hipoteze: *Quand’anche fosse stato così, non avrei voluto farlo*. [Sve i da je bilo tako / Čak i da je bilo tako, ne bih želeo to da

¹⁹⁰ Dakle, u realnodopusnim rečenicama koriste se vremenski oblici, ili oblici imperativa, dok je u potencijalnodopusnim rečenicama obavezna upotreba potencijala prvog i u glavnoj i u zavisnoj rečenici, a u irealnodopusnoj rečenici obavezna je upotreba potencijala prvog u zavisnoj rečenici. Uslovnodopusne rečenice mogu biti uvedene i veznikom *makar((n)i)* posle koga glagol koncesivne rečenice ima oblik optativa (željnog načina) (Silić & Pranjković 2005 : 349–351).

učinim.] (Terić 2005). U srpskom jeziku ovaj veznik ima isti ekvivalent kao i veznik *même si* – reč je o vezniku *i da* (za irealan uslov u prošlosti), uz pojačajnu partikulu *čak*.

Činjenica da smo u celokupnom korpusu pronašli samo jedan primer sa veznikom *quand bien même*, kao i činjenica da korpus nije pružio primere za ostale uslovno-koncesivne veznike koje navode pojedini autori, potvrđuje da je veznik *même si* najfrekventniji francuski veznik koji uvodi koncesivne rečenice ovakve semantike.

(3c) Koncesivnost i alternativnost

Rečenice u kojima se navodi više od jednog koncesivnog uzroka, na takav način da je jedan koncesivni uzrok predstavljen kao alternativa drugom, uvedene su subjunktorima: *soit que...soit que*, *soit que...ou (que)*, *que...ou (que)*, *que...ou* + negacija / *non* (Toćanac-Milivojev 1989 : 128; Morel 1996 : 132).¹⁹¹

Prema N. Graovac „Ovo složeno značenje podrazumeva, s jedne strane, međusobno isključivanje (najčešće) dveju radnji izraženih zavisnim rečenicama i, s druge strane, izvesno realizovanje radnje iskazane upravnom rečenicom nezavisno od toga koja se od dve pomenute mogućnosti ostvaruje” (Graovac 2009 : 154). Morel ih naziva *alternativnim koncesivnim rečenicama* i istovremeno pravi distinkciju između njih i alternativnih *kauzalnih* rečenica (u njenoj terminologiji: *causales exclusives*): „alternativne koncesivne rečenice imaju ulogu da pojačaju neosporan karakter glavne rečenice: posle alternativne *koncesivne* rečenice, u iskušenju smo da dodamo konstataciju *to ništa ne menja*”¹⁹², dok alternativne *kauzalne* rečenice jednostavno „predstavljaju uzroke koji se međusobno isključuju”¹⁹³ (Morel 1996 : 132).

¹⁹¹ Veznički izraz *soit que...soit que* može da uvede i alternativnu kauzalnu klauzu (DelaTour et al. 1991), a pojedini autori navode da tu mogućnost imaju i veznici *que...ou (que)*, *que...ou non* (Toćanac-Milivojev 1989 : 116), uz primer: *Mais Adélaïde, qu'elle eût deviné ma lassitude, /.../, ou qu'elle eût envie de rentrer chez elle, se leva.* (Bianci, SM. 163–164, apud : Toćanac-Milivojev 1989 : 116) [Ali, Adelaïda ustade, bilo da / zato što je naslutila moj umor, /.../, bilo da / (zato) što je poželeva da se vrati kući.].

¹⁹² « Les concessives alternatives ont pour rôle de renforcer le caractère indéniable de la principale : à la suite d'une concessive alternative, on est toujours tenté de dire « cela ne change rien » (Morel 1996 : 132).

¹⁹³ « présentent plutôt des causes exclusives les une des autres » (Morel 1996 : 132).

Ova semantička vrednost u italijanskom jeziku izražava se naporednim rastavnim rečenicama (Terić 2005 : 166). Među karakterističnim subjunktorima za naše istraživanje su relevantni korelativni skupovi: *sia...sia*, *sia...o / oppure, sia che...sia che*, *che...o*, koji traže upotrebu konjunktiva.¹⁹⁴ U *Velikoj referentnoj italijanskoj gramatici* (Renzi et al. 2001) ove rečenice svrstavaju se u koncesivne i pritom se nazivaju *bezuslovne koncesivne klauze (le proposizioni a-condizionali)*.

U srpskom jeziku se ovakva semantika takođe izražava naporednim rastavnim rečenicama (Piper & Klajn 2013). U literaturi se obično navode veznički izrazi: *bilo da... bilo da, bilo da... ili (da)*, a mi smo u korpusu uočili i upotrebu njegove varijante *bilo da...ili ne* (96), koja je izvesno komutabilna sa konstrukcijom *bilo da...ili + negativna predikacija*¹⁹⁵.

96. **Qu'elle m'aime ou non**, continuait Julien, j'ai pour confidente intime une fille d'esprit, devant laquelle je vois trembler toute la maison, et, plus que tous les autres, le marquis de Croisenois. (Stendhal : 66)

96a. « Ma **che mi ami o no**, ho per confidente una ragazza di spirito, dinanzi alla quale vedo tremare tutta la casa, e, più di ogni altro, il marchese de Croisenois,...» (Stendhal it. : 230)

96b. **Bilo da me voli ili ne**, produži Žilijen, imam kao pouzdanika duhovitu devojku pred kojom drhti cela kuća, a markiz de Kroaznoa jače nego svi ostali. (Stendal : 260)

97. **Qu'il investisse, le distribue ou le dilapide, qu'il œuvre pour les victimes du monde ou se taille une statue en platine**, peu me chaut ! (Pennac fr. 123)

97a. **Che la investa, la distribuisca o la dilapidi, che si adoperi per le vittime del mondo o che si faccia fare una statua in platino**, non me ne frega niente ! (Pennac fr. 89)

97b. **Neka ulaže, deli ili rasipa, neka pomogne nevoljnicima iz čitavog sveta, ili napravi svoju statuu od platine**, ne tiče me se! (Penak : 101)

¹⁹⁴ Autor navodi i sklop *vuoi...vuoi* (zamenljiv sklopom *sia...sia*) za koji ne očekujemo da ima semantičku vrednost preplitanja koncesivnosti i alternative, već isključivo značenje alternative: *Vuoi i vecchi vuoi i giovani si divertirono un mondo. / Sia i vecchi sia i giovani...* – I staro i mlado silno su se proveli. (Terić 2005 : 166).

¹⁹⁵ U srpskom jeziku umesto veznika i glagola u ličnom glagolskom obliku može da se nađe i samo radni glagolski pridev (sa značenjem sadašnjosti ili budućnosti) na početku subordinirane rečenice. Na primer: *Došao, ne došao, ja ću ga i dalje voleti*. (Piper et al. 2005 : 409).

U primeru (97) u srpskom jeziku javlja se koncesivna rečenica uvedena veznikom *neka*¹⁹⁶, a alternativa se iskazuje veznikom *ili*. U ovom slučaju vezniku *neka* pripisujemo značenje veznika (*bilo*) *da*, sa značenjem (rečenice) „može (i) da”. Potkrepljenje ovog stava jeste koncesivni potencijal glagola *moći* koji smo ranije razmatrali, ali i stav da „po nekim mišljenjima spojevi čestice *neka* i pojedinih glagolskih oblika čine svojevrzni, doduše marginalni glagolski način koji bi se mogao nazvati koncesivom” (Pranjковиć 2001 : 51).¹⁹⁷

98. -Oui, dis-je au petit prince, **qu'il s'agisse de la maison, des étoiles ou du désert**, ce qui fait leur beauté est invisible! (PP : 78)

98a. "Sì, "dissi al piccolo principe, "**che si tratti di una casa, delle stelle o del deserto**, quello che fa la loro bellezza è invisibile". (Po. P. : 102)

98b. – Da, rekoh malom princu – **bilo da je reč o kući, zvezdama ili pustinji**, njihovu lepotu čini ono što je nevidljivo. (MP sr. : 80)

99. – **Que je reste a Cartage ou que je rentre à Lindos**, dit Dipomède, le situation est la même. (Besson fr. : 172)

99a. **Che io resti a Cartagine o che io rientri a Lindos**, disse Diomede, la situazione è la stessa. (Prevod izvornog govornika: Dr Marco Zagnoli)

99b. **Bilo da ostanem u Kartagini ili se vratim u Lindos**, reče Diomed, situacija je ista. (Beson : 470)

U primerima su se javili veznici *que...ou non* (96), *que...ou* (97, 98), *que...ou que* (99). Veznik *soit que...soit que* nije se pojavio u korpusu. Analiza primera pokazala je da ekvivalentni veznici u italijanskom imaju identičnu strukturu: *che...o no* (96), *che ...o* (97, 98), *che ...o che* (99). U srpskom je reč o subjunktorima *bilo da...ili ne* (96), *bilo da...ili* (97, 99), kao i specifično upotrebljenom vezniku *neka*. S obzirom na to da ih uvodi subjunktor sa formantom *da* (*bilo da*), glagolski oblici u srpskom jeziku u ovakvim rečenicama su uvek modalni ili modalno upotrebljeni. Zapazili smo i da, za razliku od alternativnih kauzalnih rečenica, gde su obe mogućnosti predstavljene kao ravnopravne, kod alternativnih koncesivnih klauza često je fokus na jednoj koncesivnoj klauzi. Naime, koncesivnost se često odnosi na samo jednu od

¹⁹⁶ Osobenosti veznika *neka* u dopusnim rečenicama istaći ćemo u daljem tekstu rada, u delu koji razmatra parcijalnokoncesivni model.

¹⁹⁷ Osim toga, konstrukcija uz veznik *neka* zamena je za imperativ trećeg lica. O koncesivnom potencijalu imperativa takođe je bilo reči ranije u ovoj studiji.

alternativa (dakle, jednu zavisnu rečenicu), češće na onu koja je u negaciji. Na primer¹⁹⁸: *Došao, ne došao, ja ću ga i dalje voleti.* = ***I ako ne dođe, ja ću ga i dalje voleti.*** Na taj način one se približavaju rečenicama uvedenim veznikom *même si* (it. *anche se*, sr. (*čak*) *i ako*).

4.4.4. Preplitanje koncesivnosti sa drugim semantičkim vrednostima – rekapitulacija

U sva tri jezika postoje koncesivne klauze u kojima, osim koncesivnosti, postoji i dodatna semantička nijansa.

U klauzama uvedenim veznikom *sans que* dominantna je semantika *propratte okolnosti* u odnosu na vršenje radnje glavne rečenice. U nekim slučajevima, a u zavisnosti od značenja upravne rečenice, takva rečenica u sebi nosi i koncesivnu semantiku. Ekvivalentni veznici vezniku *sans que* jesu italijanski veznik *senza che* i veznički spoj *a da* + negirana predikacija u srpskom jeziku. U slučaju antepozicije koncesivne klauze, kao ekvivalent javlja se veznik *iako*.

Kada je reč uslovno-koncesivnom značenju, u francuskom je takva klauza uvedena veznikom *même si*, uz glagol u indikativu. Italijanski ekvivalent ovog veznika jeste veznik *anche se*, najčešće upotrebljen uz indikativ, iako je moguća i upotreba konjunktiva (primer 94a). U srpskom jeziku ekvivalentni su im veznici *i ako* / *ako ...i* (za realan uslov), *i ako* / *ako ...i*, *i kada* / *kada...i* (za eventualni ili potencijalni uslov) i *i da* / *da...i* (za irealan uslov). Korpus je potvrdio i značajno ređu upotrebu veznika *quand bien même* uz glagol u kondicionalu. Njegov italijanski ekvivalent je veznik *quand'anche*, a u srpskom su mu ekvivalentni isti subjunktori kao i vezniku *même si*, u zavisnosti od vrste uslova koja se iznosi u rečenici. Korpus nije potvrdio uslovno-koncesivnu upotrebu veznika *quand* i *alors même que*.

Ukoliko se koncesivnosti pridruži i alternativnost, sva tri jezika raspolažu dosta širokim repertoarom subjunktora, između kojih se ostvaruje potpuna ekvivalencija (fr. *que...ou non* (= *que ...ou* + negacija), *que...ou*, *que...ou que* it. *che...o no* (= *che...o* + negacija), *che...o*, *che...o che*, sr. *bilo da...ili ne* (= *bilo da...ili* + negacija), *bilo da...ili (da)* / *neka...ili*, *bilo da...ili (da)*). Glagolski oblici u srpskom upotrebljeni su modalno u uslovno-koncesivnim rečenicama koje

¹⁹⁸ Kao polaznom tačkom za ovo razmatranje poslužili smo se primerom preuzetim iz: Piper et al. 2005 : 409.

izražavaju potencijalni i irealni uslov, kao i u rečenicama koje izražavaju alternativne koncesivne uzroke.

4.4.5. Parcijalnokoncesivni model

Parcijalnokoncesivni model (Milošević 1986) ili *parcijalna koncesivnost* (Graovac : 2009) podrazumeva situacije u kojima se „radnja upravne rečenice realizuje nezavisno od toga koji će se konkretan slučaj manifestovati unutar kategorije na koju se odnosi zavisna rečenica” (Graovac 2009 : 148). Drugim rečima, *koncesivnost* (dopuštanje) se odnosi na „neki elemenat vezan za radnju zavisne rečenice” (Točanac-Milivojev 1989).

Morel (Morel 1996) ove rečenice analizira u odeljku nazvanom *fokalizacija* (*focalisation*), jer je tu reč o fokusiranju određenog elementa unutar koncesivne klauze. Pri tom iznosi značajno zapažanje, a to je da ove rečenice (za razliku od rečenica opštekoncesivnog modela), ne mogu da izražavaju *modifikativnu* koncesivnost. M. Koen ovaj vid izražavanja koncesivnosti naziva *réserved avec évaluation*, podrazumevajući pod tim „izražavanje rezerve uz kvantitativnu evaluaciju koja se ostvaruje uz pomoć zameničkih izraza koji sadrže element *que* (*qu-*), a posle kojih se koristi *sibžonktiv*” (Cohen 1965 : 186)¹⁹⁹. K. Milošević precizira da se u ovakvim klauzama koncesivni činilac „uključuje u razne standardne modele subordiniranih klauza i na taj način usložnjava semantičku strukturu osnovnog modela kompleksnog iskaza, tj. semantičkog odnosa koji je u njoj osnovni” (Milošević 1986 : 39).²⁰⁰

¹⁹⁹ « L’expression de la réserve avec évaluation quantitative se fait avec des « locutions pronominales » à élément *que* (*qu-*) et le subjonctif; type: *Quelque envie qu’il en eût, il s’abstenait de fumer sur le conseil de son médecin.* [Koliko god da je to želeo, uzdržavao se od pušenja, prema savetu lekara.] » (Cohen 1965 : 186).

²⁰⁰ Prema autoru, u ovakvim rečenicama realizuje se sledeće: 1. Ukida se ograničenje u pogledu identiteta subjekta: *subjekatskokoncesivne* rečenice (**Ko god da bio, on nam je spoljašnja mera, granica koja se mora uzimati u obzir.**); 2. Ukida se ograničenje u pogledu identiteta objekta: *objekatskokoncesivne* rečenice (**Kome god uručim pozivnicu, mršti se kao da presudu čita.**); 3. Ukida se ograničenje u pogledu kvaliteta (*osobine*) pojava ili predmeta: *kvalitativnokoncesivne* rečenice (**Ma kakav da je bio odgovor, nije bilo važno.**); 4. Ukida se ograničenje u pogledu *lokalne determinacije*: *lokalnokoncesivne* rečenice (**Vidi je u svakom mraku, ma gde bio.**); 5. Ukida se ograničenje u pogledu *temporalne determinacije*: *temporalnokoncesivne* rečenice (**Kad god mi zapreti sumnjiva glatkoća, pokušam da reknem nešto do čega mi je istinski stalo.**); 6. Ukida se ograničenje u pogledu *načina radnje*: *modalnokoncesivne* rečenice (**Biće lijepo, ma kako me dočekala.**); 7. Ukida se ograničenje u pogledu *kvantitativne determinacije* – *kvantitativnokoncesivne* rečenice

U sva tri jezika se za iskazivanje parcijalne koncesivnosti koriste različite konstrukcije, u zavisnosti od toga na koji se elemenat zavisne rečenice odnosi „dopuštanje”.

Pre razmatranja subjunktora koji uvode ovakve koncesivne klauze, napomenućemo da autori koji se bave francuskim jezikom nemaju jedinstven stav u vezi sa prirodom subjunktora koji ih uvode. Neki ih analiziraju kao *vezničke izraze*, a drugi kao *relativne konstrukcije*. N. Graovac (2009)²⁰¹ konstatuje da je osnova ovih izraza veznik *que* sa anteponiranom zamenicom, pridevom ili prilogom²⁰², a slično ih određuje i Koen (Cohen 1965). Prema M. Papiću, reč je o relativnim konstrukcijama, gde je *que* „relativna zamenica čiji antecedent ima neodređen ili uopšten smisao” (Papić 1992 : 225). I u *Metodičkoj gramatici francuskog jezika* (Riegel et al. 1994) ove konstrukcije prepoznate su kao relativne. Napominje se da to nije slučaj u tradicionalnoj gramatici gde se one, uprkos odsustvu pravog subordinatora, svrstavaju u zavisne rečenice sa priloškom vrednošću. Naš stav po ovom pitanju u skladu je sa sledećim zaključkom: „pošto se on [element *que*] danas više ne oseća kao relativna zamenica, ne čini se neopravdanim svrstati ove rečenice među vezničke rečenice”²⁰³ (Grevisse 2016 : 1625).

U italijanistici nema ovakve klasifikacijske neusaglašenosti. Konstrukcije za izražavanje parcijalne koncesivnosti svrstavaju se u *relativne rečenice sa*

(*Voleo sam da gledam u oči stvarnosti, koliko god neprijatna bila.*); 8. Ukida se ograničenje u pogledu karaktera radnje (*Kojim god da se poslom bavio, plodovi njegova rada nisu se videli.*); 9. Ukida se ograničenje u pogledu ishoda radnje (*posledice*): *konsekutivnokoncesivne* rečenice (*To me okuražilo da do kraja iskažem svoju misao, ma šta posle mislili o meni.*); 10. Ukida se ograničenje u pogledu izbora uzročnog činioca: *kauzalnokoncesivne* rečenice (*Možemo ih optužiti za šta god hoćemo, u reč nam neće upasti.*); 11. Dopušta se *određena svrha* nekog poduhvata: *finalnokoncesivne* rečenice (*Neophodno je raskrinkati tu prljavu igru, makar da se više ne ponovi.*); 12. Ukida se ograničenje u pogledu *komplementa semikopulativnog glagola* u konstrukciji perifrastičnog predikata: *predikatskokoncesivne* rečenice (*Ja ću učiniti šta god mogu.*) (Milošević 1986 : 39–41).

²⁰¹ Zaključci do kojih je došla N. Graovac u svom istraživanju (a koje se odnosi samo na francuski i srpski jezik), u nekim aspektima su nam poslužili kao polazna osnova za naše istraživanje kada je reč o parcijalnoj koncesivnosti.

²⁰² Dodaćemo da postoji i konstrukcija sa anteponiranim predlogom: reč je o konstrukciji *pour...que*.

²⁰³ « celui-ci [l'élément *que*] n'étant plus senti aujourd'hui comme un pronom relatif, il na paraît pas illégitime de ranger ces propositions parmi les conjonctives » (Grevisse 2016 : 1625).

dopusnom vrednošću (relative improprie concessive), u kojima se koriste relativizatori: *chiunque* (ma ko), *checché* (ma šta), i zamenički pridevi *qualunque* i *qualsiasi* (ma koji), *quale che* (kakav god, ma koliki, ma kakav, ma koji,...) kao i priloški relativizator *dovunque* (ma gde), posle kojih je glagol u konjunktivu (Terić 2005 : 226–227). Za izražavanje parcijalne koncesivnosti koriste se i konstrukcije *per* + pridev / prilog + *che* (+ glagol *essere*) ili pak *per* + infinitiv + *che* + glagol *fare*. Pri tom je glagol koncesivne klauze (*essere* / *fare*) u konjunktivu. Serijani (Serijanni 1988 : 507–508) smatra da prethodno navedene reči neodređenog ili uopštenog značenja (pridevi, zamenice i adverbii) *mog*u da uvedu relativnu rečenicu sa dopusnom vrednošću (dakle, ne uvode je nužno), i u tom smislu pomnije mogućnost upotrebe indikativa u ovakvim rečenicama. Naime, indikativ (izuzev kada je reč o futuru)²⁰⁴ takvim rečenicama vraća karakter neutralnih relativnih rečenica (*critica qualunque cosa faccio* = tutto ciò che faccio) dok konjunktiv unosi nijansu koncesivnosti, i takvu rečenicu čini relativno-koncesivnom (*critica qualunque cosa io faccia* = tutto ciò che faccio, anche se non merita critiche). Serijani smatra da, sa druge strane, rečenice uvedene pomoću *quale* / *quali che* (+ glagol *essere* u konjunktivu + imenica) same po sebi predstavljaju relativnu rečenicu sa koncesivnom vrednošću (*una relativa-concessiva*)²⁰⁵.

U srpskom jeziku, slično francuskom, koristi se veznik *da* sa anteponiranom zamenicom, pridevom ili prilogom, s tim što je u srpskom jeziku obavezna i upotreba elemenata *ma* ili *god*, i pri tom upravo taj element je nosilac koncesivnog značenja (Graovac 2009 : 149). Kovačević *ma* i *god* naziva *partikulama*, a dodaje i partikulu *bilo*²⁰⁶. S obzirom na to da imaju oblikotvorni karakter²⁰⁷ takođe im pripisuje ulogu *koncesivnih formanata* (Kovačević 2008 : 74). Slično mišljenje iznosi i Pranjkić, koji smatra da „sasvim specifičan tip konstrukcija jesu one (obično zavisnosložene rečenice) u kojima dopusne čestice /.../, modificiraju

²⁰⁴ Ako je reč o futuru, rečenica čuva koncesivnu vrednost: *Sembra invece che, comunque andranno in concreto i voti, prevalga la disaffezione, lo scetticismo*. [Izgleda, međutim da, kakvo god (bude) bilo / ma kakvo bilo stanje s glasovima, prevladava nezainteresovanost i skepticizam.] (Serijanni 1988 : 508).

²⁰⁵ Ovaj oblik autor smatra posebno pogodnim da tvori supletivnu množinu izraza *qualunque* + *essere*.

²⁰⁶ „Svi ti modeli nastaju dodavanjem partikula *bilo*, *ma*, ili *god* različitim odnosno-upitnim zamjenicama ili zamjeničkim priložima” (Kovačević 2008 : 74).

²⁰⁷ Za razliku od *verifikativnog karaktera* partikula kao što su npr.: *ako*, *da*, *kad* + (n)i, *taman* + *da/ako/kad*, čija uloga nije morfološka (ne učestvuje u formiranju složenog veznika), nego čisto semantička.

odnosne riječi (zamjenice i priloge / čestice), i to tako da ih « derelativiziraju ». Te ih čestice naime osamostaljuju, oduzimaju im svojstvo relativnosti baš time što im dodaju dopusnost” (Pranjčović 2001 : 51).²⁰⁸

Dakle, srpski jezik ima na raspolaganju tri niza međusobno komutabilnih vezničkih spojeva:

- a. strukture sa koncesivnim formantom *ma*: *ma šta da, ma kakav da, ma gde da, ma kako da*, itd.
- b. strukture sa koncesivnim formantom *god*: *ko god da, šta god da, kakav god da, gde god da, kada god da, koliko god da, kako god da*, itd.
- c. strukture sa koncesivnim formantom *bilo*: *bilo ko, bilo šta / što, bilo koliko, bilo kad(a), bilo gde, bilo kud(a), bilo koji, bilo kakav, bilo čiji*, itd.

Zapaženo je i da se umesto veznika *da* i glagola u ličnom glagolskom obliku („*da* rečenice”) može upotrebiti radni glagolski pridev sa značenjem sadašnjosti, i to uglavnom uz inverziju subjekta. Pri tom *da* rečenica „obezbeđuje jasnije vremensko razgraničavanje iskaza” (Mrazović & Vukadinović 2009 : 611).

U segmentu koji sledi primere ćemo grupisati prema tome na koju se vrstu reči odnosi koncesivnost.

1. Imenica kao nosilac parcijalne koncesivnosti

Ukoliko je konstituent na koji se odnosi koncesivnost imenica, koncesivnu klauzu uvode izrazi: *quel (quelle, quels, quelles) que* i *quelque (s)...que*. Predikat ovih rečenica je glagol *être* u sibžonktivu. Prvi veznički izraz uključuje ono što se u *Metodičkoj gramatici francuskog jezika* (Riegel et al. 1994) naziva *proforme attributive* (elemenat *quel*).²⁰⁹ Ovakve rečenice izražavaju „visok stepen kvalifikacije, ali u koncesivnom smislu (negirana kauzalnost)” (Riegel et al. 1994 : 489).

²⁰⁸ Pranjčović dodaje da ovaj spoj relativnosti i dopusnosti za rezultat ima *habitualizaciju*. *Habitualne rečenice* su „zavisnosložene rečenice kojima se označuje da se radnja glavne surečenice događa bez obzira na (bilo kakve) okolnosti o kojima je riječ u zavisnoj surečenici” (Pranjčović 2001a : 59). Autor precizira da se pritom pojam okolnosti ne odnosi samo na različite tipove adverbijalnosti, nego i na subjekat, objekat, ili imenski deo predikata.

²⁰⁹ Komentarišući primere tipa *Quelle que soit ma patience, ne me pousse pas à bout*, autori napominju da se zamenica *que* ne odnosi na imeničku grupu, nego na elemenat *quel*.

(1a) Izraz *quel que*

U ovoj, veoma frekventnoj konstrukciji *quel* je pridev, te se slaže sa imenicom na koju se odnosi: *quel* (*quelle, quels, quelles*) + *que* + *être* + imenica.

100. Alors, l'écriture anonyme de J.L.B., ma foi, et **quel qu'en soit le résultat**, ça me paraît honorable. (Pennac fr. : 114–115)

100a. Allora, la scrittura anonima di J.L.B., parola mia, **quale che sia il risultato**, mi sembra onorevole. (Pennac it. : 83)

100b. Zato mi Ž.L.V-ovo anonimno pisanje, **kakvo god bilo**, stvarno izgleda časno. (Penak : 93)

101. Non, **quelle que fût son amitié pour Malaussène**, Loussa ne laisserait pas sa Julie farcir son Isabelle. (Pennac fr. : 226)

101a. No, **quale che fosse stata la sua amicizia per Malaussène**, Loussa non avrebbe permesso alla di lui Julie di fargli fuori la sua Isabelle. (Pennac it. : 165)

101b. Ne, **kakav god mu Malosen bio prijatelj**, Lusa neće dozvoliti njegovoj Juliji da napuni olovom njegovu Izabelu. (Penak : 187)

102. Il entendit les plaisanteries que ferait Mme Verdurin après dîner, les plaisanteries qui, **quel que fût l'ennuyeux** qu'elles eussent pour cible, l'avaient toujours amusé parce qu'il voyait Odette en rire, en rire avec lui, presque en lui. (MP : 334)

102a. Sentiva già le buffonate di Madama Verdurin dopo cena, le buffonate che, **chiunque fosse il « noioso »** che prendevano a bersaglio, lo avevano sempre divertito, ... MP (it.2 : 109)

102b. Kao da je slušao šale koje će praviti g-đa Verdiren posle večere, šale koje su ga, **ma protiv kojeg „gnjavatora” da su bile uperene**, uvek zabavljale, ... (MPŽ : 102)

103. **Quel que fût son courage**, les idées de congréganiste influent et de profonde et prudente scélératesse étaient tellement liées dans son esprit, qu'elle trembla en sonnant à la porte de l'évêché. (Stendhal : 198)

103a. **Per grande che fosse il suo coraggio**, l'idea che si faceva di un gesuita influente era tanto legata, nel suo spirito, a quella di una profonda e cauta scelleratezza, che tremò suonando alla porta del vescovado. (Stendhal it. : 349)

103b. **Ma koliko da je bila hrabra**, njene predstave o moćnom poglavaru kongregacije i duboko promišljenom nevaljalstvu toliko su se uvrežile u njenom duhu da je zadrhtala zazvonivši na vratima biskupije. (Stendal : 541)

U italijanskom jeziku u primerima (100, 101) nalazi se ekvivalentni pridev *quale* anteponiran elementu *che*. U primeru (102) u italijanskom jeziku javio se relativizator *chiunque* u funkciji subjekta,²¹⁰ a u primeru (103) javlja se konstrukcija *per* + pridev + *che* + glagol *essere* (u konjunktivu). U srpskom jeziku javljaju se spojevi sa elementom *ma* i elementom *god* uz anteponiran pridev (100, 101), zamenicu uz predlog (102) ili prilog (103). Pri tom je koncesivna rečenica ili uvedena veznikom *da* uz finitni oblik ili je predikat sveden na radni glagolski pridev.

(1b) Izraz *quelque ... que*

U ovoj konstrukciji reč *quelque* je pridev, dakle slaže se sa imenicom kojoj prethodi. Konstituenti koje uvodi spoj *quelque...que* imaju različite funkcije u okviru koncesivne klauze: *complément d'objet direct* (direktni objekat), *complément d'objet indirect* (indirektni objekat), *attribut du sujet* (imenski deo predikata), *complément circonstanciel* (priloška odredba), itd.

104. Une lettre d'altesse, **quelques divertissements princiers qu'elle lui proposât**, ne pouvait lui être aussi agréable que celle qui lui demandait d'être témoin, ou seulement d'assister à un mariage dans la famille de vieux amis de ses parents /.../. (MP : 360)

104a. La lettera di un'Altezza, **quali che fossero i principeschi divertimenti propostigli**, non poteva riuscirgli gradita quanto quella che gli chiedeva di essere testimone, o anche solo da assistere a un matrimonio in una famiglia di vecchi amici dei suoi parenti, /.../. (MP it. : 155)

104b. Pismo kakve visosti, **ma kakve kneževske zabave da mu je nudilo**, nije mu moglo biti onoliko prijatno koliko neko pismo koje bi ga pozivalo da bude kum, ili da samo prisustvuje venčanju u porodici nekih starih prijatelja njegovih roditelja, /.../. (MPŽ : 125)

105. C'est que la petite phrase au contraire, **quelque opinion qu'elle pût avoir sur la brève durée de ces états de l'âme**, y voyait quelque chose, /.../ de si supérieur à elle que seul il valait la peine d'être exprimé. (MP : 404)

²¹⁰ Spoj *quel que* unutar koncesivne rečenice ima funkciju atributa subjekta (*attribut du sujet*). U srpskom jeziku bi se ova funkcija zvala *imenski deo predikata*.

105a. E, invece, la piccola frase, **qualsiasi opinione nutrisse sulla breve durata di simili stati d'animo**, ci vedeva qualcosa, /.../ di talmente superiore che, solo, valeva la pena di essere espresso. (MP it.2 : 176)

105b. Jer mala fraza je, naprotiv, **ma koliko da je smatrala da su takva duševna stanja kratkotrajna**, videla u njima /.../ nešto toliko iznad toga da jedino to i vredi truda da se izrazi. (MPŽ : 136)²¹¹

106. **De quelques gens exquis ou éminents que tel de ses anciens camarades de l'école du Louvre lui parlât**: « Je préfère cent fois les Verdurin, lui répondait-il. » (MP : 292)

106a. **Di qualunque persona raffinata o illustre gli potesse parlare qualcuno dei suoi antichi condiscipoli della scuola del Louvre** : « Preferisco cento volte i Verdurin » rispondeva lui. (MP (it.) : 87)

106b. **Bilo o kakvim odličnim ili istaknutim ljudima da mu progovori koji od njegovih bivših drugova iz škole Luvra**: „Sto puta su mi miliji Verdirenovi“, odgovorio bi mu on. (MPŽ : 52)

U primeru (107a) umesto uobičajenog *quale che* javlja se sinonimni, ali nešto arhaičniji koncesivni izraz *quale si sia / si fosse*.²¹² U konsultovanim savremenim gramatikama ovaj izraz se ne spominje, a zapažanje o njemu našli smo jedino u Trekanijevom rečniku (Treccani), pod odrednicom *quale*, i to u obliku *quale si sia*, sa značenjem *qualsiasi* e *qualsisia*, uz napomenu da je ovaj oblik veoma redak.²¹³

²¹¹ Primer (105) je ilustrativan u smislu potvrde postojanja često veoma tanke granice između parcijalnokoncesivnog i opštekoncesivnog modela. Najbolje potkrepljenje ovog stava predstavlja prevod na srpski, gde je jasno da je koncesivna rečenica mogla da glasi i „iako je smatrala da su takva duševna stanja kratkotrajna“, a da pri tom ne dođe do promene značenja. Ovaj primer nije izolovan, komutabilnost veznika *ma koliko da* i *iako* javlja se još u nekim primerima (110). Ona je svakako uslovljena kontekstom, te ne smatramo mogućim sistematsko zamenjivanje subjunktora *ma koliko* opštekoncesivnim subjunktorima *iako / mada / premda*.

²¹² Ovaj primer nije izolovan. Naime, u jednom od dva konsultovana prevoda romana *Un amour de Swann* na italijanski jezik, ovaj izraz se veoma često javlja tamo gde bismo očekivali *quale che*.

²¹³ « Come agg. e pron. indefinito (con il senso di « qualunque, chiunque »), e con il verbo al cong. può essere seguito da *che*, /.../ e la più rara *quale si sia*, con lo stesso sign. di *qualsiasi* e *qualsisia* (per es.: *.ha necessità di guadagnare e accetterebbe un lavoro quale che sia; in quale si sia ora del giorno, lo trovi sempre al caffè a giocare a carte*) » (Treccani).

107. **Et à quelque point d'elle qu'il voulût toucher dans ses souvenirs**, c'est la saison tout entière où les Verdurin avaient si souvent dîné dans l'île du Bois qui lui faisait mal. (MP : 426)

107a. **E quale si fosse il punto che voleva toccarne nei suoi ricordi**, era tutt'intera la stagione in cui i Verdurin avevano così spesso pranzato al Bois, a fargli male. (MP (it.) : 219)

107b. **I ma u koju tačku celoga toga godišnjeg doba dirnuo**, toga doba kada su Verdirenovi tako često večeravali na ostrvu u Bulonjskoj čumi, celo bi ga to doba zaboletelo. (MPŽ : 181)

U primerima (104, 105) *quelque* + imenica + *que* u funkciji je direktnog objekta, a italijanski ekvivalenti su mu *quale che* / *qualsiasi* + imenica i spojevi sa elementima *ma* / *god* u srpskom jeziku. U primeru (105) glagolski izraz *avoir opinion*, gde je imenica *opinion* kvalifikovana pridevom (*quelque*), u srpskom jeziku zamenjen je glagolom *smatrati*, te je on kvalifikovan prilogom *koliko* uz antepozicionirani koncesivni formant *ma*. U primeru (106) se u italijanskom jeziku javlja *qualunque* + imenica, dok se u srpskom jeziku po prvi put javlja koncesivni formant *bilo*.

(1c) Izraz *tout...que*²¹⁴

Iako je, prema većini autora, konstrukcija *tout...que* rezervisana za situacije kada se koncesivnost odnosi na pridev, postoje i autori koji ovu konstrukciju navode u sklopu sa imenicom (Chevalier et al. 1964). U korpusu smo pronašli nekoliko takvih primera:

108. Tandis que ce pauvre président des assises, **tout juge qu'il est depuis nombre d'années**, avait la larme à l'oeil en me condamnant. (Stendhal : 214)

108a. Mentre quel povero presidente delle Assise, **pur essendo giudice da diversi anni**, aveva le lacrime agli occhi condannandomi. (Stendhal it. : 364)

108b. Dok je taj jadni predsednik suda, **iako već odavno sudija**, imao suze u očima kad mi je izricao presudu. (Stendhal : 562)

²¹⁴ Grevis (Grevisse 2003) navodi Litreovu konstataciju da u koncesivnom izrazu *tout* + imenica + *que*, ukoliko ta imenica ženskog roda označava stvar a počinje konsonantom ili aspirovanim "h", *tout* ostaje nepromenljivo: *Ce coeur se réveille, tout poudre qu'il est* (Bossuet, apud: Grevisse 2003 : 191).

109. **Tout novice qu'il était**, le plus jeune des deux flics avait presque tout vu en matière de meurtre. (Echenoz : 202)

109a. **Per quanto novellino**, il più giovane dei due sbirri aveva visto più o meno di tutto in fatto di delitti. (Echenoz it. : 147)

109b. **Iako je bio novajlija**, mlađi pandur je već video sve što se dalo videti, kad je reč o ubistvima. (Ešnoz : 167)

110. Et le pharmacien, **tout bonhomme qu'il était**, lui devenait complètement insupportable. (Bovary : 81)

110a. Il farmacista, **per quanto fosse quel dabben uomo che era**, gli diventò del tutto insopportabile. (Bovary it. : 98)

110b. A apotekar, **ma koliko da je bio dobar čovek**, postao mu je prosto nenasnosan. (Bovary : 107)

[= A apotekar, **iako je bio dobar čovek**, postao mu je prosto nenasnosan.]

U primeru (108) u italijanskom jeziku javlja se implicitna konstrukcija *pur* + *gerundio*, a u ostalim primerima (109, 110) koncesivna klauza opštekoncesivnog modela, uvedena veznikom *per quanto*. U srpskom jeziku se takođe u dva primera (108, 109) javila koncesivna klauza opštekoncesivnog modela uvedena veznikom *iako*, a u jednom primeru (110) javlja se veznički izraz parcijalnokoncesivnog modela *ma koliko da*, u ovom kontekstu zamenjiv veznikom *iako*.

Iako dominantni glagolski način koncesivnih rečenica kojima se izražava parcijalna koncesivnost jeste sibžonktiv, kod nekih autora nalazimo napomenu da se posle izraza *tout...que* može naći i indikativ (Papić 1992 : 225; Riegel et al. 1994). U ovoj drugoj gramatici navodi se i primer: *Tout patient que je suis, je vais me fâcher*. (Riegel et al. 1994 : 489). Pojedini autori (Točanac-Milivojev 1989; Grevisse 2003) smatraju da bi, nakon konstrukcije *tout...que* indikativ trebalo da bude obavezan „zato što ovaj subjunktor uvodi činjenicu čija realnost nije upitna” (Točanac-Milivojev 1989 : 132). U svim primerima iz korpusa, glagol francuske koncesivne rečenice uvedene konstrukcijom *tout* + imenica + *que* jeste u indikativu.

2. Zamenica kao nosilac parcijalne koncesivnosti

Ukoliko je reč o zamenici koriste se sledeći izrazi: *qui que*, *quoi que*, *(d)'où que*. Prema mišljenju pojedinih autora, prvi element *qui* / *quoi* tumači se kao neodređena zamenica koja identifikuje kategoriju (živo / neživo), dok je drugi

elemenat relativna zamenica pomoću koje ta neodređena zamenica dobija „mesto i funkciju u okviru zavisne rečenice sa koncesivnim smislom” (Riegel et al. 1994 : 489).

(2a) Izraz *qui que*

Ovaj izraz veoma je redak u francuskom jeziku. Zamenica *qui* odnosi se na osobu (ima karakteristiku živo +): *Qui que vous soyez, vous devez respecter la loi.* [Ko god / ma ko / bilo ko (ko bilo) da ste, morate poštovati zakon.] (Delatour et al. 1995 : 279). Suprotno očekivanom, u francuskom jeziku izraz *qui que* ne može da ima funkciju subjekta, za razliku od srpskog gde izrazi sa karakteristikom živo + (*ma ko / ko god / bilo ko(ko bilo)*) imaju tu funkciju.²¹⁵

Ukoliko se ovaj izraz javi u rečenici u kojoj se koncesivnost odnosi na vršioca radnje, javlja se u funkciji imenskog dela predikata, u okviru izraza / rečenice *qui que* + *ce* + glagol *être*, koji služi kao antecedent obaveznoj determinativnoj relativnoj rečenici koja mu sledi. Ta relativna rečenica je obavezna jer funkciju subjekta preuzima relativna zamenica *qui*:

111. **Qui que ce soit** qui la lui donne, il sera doublement populaire, car faire la guerre, c'est affamer les jésuites, pour parler comme le vulgaire; (Stendhal : 131)

111a. **Chiunque** le darà modo di farla, sarà doppiamente popolare, perché fare la guerra significa mettere alla fame i gesuiti, come dice il volgo; (Stendhal it.: 288)

111b. **Ko bio da** joj ga donese, biće dvostruko popularan, jer ratovati znači, prosto rečeno, izgladneti jezuite. (Stendal : 450)

Ekvivalentna italijanska zamenica *chiunque* može da preuzme funkciju subjekta. U italijanskom prevodu u koncesivnoj klauzi nalazi se futur. U uvodnom delu ovog poglavlja već je napomenuto (Serianni 1988) da u rečenicama parcijalnokoncesivnog modela futur može da se nađe umesto konjunktiva. Pretpostavka je da, pošto konjunktiv nema futur, pravilo o obaveznosti konjunktiva nije toliko striktno ukoliko su radnja ili stanje izraženi koncesivnom rečenicom vezani za buduće vreme. U srpskom jeziku nalazi se koncesivna klauza

²¹⁵ N. Graovac to ilustruje na sledeći način: „Up. **Ko god da** nazove, reci mu da ću mu se javiti kasnije. i ***Qui qu'**appelle, dis-lui que je le rappellerai plus tard.” (Graovac 2009 : 149).

uvodena strukturom *ko bio da*, gde se javlja oblik glagola *biti* kao zanimljiv koncesivni formant. Ovu strukturu možemo smatrati ekvivalentnom frekventnijoj strukturi *ko god / ma ko da*, ili već pomenutoj konstrukciji sa formantom *bilo* (*bilo ko da / ko bilo da*).

(2b) Izraz *quoi que*

U ovom izrazu *quoi* se odnosi na predmet ili apstraktni pojam i ima karakteristiku [živo -], što ćemo ilustrovati sledećim primerima:

112. **Quoi qu'il arrive au monde**, la haute couture coudra toujours plus haut. (Pennac fr. : 253)

112a. **Qualunque cosa accada nel mondo**, l'alta moda sarà sempre più altamente alla moda. (Pennac it. : 185)

112b. **Šta god se desilo u svetu**, visoka moda će i dalje oblačiti visoke klase. (Penak : 212)

113. Car à y regarder de près, **quoi qu'aient été le gouverneur et Benjamin**, à présent, ils n'étaient plus rien. (Pennac fr. : 187)

113a. A ben vedere infatti, **qualunque cosa il governatore e Benjamin fossero stati**, ora non erano più niente. (Pennac it. : 138)

113b. Jer, kad se pogleda izbliza, **šta god da su nekad bili guverner i Benžamen**, sada više nisu bili ništa. (Penak : 155)

114. **Quoi qu'il lise**, ça prend comme une sauce. (Pennac fr. : 132)

114a. **Qualsiasi cosa** legga, diventa denso come una maionese ben riuscita. (Pennac it. : 95)

114b. **Šta god** da čita, to hvata kao piće. (Penak : 108)

115. « **Quoi qu'en on dise**, lui seul a remarqué que je me suis coupé les cheveux. » (Makine fr. : 97)

115a. « **Possono dire quello che vogliono**, solo lui ha notato che mi sono tagliata i capelli ». (Makine it. : 72)

115b. „**Neka pričaju šta hoće**, ali on je jedini primetio da sam skratila kosu.” (Makin : 58)

[= **Neka pričaju šta [god] hoće**, ali on je jedini primetio da sam skratila kosu.]

116. Mais Odette faisait partie des personnes (extrêmement nombreuses **quoi qu'en pensent les gens du monde**, et comme il y en a dans toutes les classes de la société), qui ne possèdent pas ces notions. (MP : 285)

116a. Ma Odette faceva parte degli individui (assai numerosi, **checché ne pensino i mondani**, e diffusi in tutte le classi sociali) i quali, non possedendo quelle nozioni, si immaginano una eleganza tutta diversa. (MP (it.) : 80)

116b. Ali Odeta je spadala u one osobe (izvanredno mnogobrojne, **ma šta o tome mislio otmeni svet**, kakvih ima u svim društvenim klasama), koje ne vladaju tim pojmovima. (MPŽ : 59)

Primeri pokazuju da izraz *quoi que*, bez obzira na funkciju u koncesivnoj rečenici, u italijanskom jeziku ima svoje ekvivalente u izrazu *qualunque cosa* i u izrazima *qualsiasi cosa* i *checché*. U srpskom jeziku njegovi ekvivalenti su subjunktori *ma šta* i *šta god*. Primer (115) specifičan je po tome što je francuska rečenica uvedena vezničkim sklopom *quoi que* prevedena na italijanski jezik nezavisnom rečenicom, uz upotrebu glagola *potere* (moći), o čijoj smo koncesivnoj upotrebi već raspravljali. U srpskom prevodu nalazimo voluntativnu strukturu sa subjunktorom *neka*. U *Gramatici srpskog jezika za strance* navodi se da se rečenicama uvedenim subjunktorom *neka* „pored dopuštanja dodatno izriče još i podsticanje na vršenje neke radnje” (Mrazović & Vukadinović 2009 : 609), dakle zapaža se njihova bliskost sa imperativom.

3. Pridev kao nosilac parcijalne koncesivnosti

U ovakvim koncesivnim rečenicama koriste se izrazi: *si / aussi...que, pour...que, tout... que, quelque...que*. N. Graovac konstatuje sledeće: „U ovom slučaju za četiri francuska izraza može se reći da su sinonimi. Međutim, upotrebna vrednost tih izraza nije ista, jer se *quelque...que* i *pour... que* vezuju za književni jezik, a *tout...que* za govorni jezik” (Graovac 2009 : 157)²¹⁶. Isti komentar vezan za izraze *quelque...que* i *pour...que* nalazimo i kod drugih autora (npr. Delatour et al. 1995: 278), s tim što neki autori *pour...que* smatraju zastarelim (Riegel et al. 1994 : 513).

Morel ih razvrstava prema dva kriterijuma, a za našu temu relevantno je razvrstavanje prema semantičkim crtama konstituenata na kojima je fokus (promenljivost ili nepromenljivost stepena intenziteta fokusirane osobine), te upotrebi modusa u tim rečenicama. Takvi kriterijumi dele ih u dve grupe: a. izrazi *aussi (si)...que* i *quelque ...que* (posle kojih je obavezna upotreba sibžonktiva) i b.

²¹⁶ Autor ne komentariše upotrebnu vrednost izraza *aussi...que*.

tout ...que i pour ...que, posle kojih je moguća i upotreba indikativa²¹⁷ (Morel 1996: 117).

(3a) Izraz *aussi...que*

Izraz *aussi...que* najčešće je redukovana na izraz *si...que*. I samo *si*, bez elementa *que*, može da uvede koncesivnu klauzu, ali je u tom slučaju obavezna inverzija subjekta i predikata: *La poésie involontaire, si banale, si imparfaite, si grossière soit-elle, est faite des rapports entre la vie et le monde*. (Eluard apud Béchade, apud: Točanac-Milivojević 1989 : 127). Ovo ipak nije toliko česta pojava, o čemu svedoči i činjenica da smo u korpusu izdvojili isključivo primere u kojima je element *que* zadržan.

117. **Aussi absurde que cela me semblât à mille milles de tous les endroits habités et en danger de mort**, je sortis de ma poche une feuille de papier et un stylographe. (PP : 12)

117a. **Per assurdo che mi sembrasse, a mille miglia da ogni abitazione umana**, e in pericolo di morte, tirai fuori dalla tasca un foglietto di carta e la penna stilografica. (Po.P. 19)

117b. **Ma koliko mi se to činilo besmislenim na hiljade milja daleko od svake naseljene oblasti i u smrtnoj opasnosti**, izvadih iz džepa list hartije i naliv-pero. (MP sr: 17)

118. Il faut que ce jeune homme aime furieusement l'argent, pour ne pas planter là cette fille, **si riche qu'elle soit!** (Stendhal : 78)

118a. « Questo giovane deve amare follemente il denaro, se non la pianta su due piedi **per ricca come²¹⁸ sia!** » pensava Julien. (Stendhal it. : 240)

²¹⁷ Drugi kriterijum razvrstavanja jeste upotreba ovih konstituenata unutar nezavisne rečenice, koja ih grupiše na sledeći način: a. *si, aussi i tout* koji mogu da budu anteponirani pridevu u funkciji epiteta ili atributa, da bi obeležili intenzitet ili „stepen” neke osobine: *Ces données sont si /aussi / tout minces. / Des données sont si /aussi/tout minces ne prouvent rien*. b. izrazi *quelque... que i pour...que* koji nemaju ovu mogućnost: **Ces données sont quelque / pour minces. *Des données quelque / pour minces ne prouvent rien*. (Morel 1996 : 117).

²¹⁸ Ova upotreba veznika *come* umesto *che* (u ovom kontekstu) veoma je specifična. Jedini primer upotrebe veznika *come* umesto *che* uočili smo kod objekatskih rečenica u italijanskom jeziku: Lui capiva come fosse assurdo lottare /.../. – On je shvatao koliko je bilo besmisleno boriti se. (D. Buzzati, Il deserto dei Tartari, apud: Terić 2005 : 179).

118b. "Mora da taj mladić strasno voli novac kad neće da napusti ovu devojk, **pa ma koliko da je ona bogata!**", pomisli Žilijen. (Stendal : 377)

119. **Si brefs que** fussent ses passages dans les établissements qui le renvoyaient, il y décrochait les meilleurs résultats toujours. (Pennac fr. : 310)

119a. **Per quanto brevi fossero i passaggi negli istituti** che lo espellevano, vi otteneva sempre i migliori risultati. (Pennac it. : 231)

119b. **Mada su ga iz svih ustanova izbacivali u kratkom roku**, uvek je postizao najbolje rezultate. (Penak : 262)

120. **Si mince qu'il fût**, le sac de plastique l'avait parfaitement protégé [le revolver]. (Pennac fr. : 379)

120a. **Per quanto sottile**, il sacchetto di plastica l'aveva protetta benissimo [la rivoltella]. (Pennac it. : 284)

120b. **Iako je bila tanka**, najlon kesa ga je savršeno zaštitila [revolver]. (Penak : 322)

Izraz *aussi / si... que* ima italijanski ekvivalent u izrazu *per ... che* (117, 118), a u srpskom u vezniku *ma koliko*, koji u ovim primerima ne smatramo zamenljivim veznikom *iako*, što je naročito izraženo u primeru (118). U primerima (119, 120) i u italijanskom i u srpskom jeziku prevodilac se opredelio za rečenicu opštekoncesivnog modela, u italijanskom uz veznik koji je poreklom priloški izraz *per quanto*, slične etimologije sa srpskim veznikom *ma koliko* (it. *quanto* = koliko), a u srpskom veznicima *mada* i *iako*. Razmatranje opravdanosti ovakve zamene parcijalnokoncesivnog opštekoncesivnim modelom zahtevalo bi navođenje šireg konteksta i predstavlja temu za traduktološke studije, te ćemo samo konstatovati da takva zamena može biti uslovljena samo postojanjem odgovarajućeg konteksta.

(3b) izraz *quelque...que*

U ovoj upotrebi *quelque* je prilog, dakle nepromenljiv²¹⁹.

²¹⁹ U primerima tipa *Quelque patient que je sois, il vaut mieux que tu n'exagères pas*, antecedent zamenice *que* predstavlja pridev (*patient*) (Riegel et al. 1994). Autori smatraju ove konstrukcije bliskim onima uvedenim izrazom *tout...que*. Pri tom iznose zapažanje da ovi izrazi predstavljaju varijantu stilskog postupka pojačavanja intenziteta značenja prideva u funkciji atributa subjekta (uz kopulu *être*): *Pressé que j'étais de vous voir, je suis*

121. **Mais quelque exalté qu'il fût**, Julien avait de l'honneur. (Stendhal : 110)

121a. **Ma per esaltato che fosse**, Julien era un uomo d'onore. (Stendhal it.: 269)

121b. **Ali ma koliko da je bio zanesen**, Žilijen je imao časti. (Stendal : 421)

122. **Quelque dominé que fût Norbert**, les paroles de sa sœur étaient si claires, qu'il prit un air grave qui allait assez mal, [...], à sa physionomie souriante et bonne. (Stendhal : 74)

122a. **Per quanto succube fosse Norbert**, le parole di sua sorella erano talmente chiare da spingerlo ad assumere una serietà che stonava assai, [...], sul suo volto buono e sorridente. (Stendhal it. : 237)

122b. **Ma koliko da je Norbert bio pod uticajem svoje sestre**, njene reči su bile tako jasne da se on uozbiljio, što se nije slagalo [...] sa njegovim veselim i dobroćudnim licem. (Stendal : 371)

Izraz *quelque...que* u prethodnim primerima očigledno fokusira neku osobinu izraženu pridevom, dakle insistira na intenzitetu osobine koju taj pridev izražava. Zbog toga u srpskom jeziku u oba slučaja nalazimo rečenicu uvedenu pomoću *ma koliko*. I u italijanskom jeziku ekvivalent mu je *per...che* (121), dok se u primeru (122) nalazi subjunktor *per quanto*.

(3c) izraz *tout ...que*

Ovaj izraz veoma je redak u upotrebi, o čemu svedoči i činjenica da se u nekim izvorima on i ne navodi (npr. Delatour et al. 1991). Time objašnjavamo i činjenicu da smo u celokupnom korpusu izdvojili samo jedan primer sa ovim subjunktorom:

123. Mais, **tout superficiels qu'ils fussent** /.../, ses propos paraissaient ne pas ennuyer Hélène... (Echenoz : 165)

123a. **Ma per quanto superficiali fossero i suoi discorsi**, /.../, nulla sembrava annoiare Hélène... (Echenoz it. : 121)

venu aussitôt, što je u skladu sa stavom da izrazi *aussi / si...que*, *quelque...que*, *tout...que* i *pour...que* imaju funkciju intenzifikatora prideva i priloga (Graovac : 2009).

123b. **Bez obzira** [sic!] **koliko je bio površan**, /.../, ovaj razgovor kao da nije bio dosadan Elen,... (Ešnoz : 108)

[Ma koliko / koliko god da je bio površan, /.../ ovaj razgovor kao da nije bio dosadan Elen.].

Iako bi se na osnovu ovog primera moglo zaključiti da izraz *tout...que* ima samo semantičke ekvivalente i u italijanskom i u srpskom jeziku (*per quanto*, *bez obzira na to koliko*), smatramo da su njegovi ekvivalenti isti kao i kod izraza *quelque...que*: it. *per...che* i sr. *ma koliko / koliko god*.

(3d) Izraz *pour...que*

Kao što je već rečeno, ovaj izraz zastupljen je gotovo isključivo u književnom jeziku, a pripisuje mu se i arhaičnost. Potvrda za to je i činjenica da smo u celokupnom korpusu pronašli samo jedan primer sa ovim izrazom:

124. Mais **pour pénible qu'il me fût d'entendre traiter si sommairement les sentiments** que les mots les plus purs et les plus doux me semblaient brutaliser encore, cela était dit sur un ton si simple et si cordial qu'il eût été stupide de s'en fâcher. (Gide : 72)

124a. Ma, **per quanto mi fosse penoso sentir trattare così sommariamente sentimenti** che le parole più pure e più dolci mi parevano anch'esse profanare, ciò era detto con un tono così semplice e cordiale che sarebbe stato sciocco risentirsi. (Gide it. : 153)

124b. Ali, **koliko god mi je bilo teško čuti da se ovako govori o osećanjima** koja su, činilo mi se, vređala čak i najčistije i najnježnije riječi, to je bilo izgovoreno tako jednostavno i srdačno da je bilo glupo ljutiti se zbog toga. (Žid : 51)

I izraz *pour...que* u italijanskom jeziku ima samo semantički ekvivalent (izraz *per quanto*). U srpskom jeziku ekvivalentan izraz je *koliko god*.

4. Prilog kao nosilac parcijalne koncesivnosti

Prilog je nosilac koncesivnosti u lokalnokoncesivnim klauzama (Milošević 1986) u kojima se ukida ograničenje u pogledu lokalne determinacije procesa iskazanog zavisnom rečenicom. Uvedene su subjunktorom *où que* (*d'où que*) u funkciji priloške odredbe za mesto.

125. **Où que vous soyez**, quoi que vous fassiez, on assassine à tout va, les cadavres pleuvent, la plupart dans états abominables. (Pennac fr. : 93)

125a. **Ovunque lei sia**, qualunque cosa faccia, avviene sempre una carneficina, una pioggia di cadaveri, ridotti perlopiù in condizioni atroci. (Pennac it. : 68)

125b. **Gde god se našli**, šta god radili, oko vas se ubija na sve strane, leševi pljušte kao kiša. (Penak : 76)

126. Le soleil la réveilla la première. **Où qu'elle se trouvât**, elle était toujours réveillée la première. (Besson fr. : 153)

126a. Il sole la svegliò per prima. **Ovunque si trovasse**, lei si svegliava sempre per prima. (Prevod izvornog govornika: Dr Marco Zagnoli)

126b. Sunce je prvu probudi. **Gde god da se nalazila**, uvek se budila prva. (Beson : 458)

U primeru (127) zapažamo atipičnu konstrukciju (*partout où*), kojoj pripisujemo koncesivno značenje, a koje potkrepljuje i upotreba sibžonktiva:²²⁰

127. Le monde est cruel, Emma. **Partout où nous eussions été**, il nous aurait poursuivis. (Bovary : 240)

127a. Il mondo è crudele, Emma. **Ovunque avessimo potuto recarci**, ci avrebbero perseguitato. (Bovary it. 167)

127b. Svet je svirep, Ema. **Ma gde bili**, on bi nas gonio. (Bovari : 181)

Ekvivalenti ovih klauza jesu klauze uvedene subjunktorom *ovunque*²²¹ u italijanskom i klauze uvedene subjunktorom *ma gde / gde god* u srpskom jeziku.

²²⁰ Ovaj izraz u francuskom obično uvodi relativne rečenice, u indikativu: Mon oncle conseilla à Swann de rester un peu sans voir Odette qui ne l'en aimerait que plus, et à Odette de laisser Swann la retrouver partout où cela lui plairait. (MP : 238). Moj ujak posavetova Svana da neko vreme ne posećuje Odetu, koja će ga zato samo još više voleti, a Odeti da pusti Svana da se sreće s njom **gde god on zaželi**. (MPŽ : 127)

²²¹ Napomenućemo, ipak, da je, prema nekim izvorima (Devoto & Oli 1995; Terić 2005), *ovunque* knjiški i arhaičan oblik, a danas se prevashodno koristi priloški relativizator *dovunque*.

5. Rečenice za parcijalnu koncesivnost u specifičnoj upotrebi

Uvidom u primere iz korpusa zapazili smo da u nekim slučajevima parcijalnokoncesivni sklopovi *qui que ce soit* (*fût*) i *quoi qu'il en soit* gube sintaksičku vrednost rečenice, te poprimaju vrednost neodređene zamenice.

Navedeno zapažanje ilustovaćemo sledećim primerima:

(5a) izraz *qui que ce soit* (*fût*)

128. Quand Ferrer était arrivé, pas mal de monde se trouvait déjà là, sans qu'il reconnût **qui que ce fût**. (Echenoz : 64)

128a. Al suo arrivo Ferrer vide che un bel po' di gente era già lì, ma non riuscì a riconoscere **nessuno**. (Echenoz it. : 46)

128b. Kada je Ferer stigao, tu je već bilo mnogo ljudi od kojih baš **nikoga** nije poznavao. (Ešnoz : 43)

U primeru (128) izraz *qui que* unutar koncesivne rečenice ima funkciju atributa subjekta, a cela koncesivna klauza ima ulogu direktnog objekta glagola *reconnaître* (prepoznati). U odričnoj rečenici sasvim je jasno da ju je moguće prevesti zamenicom *niko*, što i jeste slučaj i u italijanskom i srpskom prevodu (it. *nessuno*, sr. *niko*). To odrično značenje pojačano je u srpskom partikulom *baš*, čime je u potpunosti preneto značenje francuske rečenice. Ova nijansa postaje jasna ukoliko uporedimo sledeće francuske rečenice: *Je ne recevrai personne*. (Neću primiti nikoga. / Nikoga neću primiti.) i *Je ne recevrai pas qui que ce soit*. (Neću primiti baš nikoga. / Baš nikoga neću primiti. / Neću primiti nikoga, ma ko to bio.). Isto razmatranje važi i za primer (129):

129. Elle n'avait aucun compte à régler **avec qui que ce fût**, si ce n'était avec Monsieur l'Opium. (Pennac 2 fr. : 281)

129a. Non aveva conti in sospeso **con nessuno**, solo con Sua Signoria, l'Oppio. (Pennac 2 it. : 213)

129b. Nije imala **ni sa kim** da izravna račune, osim sa Njegovim visočanstvom opijumom. (Penak 2 : 286)

Na osnovu ovoga možemo zaključiti da izraz *qui que ce soit* / *fût* u određenim kontekstima predstavlja sinonim zamenici *personne*. Smatramo da

takav jezički obrt pojačava kategoričnost iskaza, te ima nesporan pragmatički značaj.²²²

(5b) Izraz *quoi qu'il en soit*

Analiza korpusa pokazala je postojanje jedne specifične upotrebe inicijalno koncesivne klauze *quoi qu'il en soit*, koja je dobila vrednost okamenjenog izraza (fr. *locutions forme figée*). Ovaj izraz koristi se na početku rečenice i ima prilošku upotrebu, lišenu koncesivnosti u pravom smislu te reči. Morel naglašava da je reč o veoma frekventnom izrazu, a koristi se „da naznači da autor iskaza ne želi da raspravlja o zasnovanosti onoga što je prethodno rečeno i da u svakom slučaju to nema uticaj na ono što će biti rečeno u nastavku”²²³ (Morel 1996 : 126). Tako je upotrebljen u sledećim primerima:

130. **Quoi qu'il en soit** /.../, le plaisir fut plus profond et devait exercer sur Swann une influence durable. (MP : 263)

130a. **A ogni modo**, /.../, fu più profondo il piacere – e doveva esercitare un'influenza duratura su Swann. (MP it. : 41)

130b. **Bilo kako bilo**, /.../, uživanje je bilo dublje i trebalo je na Svana trajnije da dejstvuje. (MPŽ : 40)

131. **Quoi qu'il en soit**, Ferrer sait aussitôt qu'il ne va pas la perdre de vue: bien sûr, dit-il, entrez. (Echenoz fr. : 29)

131a. **Comunque sia**, Ferrer sa da subito che non la perderà di vista: certamente, dice, entrate. (Echenoz it18. : 18)

131b. **Bilo kako bilo**, Fereru je istog trenutka jasno da je neće izgubiti iz vida: naravno, kaže on, uđite. (Ešnoz : 20)

²²² Morel navodi da je moguća identična upotreba rečenica *où que ce soit, quoi que ce soit, quelque* + imenica + *que*, uz primere: Il est pratiquement impossible d'insérer **quoi que ce soit** entre *quel* et le verbe. [Praktično **ništa** se ne može umetnuti između *quel* i glagola.] Jamais nous n'accepterons **quelque** pression **que** ce soit. [Nikada nećemo prihvatiti **kakav god pritisak bio / ni pod kakvim pritiskom.**].²²² Sintaksički uslovi za ovakvu upotrebu jesu: *odrični kontekst* (eksplicitna ili implicitna negacija), *upitni* ili *hipotetički* kontekst (Morel 1996 : 131).

²²³ » La forme figée est très usitée /.../ pour marquer qu'on ne veut pas discuter du bien fondé de ce qui vient d'être dit et que de toutes façons cela n'interfère pas sur ce qui va être dit ensuite « (Morel 1996 : 126).

132. **Quoi qu'il en soit**, les choses ne s'étaient gâtées qu'à l'arrivée de l'inspecteur Bertholet. (Pennac fr. : 96)

132a. **Comunque**, le cose si erano messe male solo all'arrivo dell'ispettore Bertholet. (Pennac it. 70)

132b. **Šta god bilo u pitanju**, stvar se pogoršala s dolaskom inspektora Bertolea. (Penak : 78)

U konsultovanim prevodima na italijanski i srpski jezik (reč je o tri različita romana i tri različita prevodioca) pokazalo se da u srpskom jeziku postoji ekvivalentni izraz *bilo kako bilo* (dva od tri primera), koji je takođe poreklom koncesivna struktura. U italijanskom jeziku korišćeni su izrazi *comunque sia*, *comunque* i *a ogni modo*. Sva tri izraza adekvatno prenose semantiku francuskog izraza *quoi qu'il en soit*.

4.4.6. Parcijalnokoncesivni model – rekapitulacija

Analiza korpusa je pokazala da, ukoliko je nosilac koncesivnosti imenica, a uvedena je izrazom *quel que*, italijanski ekvivalenti jesu izrazi *quale che*, *chiunque* (u funkciji subjekta), ali je moguća i konstrukcija *per* + pridev + *che* + glagol *essere* + imenica. U srpskom pak nalazimo izraze *ma koliki da*, *ma kakav da*, *ma koji da*, *ma koliko da*, a zamenica ili pridev (koji / koliki / kakav) je u odgovarajućem padežu, u zavisnosti od predloga koji uvodi izraz. Analiza korpusa je pokazala da se pored vezničkih sklopova sa anteponiranim elementom *ma* ili postponiranim elementom *god* javljaju i sklopovi sa anteponiranim elementom *bilo*, ali da su takvi veznički sklopovi znatno ređi od prva dva niza vezničkih sklopova.

Ukoliko je pak imenica uvedena izrazom *quelque(s)...que*, dominantan italijanski ekvivalent ovom izrazu predstavlja izraz *qualunque*, ali se javljaju i izrazi *qualsiasi*, *quale che* (i (retko) arhaičan izraz *quale si*). U srpskom se i ovde javljaju sklopovi *ma kakav*, *ma koji*, ali i *bilo koji*, *bilo kakav*, opet sa zamenicom / pridevom u odgovarajućem padežu.

Ukoliko je imenica uvedena subjunktorom *tout...que*, glagol koncesivne rečenice je u indikativu. Izraz *tout* + imenica + *que* u italijanskom jeziku nema strukturni nego samo prevodni ekvivalent (koncesivna klauza opštekoncesivnog modela, uvedena veznikom *per quanto* ili konstrukcija *pur* + gerund). Slična je situacija i u srpskom jeziku, gde je ekvivalentni subjunktor *ma koliko da*, komutabilan sa veznicima *iako* / *mada* / *premda*.

Ukoliko se koncesivnost odnosi na zamenicu *qui* (*qui que ce soit*), ekvivalentni subjunktori su mu *chiunque* u italijanskom i izraz *ko bio da* sa vrednošću subjunktora *ma ko / ko god / da* u srpskom. Subjunkturu *quoi que* ekvivalentni su subjunktori *qualunque cosa, qualsiasi cosa* i *checché*. Njegovi srpski ekvivalenti su uvek subjunktori *šta god / ma šta*.

Kada je nosilac koncesivnosti pridev, francuski raspolaže sa četiri subjunktora: *si / aussi...que, pour...que, quelque...que, tout que*. U konstrukciji sa pridevom, posle izraza *tout que* nalazi se glagol u sibžonktivu. U italijanskom se javljaju subjunktori *per...che (come)*, uz povremenu zamenu subjunktorom opštekoncesivnog modela *per quanto*. Srpski u tom slučaju ima na raspolaganju dva subjunktora: *koliko god / ma koliko*. Kada je nosilac koncesivnosti pridev, zamena subjunktora *ma koliko* subjunktorom opštekoncesivnog modela nije uvek moguća. Kada je nosilac koncesivnosti prilog, on ima funkciju priloške odredbe za mesto i tipičan subjunktor je *où que* u francuskom, *ovunque* u italijanskom i *gde god / ma gde* u srpskom jeziku.

U srpskom jeziku subjunktori sa elementom *ma* i subjunktori sa elementom *god* u potpunosti su zamenjivi, a jedino ograničenje jeste to što je elemenat *ma* uvek antepuniran, a elemenat *god* uvek postpuniran. Subjunktori sa elementom *bilo* znatno se ređe javljaju.

5. DRUGA SINTAKSIČKA SREDSTVA I SINTAKSIČKI POSTUPCI ZA IZRAŽAVANJE KONCESIVOSTI

U ovom poglavlju ukazaćemo na one primere u kojima je koncesivna semantika izražena sredstvima koja se uopšte, ili barem ne sistemski, ne nalaze u repertoaru koncesivnih sredstava za izražavanje koncesivnosti.

5.1. Koncesivno značenje u okviru relativne rečenice

U literaturi je prepoznata mogućnost izražavanja raznih adverbijalnih značenja relativnom rečenicom. Reč je pre svega o eksplikativnoj relativnoj rečenici, s obzirom na to da ona ne *determiniše* antecedent već daje dodatnu informaciju vezanu za njega. Tako, D. Točanac-Milivojev navodi mogućnost da relativna rečenica izrazi uzrok, posledicu, uslov, vreme i koncesivnost (Točanac-Milivojev 1989 : 55): *J'ai souvent éprouvé que la parabole de la brebis égarée reste une des plus difficiles à admettre pour certaines âmes, qui pourtant se croient profondément chrétiennes*. [Često sam osetio da je parabola o izgubljenoj ovci jedna od najteže prihvatljivih za pojedine duhove, koji sebe ipak smatraju duboko hrišćanskim.] (Gide, Sym, 40–41, apud: Točanac-Milivojev 1989 : 55), u kojem „relativna rečenica ima vrednost koncesivno-opozitivne rečenice i mogla bi se transformisati na sledeći način: *même si elles se croient profondément chrétiennes*.”²²⁴ [iako sebe smatraju duboko hrišćanskim] (Točanac-Milivojev 1989 : 55). Isto zapažanje nalazimo i u *Sintaksi italijanskog jezika* (Terić 2005), gde se ovakve rečenice nazivaju *priloškim odnosnim rečenicama* (*proposizioni relative improprie*). One mogu da izraze razne semantičke vrednosti: temporalnost, finalnost, konsekvativnost, kauzalnost, kondicionalnost i, najzad, koncesivnost: *Tu, che (=benché) dovresti parlare, taci*. – Ti, koji (= iako) bi trebalo da govoriš, čutiš. (Terić 2005 : 202). B. Belaj (Belaj 2019 : 305) izdvaja *relativne eksplicitno subordinirane klauze* i deli ih u četiri podgrupe: *relativne u užem smislu*, *relativno-adverbijalne*, *kompletivno-relativne* i *korelativne*, razmatrajući u nastavku *relativno adverbijalne klauze* i navodi primere za navedena značenja, među kojima je i koncesivno (Belaj 2019 : 307–309).

²²⁴ « la relative a la valeur d'une proposition concessive-oppositive et pourrait se transformer de la façon suivante: *même si elles se croient profondément chrétiennes* » (Točanac-Milivojev 1989 : 55).

Navešćemo nekoliko primera koncesivnih relativnih rečenica.²²⁵ U primerima (133, 134) i u francuskom i u italijanskom tekstu nalazi se relativna rečenica, dok se srpskom prevodu nalazi koncesivna klauza:

133. Comme le sens critique **qu'il croyait exercer sur tout** lui faisait complètement défaut, [...], il prenait tout au pied de la lettre. (MP : 237–238)

[= Comme le sens critique lui faisait complètement défaut, **bien qu'il crût l'exercer sur tout**, /.../, il prenait tout au pied de la lettre.]

133a. Siccome il senso critico **che credeva esercitare su tutto**, gli faceva invece completamente difetto, /.../ [lui] prendeva tutto alla lettera. (MP (it.) : 33)

[= Siccome il senso critico gli faceva completamente difetto, **benché credesse esercitarlo su tutto**, /.../ [lui] prendeva tutto alla lettera.]

133b. Kako mu je potpuno nedostajao kritički smisao, **iako je on verovao da mu podvrgava sve**, on je sve uzimao doslovce. (MPŽ : 18)

U primeru (134) relativna rečenica pripisuje antecedentu osobinu koja bi trebalo da bude jasna prepreka sadržaju glavne rečenice:

134. Thian, **qui n'a jamais lu un roman pour son propre compte**, c'est un prodigieux lecteur. (Pennac fr. : 132)

[= Thian est un prodigieux lecteur, **bien qu'il n'ait jamais lu un roman pour son propre compte**.]

134a. Thian, **che per conto suo non ha mai letto un romanzo**, è un lettore prodigioso. (Pennac it. : 95)

[= Thian è un lettore prodigioso, **sebbene non abbia mai letto un romanzo per conto suo**.]

134b. Tjan zaista čudesno čita, **iako nikad nije uzeo knjigu u ruke za svoj groš**. (Penak : 108)

5.2. Koncesivno značenje uslovljeno kontekstom

Korpus je pružio i nekoliko primera u kojima u francuskom tekstu nije upotrebljen nikakav formalni indikator koncesivnog značenja, ali se ono može naslutiti iz konteksta, te ćemo u nastavku navesti takve primere.

²²⁵ Ovu problematiku detaljnije i uz veći broj primera razmatrali smo u članku: Tekešinoić & Seder 2023.

135. **A défaut du** sens de ce discours, elle comprenait qu'il pouvait rentrer dans le genre commun des «laïus», et scènes de reproches. (MP : 339)

[= **Bien qu'elle ne comprît le sens du discours**, elle comprenait...]

135a. **Se non il senso del discorso**, capiva **tuttavia** che esso poteva entrare nel comune genere delle « grane » e scenate di rimproveri. (MP (it.) : 134)

[= **Benché non capisse il senso del discorso**, capiva tuttavia...]

135b. **Iako nije razumevala smisao toga govora**, shvatala je da se on može svrstati u opštu vrstu « pridika » i scena. (MPŽ : 12)

136. Une chose étrange, c'est que Bovary, tout en pensant à Emma continuellement, l'oubliait ; et il se désespérait à sentir cette image lui échapper de la mémoire **au milieu des efforts qu'il faisait pour la retenir**. (Bovary : 263)

[/.../ ; et il se désespérait à sentir cette image lui échapper de la mémoire **malgré les efforts qu'il faisait pour la retenir**.

136a. Una cosa strana era che Bovary, pur pensando a Emma di continuo, la dimenticava: e si disperava accorgendosi che quell'immagine gli sfuggiva dalla memoria **a dispetto di tutti gli sforzi per trattenerla**. (Bovary it. : 280)

136b. Ali čudnovato, Bovari je Emu počeo zaboravljati iako je neprestano mislio o njoj; on je padao u očajanje, osećajući kako mu se njena slika gubi iz pameti, **pored sveg usiljavanja da je zadrži**. (Bovari : 305)

137. **Contre toute attente**, le tweed ne voulut pas lâcher son portefeuille.

(Pennac : 251)

137a. **Contro ogni previsione**, il tweed non volle mollare il portafoglio.

(Pennac it. : 184)

137b. **Protivno svim očekivanjima**, onaj u tvidu nije puštao novčanik. (Penak : 210)

[= **Iako se to od njega očekivalo**, onaj u tvidu nije puštao novčanik.]

U primeru (135) italijanski prevod sugerise koncesivno značenje upotrebom suprotnog veznika *tuttavia*, za koji smo već ustanovili da može da funkcioniše i kao koncesivni marker, dok se u srpskom javlja koncesivna klauza. U primeru (136) u italijanskom jeziku nalazi se nominalna koncesivna priloška odredba *a dispetto di* + imenica. U srpskom jeziku reč je takođe o nominalnoj koncesivnoj konstrukciji, tačnije, koncesivnom genitivu uz predlog *pored*. Vezano za primer (137), a s obzirom na semantiku predloga *contre* (protiv), mogli bismo pretpostaviti da ovaj predlog predstavlja produktivni koncesivni formant, odnosno da se konstrukcija *contre* (it. *contro* sr. *protiv* / *protivno* / *nasuprot*) + imenica može svrstati u repertoar koncesivnih priloških odredbi. Zbog nedovoljnog broja

primera u korpusu koji bi protkrepili ovu pretpostavku, opredelili smo se ipak da navedeni primer svrstamo u ovaj odeljak.

5.3. Argumentativna koncesivnost

Argumentativnu koncesivnost prepoznaje i izdvaja samo jedan autor (Morel 1996). Smatramo ipak da ovaj pojavni oblik koncesivnosti zaslužuje osvrt u ovoj studiji zbog interesantnih argumenata koje navodi autor te pragmatičke relevantnosti koju joj pripisujemo.

Kod argumentativne koncesivnosti dolazi do odstupanja od standardne forme koncesivne klauze ili koncesivne priloške odredbe. Ona, naime, uvek pretpostavlja dijalog, ili barem situaciju navođenja argumenata, pri čemu autor iskaza prilagođava svoju argumentaciju nekoj misli koja mu je strana, i to najčešće upravo pomoću argumenata koje preuzima od onoga kome se obraća, ili koje pripisuje onome kome se obraća (Morel 1996: 77). Reč je o sklopu dve koordinirane rečenice, pri čemu se u prvoj nalaze određeni specifični markeri, a u drugoj najčešće suprotni veznik *mais (ali)*, ili pak neki restriktivni prilog kao što su prilozi *seulement, néanmoins* [samo, međutim].

Specifični markeri koji se nalaze u prvoj rečenici su sledeći:

- a. prilozi koji pripadaju grupi *rečeničnih priloga (adverbes de phrase)*, i nose u sebi epistemičku modalnost: *bien, certes, effectivement, oui, peut-être, soit, sans doute, évidemment, bien sûr*, itd.²²⁶
- b. glagoli ili izrazi koji sadrže pridev, i čija semantika upućuje na sud govornog lica: *avouer, reconnaître, vouloir bien* [priznati] *savoir* [znati, itd.; *avoir raison, avoir (le) droit* [biti u pravu], ili pridev u funkciji atributa subjekta (imenskog dela predikata): *il est / c'est + certain, entendu, évident, naturel, sûr, vrai* [sigurno / jasno je / očigledno je / normalno je / tačno je];
- c. ostali markeri: izraz *d'accord* [slažem se] i negacija sumnje (npr. *je ne doute pas que, ça ne fait aucun doute*) [ne sumnjam, nema nikakve sumnje].

U nastavku iskaza se, kao pratioci obaveznog veznika *mais*, mogu naći i sledeće reči i izrazi: *évidemment, peut-être que, aussi, surtout, en fait, au total, enfin, quand même, enfin tout de même, et puis, et puis finalement* [naravno, možda, zaista, najzad, ipak, najzad ipak, a zatim, a zatim i] (Morel 1996: 77).

²²⁶ Prilozi *vraiment* i *sûrement* ne mogu imati koncesivnu vrednost (Morel 1996 : 80).

U korpusu smo izdvojili sledeće primere, u formi dijaloga, koja predstavlja najpogodniji okvir za *argumentativnu koncesivnost*, s obzirom na njenu strukturu, koja podrazumeva sukcesivnu razmenu replika:

138. – Bêtises de jeunesse, je me suis rangé.²²⁷

– **Peut-être**, Padovani, **mais** si tu continues à me baver sur les rouleaux, je vais te déranger un peu. (Pennac : 218)

138a. – Errori di gioventù, adesso sono a posto.

– **Può darsi**, Padovani, **ma** se continui a ballarmi sui calli mi toccherà mandarti un po' fuori posto. (Pennac it. 159)

138b. „Gresi mladosti, sad sam se skrasio.”

„**Možda** jesi, Padovani, **ali** budeš li me još zavlacio, popeću ti se na glavu.” (Penak : 180)

139. – Ah! Mais qu'ils aient des choses intéressantes au point de vue de l'histoire, **je ne vous dis pas. Mais** ça ne peut pas être beau... puisque c'est horrible! (MP : 393)

139a. « Ah! Che abbiano cose interessanti dal punto di vista storico, **non lo metto in dubbio. Ma** questo non può esser bello...poiché è orribile! » (MP it. 2 : 166)

139b. – O ! **Ne kažem da** nemaju stvari zanimljivih u pogledu istorije. **Ali** to ne može biti lepo...pošto je grozno! (MPŽ : 153)

140. **Certes** elle a la profonde intelligence des arts. **Mais** ce n'est peut-être pas là qu'elle est le plus admirable. (MP : 292)

140a. **Certo** ha una profonda comprensione per l'arte. **Ma** non è forse questo a renderla maggiormente degna d'ammirazione. (MP it. 2 : 69)

140b. Ona **odista** ima duboko razumevanje za umetnost. **Ali** možda i nije u tome najvećma dostojna divljenja. (MPŽ : 66)

U prethodno navedenim primerima naveli smo iskaze u kojima Morel prepoznaje argumentativnu koncesivnost. U italijanskom jeziku, u prvoj rečenici nalaze se ekvivalentni izrazi: prilozi *può darsi*, *certo* i negacija sumnje (*non lo metto in dubbio*). U srpskom jeziku se u prvoj rečenici javljaju *možda*, *odista* i negacija sumnje (*ne kažem da*).

²²⁷ U delu koji prethodi ovom segmentu dijaloga inspektor nabraja sagovornikove prekršaje o kojima ima saznanja.

6. REKAPITULACIJA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Semantička kategorija koncesivnosti u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku realizuje se na svim sintaksičkim nivoima, uz specifičnosti koje smo prikazali i razmatrali u ovoj monografiji, a koje ćemo rezimirati u ovom poglavlju.

Prosta rečenica

U okviru proste rečenice koncesivnost se realizuje preko koncesivnih priloških odredaba (implicitnih koncesivnih konstrukcija). Te konstrukcije mogu biti formirane na sledeći način:

a) oko glagolske reči – najčešće konstrukcijama predloga i određenog glagolskom oblika, ali i samim oblikom glagolske reči uz oslanjanje na kontekst;

b) oko imenice – pomoću određenog broja najčešće koncesivno markiranih predloga koji joj prethode.

Kada je reč o konstrukcijama sa glagolskom rečju kao formantom, ekvivalentne su sledeće konstrukcije: *tout + gérondif* u francuskom i *pur + gerundio* u italijanskom. Srpski jezik nema ekvivalent na nivou sistema već se kao prevodni ekvivalent koristi koncesivna klauza. Francuskom glagolskom izrazu *avoir beau* + infinitiv ekvivalentan je izraz *aver un bel* + infinitiv u italijanskom, a u srpskom rečenica uvedena prilogom (*u*)*zalud*. Francuski jezik može da izrazi koncesivnost i samim oblikom participa, dok italijanski i srpski jezik nemaju tu mogućnost. Francuska konstrukcija *sans* + infinitiv ima ekvivalentnu konstrukciju u italijanskom jeziku (*senza* + infinitiv), dok srpski jezik ne poseduje formalni korespondent već koristi prevodne ekvivalente, najčešće koncesivnu klauzu.

Najfrekventnija nominalna koncesivna priloška odredba u francuskom jeziku jeste konstrukcija formirana od predloga *malgré* i imenice, čiji je italijanski ekvivalent konstrukcija formirana od predloga *nonostante* i imenice. Predlog *malgrado* smatra se galicizmom te ga pojedini gramatičari ne preporučuju.

Pored ove koncesivne priloške odredbe, u francuskom jeziku javljaju se i predložki izraz *en dépit de* i predlog *pour* praćeni imenicom, ali je analiza korpusa potvrdila da su oni veoma retki. Ekvivalent predložkom izrazu *en dépit de* jeste italijanski predložki izraz *ad onta di*, i sâm manje frekventan u savremenom italijanskom jeziku. Kada je reč o francuskom predlogu *nonobstant*, iako je korpus potvrdio njegovu upotrebu, on ima arhaičan prizvuk i koristi se u specifičnim kontekstima, te se ne može govoriti o njegovoj reaktivaciji kao koncesivnog adverba.

U francuskom jeziku izrazi sačinjeni od predloga *malgré* + lična zamenica (*malgré moi/toi,...*) su izgubili koncesivno značenje i dobili značenje priloga *involontairement* (nerado). U italijanskom jeziku ekvivalentni izrazi sačinjeni su od prisvojnog prideva i predloga *malgrado*, ali se koriste i prilozi *involontariamente* i *controvoglia*. U srpskom jeziku koristi se izraz *protiv* (nečije) volje.

Izrazi *malgré (tout) cela*, *malgré quoi*, *malgré tout* u francuskom jeziku imaju vrednost okamenjenih izraza. Italijanski ekvivalenti izraza *malgré (tout) cela*, *malgré quoi* jesu prilozi i izrazi *ciononostante*, *con tutto ciò*, a i srpski jezik poseduje ekvivalentni izraz *uprkos tome*. I izraz *malgré tout* ima značenje blisko prilogu *pourtant*, uz nešto slabiju anaforičku vrednost. Njegov italijanski ekvivalent je izraz *nonostante tutto*, a srpski ekvivalent mu je izraz *uprkos svemu*.

Francuska nominalna koncesivna priloška odredba oformljena od predloga *pour* i imenice (ne toliko frekventna u upotrebi) nema formalne korespondente u italijanskom jeziku, a u srpskom se njenim korespondentom može smatrati predložko-padežna konstrukcija *za* + akuzativ.

Srpski jezik raspolaže sledećim predložko-padežnim konstrukcijama sa koncesivnim značenjem: *uprkos*+dativ, *bez obzira na* + akuzativ, *za* + akuzativ. Ipak, za razliku od francuskog i italijanskog jezika, u srpskom jeziku mnogo su frekventnije koncesivne klauze nego koncesivne priloške odredbe.

U okviru proste rečenice koncesivnost se može izraziti i na nivou rečeničnih konstituenata. To se u sva tri posmatrana jezika postiže upotrebom naporednog suprotnog veznika sa značenjem *ali* (fr. *mais*, it. *ma*). Osim toga, u francuskom jeziku koriste se i prilozi *pourtant* i *cependant*, a u italijanskom jeziku konektori *tuttavia* i *comunque*. U srpskom jeziku ovu funkciju ima samo konektor *ipak*. Pri koordinaciji rečeničnih konstituenata koncesivnost se dosta ređe javlja, a uloga konteksta je znatno naglašenija, tako da koncesivno značenje koje se javlja na ovom nivou uvek predstavlja granični slučaj suprotnosti i koncesivnosti.

Kada je reč o izražavanju koncesivnog odnosa između dva rečenična sadržaja, ono se ostvaruje i na nivou paratakse, i na nivou hipotakse. Drugim rečima, sva tri posmatrana jezika za izražavanje ovog značenja imaju na raspolaganju jukstaponirane rečenice, koordinirane rečenice i zavisnu koncesivnu rečenicu.

Jukstaponirane rečenice

U ovoj studiji izdvojili smo sledeće kombinacije jukstaponiranih rečenica sa koncesivnom semantikom:

1. sklop dve rečenice od kojih je predikat jedne u sibžonktivu imperfekta ili pluskvamperfekta, uz obaveznu inverziju subjekta. Italijanski jezik poseduje ekvivalentnu strukturu, uz imperfekat ili pluskvamperfekat konjunktiva. Srpski jezik u odnosu na francuski i italijanski ima redukovani sistem glagolskih načina i nema direktni ekvivalent za francuski sibžonktiv i italijanski konjunktiv. Ipak, ukoliko modalnu upotrebu glagolskih oblika u srpskom smatramo ekvivalentnom upotrebi francuskog sibžonktiva i italijanskog konjunktiva, možemo reći da srpski jezik poseduje ekvivalentnu strukturu, a to je sklop dve jukstaponirane rečenice od kojih jedna ima predikat sveden na formu radnog glagolskog prideva. Međutim, u konkretnoj jezičkoj upotrebi u srpskom jeziku ovakve rečenice su retke, a preovlađuje upotreba uslovno-koncesivnih rečenica uz veznike *ma* / *makar* uz krnji modalni oblik, ili veyznika (*ćak*) i *ako*.
2. sklop dve jukstaponirane rečenice sa prostim predikatom u kondicionalu u francuskom, koji nema ekvivalentni sklop u italijanskom jeziku, u kojem je uvek reć o *složenom predikatu* uz modalni glagol *potere* u kondicionalu. Ni srpski jezik ne poseduje ekvivalentni sklop već za prenošenje koncesivnog značenja u istom kontekstu koristi uslovno-dopusne rečenice.
3. sklop dve jukstaponirane rečenice, a predikat prve rečenice sadrži modalni glagol *pouvoir* koji ima ekvivalentne sklopove i u italijanskom i u srpskom jeziku.

Koordinirane rečenice

Koncesivnost se u sva tri posmatrana jezika može izraziti i koordiniranim rečenicama uz upotrebu suprotnih naporednih veyznika, ili priloga u funkciji konektora, uz obavezno oslanjanje na kontekst. U sva tri jezika najfrekventniji u takvoj upotrebi je veyznik sa značenjem *ali* (fr. *mais*, it. *ma*). Prilozi koji se u ovakvim rečenicama javljaju u francuskom jeziku su pre svega prilozi *pourtant* i *cependant* i nešto ređe prilozi *néanmoins* i *toutefois*. U italijanskom jeziku u toj funkciji javljaju se suprotni veyznici / konektori: *tuttavia*, *nondimeno*, *comunque*, *pure*, *però*. U srpskom jeziku javlja se jedino partikula *ipak* u funkciji konektora.

Zavisnosložena rečenica sa koncesivnom klauzom

Najveći stepen formalnog poklapanja u sva tri jezika javio se na nivou subordinacije, u okviru zavisne koncesivne rečenice. Ta formalna korespondencija ogleda se u strukturi koncesivnih rečenica, u njihovom položaju u odnosu na nadređenu rečenicu i u repertoaru subjunktora kojim raspolažu.

Zavisne koncesivne rečenice dele se na one u kojima se koncesivnost odnosi na ceo sadržaj zavisne klauze (opštekoncesivni model) i na one u kojim se koncesivnost odnosi na neki od elemenata koncesivne klauze (parcijalnokoncesivni model).

Opštekoncesivni model

U okviru opštekoncesivnog modela ekvivalenti su francuski veznici *bien que, quoique, encore que*, italijanski veznici *benché, sebbene, quantunque*, priloški izraz *per quanto* i srpski veznici *iako, mada, premda*. Ovim veznicima se može pridružiti i veznik *makar što*. Pri tom je analiza korpusa pokazala da je veznik *encore que* u savremenom francuskom jeziku veoma redak. Korpus je potvrdio mogućnost koncesivne upotrebe vezničkog izraza *de ce que*, ali i njegovu retku upotrebu. Korpus je potvrdio mogućnost koncesivne upotrebe veznika *si*. Italijanski jezik poseduje ekvivalentnu strukturu: rečenice uvedene veznicima *se i se anche*. Srpski jezik ne poseduje ekvivalentnu strukturu, te se za prenošenje ovog značenja najčešće koristi uslovno-koncesivna rečenica ili koncesivna priloška odredba. Italijanski veznik *malgrado (che)*, iako se navodi u literaturi, nije nijednom zabeležen u korpusu, kao ni francuski veznik *malgré que*. Kada je reč o srpskom jeziku, analiza korpusa je pokazala da je veznik *premda* u savremenom srpskom jeziku manje frekventan i da je, poput veznika *mada*, pogodan za izražavanje modifikativne / subjektivne koncesivnosti.

U francuskom i italijanskom jeziku dominantan glagolski način u ovim rečenicama jeste sibžonktiv, odnosno konjunktiv. U srpskom jeziku javljaju se temporalno upotrebljeni vremenski oblici.

Korelati koncesivne klauze

U sva tri jezika se u glavnoj rečenici nalaze prilozi ili veznici koji funkcionišu kao korelati koncesivne klauze. Njihova upotreba je fakultativna. U francuskom je reč o prilozima *pourtant, cependant, toutefois, néanmoins*, u

italijanskom o veznicima *eppure, tuttavia, nondimeno, ugualmente*, te priloškom izrazu *lo stesso*. Srpski jezik na raspolaganju ima samo leksemu *a / pa / ali ipak*.

Leksema *ipak* u literaturi se naziva (modalnom) partikulom, prilogom, kohezivnom rečcom, korelatom koncesivne klauze, koncesivnom partikulom, dopusnim konektorom. Analiza primera iz korpusa pokazala je njen značajan potencijal u domenu izražavanja koncesivnosti, pa čak i da ova leksema (kao i ekvivalentne lekseme u francuskom i italijanskom jeziku) može da funkcioniše kao jedini koncesivni marker, naročito u rečenicama nastalim parcelacijom koncesivne klauze u izdvojenju celinu.

Preplitanje koncesivnosti sa drugim semantičkim kategorijama

U okviru opštekoncesivnog modela postoje situacije preplitanja koncesivnosti i drugih značenja, što se očituje u izboru subjunktora i u načinskoj orijentaciji glagolskih oblika. Reč je o sledećim kategorijama i sledećim subjunktorima:

Rečenice uvedene veznikom *sans que* (koncesivnost i način)

Francuske rečenice uvedene veznikom *sans que* u italijanskom jeziku imaju ekvivalentne rečenice uvedene veznikom *senza che*. Pomenuti veznici nemaju jasno profilisano značenje, tako da uvode rečenice koje primarno izražavaju *način vršenja radnje glavne rečenice*. Ovoj semantičkoj crti mogu se pridružiti i *opozicija* i *koncesivnost*. U prva dva slučaja (način, način + opozicija) u srpskom jeziku ekvivalentan mu je veznički spoj *a da* uz negativnu predikaciju. U slučaju kada uvodi rečenicu koja ima i pridruženo koncesivno značenje, veznik *sans que* nema ekvivalent u srpskom jeziku. To značenje izražava se rečenicama uvedenim veznikom *iako*.

Koncesivnost i pretpostavka

U ovakvim (uslovno-dopusnim) rečenicama u francuskom jeziku najfrekventniji je veznik *même si*, a isti je slučaj sa njemu ekvivalentnim italijanskim veznikom *anche se*. U francuskom jeziku se posle veznika *même si* upotrebljava isključivo indikativ, a u italijanskom jeziku je posle veznika *anche se* dozvoljena i upotreba konjunktiva i upotreba indikativa. Osim ovog veznika, u francuskom se javlja i veznik *quand bien même* praćen glagolom u kondicionalu, a ekvivalentan mu je italijanski veznik *quand'anche*, uz konjunktiv. U srpskom

jeziku ovi veznici imaju više ekvivalenata: *i ako / kad / da* pri čemu je komponenta (partikula) *i* mobilna. Ispred ovih veznika najčešće se nalazi partikula *čak*, koja ima važnu ulogu u postizanju koncesivnog značenja. Raspored glagolskih vremena u ovakvim rečenicama identičan je njihovom rasporedu u uslovnim rečenicama. Kada je reč o vrednostima glagolskih oblika u srpskom jeziku, u uslovno-dopusnim rečenicama srećemo glagolske oblike u modalnoj upotrebi.

Koncesivnost i alternativnost

U ovakvim rečenicama postoji mogućnost izbora između dva ili više *koncesivna uzroka*, a sadržaj glavne rečenice će se realizovati nezavisno od toga koji je od dva koncesivna uzroka dominantan. U ovim rečenicama javljaju se sledeći nizovi ekvivalentnih subjunktora: *que... ou (que), soit que...soit que, soit que... ou que, que...ou non* u francuskom, *che...o (che), sia che...sia che, che...o no* u italijanskom i *bilo da...ili (da), bilo...ili, bilo da...ili ne* u srpskom. Za razliku od alternativnih kauzalnih klauza, u alternativnim koncesivnim klauzama alternativne rečenice često nisu ravnopravne: koncesivnost se, naime, često odnosi na samo jednu od alternativa (dakle, na jednu zavisnu rečenicu).

Parcijalnokoncesivni model

U okviru parcijalnokoncesivnog modela, a u zavisnosti od rečeničnog konstituenta koji je nosilac koncesivnog značenja, analiza korpusa je pokazala ekvivalentnost sledećih subjunktora:

- a. kada se koncesivnost odnosi na imenicu, ekvivalentni su subjunktori *quel que* i *quelque...que* u francuskom i *quale che / qualunque / qualsiasi cosa* u italijanskom. U srpskom se javljaju subjunktori *kakav, koji, koliko* uz elemente *ma* ili *god*.
- b. kada se koncesivnost odnosi na zamenicu, ekvivalentni su subjunktori *qui que* u francuskom i *chiunque* u italijanskom (kada je reč o vršiocu radnje); *quoi que* u francuskom i *qualunque / qualsiasi cosa* u svim funkcijama (a u funkciji objekta i *checcché*). U srpskom su, bez obzira na funkciju, njegovi ekvivalenti subjunktori *šta god* i *ma šta*.
- c. kada se koncesivnost odnosi na pridev, ekvivalentni su subjunktori *si / aussi...que, quelque...que, tout...que, pour...que* i italijanski subjunktori *per...che* i *per quanto* + pridev. U srpskom jeziku se uvek javljaju subjunktori *ma koliko / koliko god* + pridev.

d. kada se koncesivnost odnosi na prilog, ekvivalentni su subjunktori: fr. *où que* (*partout où*), it. *ovunque / dovunque* i sr. *gde god / ma gde*.

e. subjunktor *tout* + imenica + *que* u italijanskom nema strukturne već samo prevodne ekvivalente; reč je ili o rečenici uvedenoj veznikom *per quanto* ili o konstrukciji *pur + gerundio*. U srpskom jeziku javlja se isključivo subjunktor *ma koliko*.

U korpusu smo zabeležili i specifične upotrebe koncesivnih rečenica parcijalnokoncesivnog modela. Reč je o sledećim slučajevima:

1. inicijalno koncesivna rečenica *quoi qu'il en soit* ima vrednost ustaljenog izraza i prilošku upotrebu, lišenu koncesivnosti. Italijanskim ekvivalentima možemo smatrati izraze *comunque / comunque sia*, a srpski jezik raspolaže i formalno ekvivalentnom strukturom *bilo kako bilo* – takođe koncesivnog porekla.

2. inicijalno koncesivna rečenica *qui que ce soit / fût* u određenim kontekstima dobija vrednost neodređene zamenice *niko*, a na isti način se prevodi i na italijanski i srpski jezik (it. *nessuno*, sr. *niko*).

Analiza jezičke građe ukazala je i na komutabilnost određenih (morfo)sintaksičkih struktura, i na komutabilnost određenih veznika / vezničkih sklopova. Komutabilne su uslovno-koncesivne rečenice čiji je predikat glagol *moći* i rečenice čiji je glagol u imperativu. Takođe su komutabilni pojedini veznici opštekoncesivnog i parcijalnokoncesivnog modela, uz određena sintaksičko-semantička ograničenja.

Drua sintaksička sredstva i sintaksički postupci izražavanja koncesivosti

Korpus je pružio i određen broj primera u kojima se koncesivno značenje javlja u strukturama koje obično ne prenose takvo značenje. U takvim situacijama presudan je kontekstualni okvir. U najvećem broju tih primera ne nalazi se nikakvo formalno koncesivno markirano sredstvo. U ovom poglavlju bavili smo se i koncesivnim značenjem koje se postiže na nivou diskursa: *argumentativnom koncesivnošću*. Iako je ovaj „tip” koncesivnosti prepoznao i izdvojio samo jedan autor, vodeći se datostima vezanim za francuski jezik, naveli smo određen broj primera iz korpusa koji su ilustrovali postavke koje navodi autor, te ukazali na ekvivalentna jezička sredstva kojima se ovakva koncesivnost postiže u italijanskom i srpskom jeziku.

Primeri iz poslednjeg poglavlja ove studije pokazuju da jezički materijal, budući da poseduje izuzetnu prilagodljivost, nije podložan strogoj klasifikaciji jer određene forme, osim svoje primarne namene, u specifičnom kontekstu mogu preuzeti i druga značenja, čiji je dijapazon često veoma širok. Ova konstatacija ukazuje na nemogućnost navođenja iscrpne (konačne) liste inventara koncesivnih markera ili sintaksičkih postupaka pomoću kojih se postiže koncesivna semantika, što ostavlja prostora za dalja istraživanja u ovom domenu.

KORPUS

- (MP) Proust, M. (1954). *A la Recherche du Temps Perdu, Tome I : Du Côté de chez Swann, Deuxième partie: Un Amour de Swann*. Paris: Gallimard.
- (MP it.) Proust, M. (1982). *Un amore di Swann* [Un Amour de Swann], traduzione di Giacomo De Benedetti. Novara: IGDA.
- (MP it.2) Proust, M. (2010) VII edizione (I edizione : 1965). *Un amore di Swann*, traduzione di Oreste del Buono, Milano: Garzanti.
- (ŽMP) Prust, M. (1967). *Jedna Svanova ljubav*. Prevod: Živojin Živojinović. Novi Sad: Matica Srpska.
- (PP) de Saint-Exupéry, A. (1996). *Le Petit Prince*. Paris: Gallimard.
- (Po.P.) de Saint-Exupéry, A. (1998). *Il Piccolo Principe*, traduzione di Nini Bompiani Bregoli. Milano: RCS Libri S.p.A.
- (MP sr.) de Sent-Egziperi, A. (2002). *Mali princ*. Prevod: Mirjana Vukmirović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- (Bovary) Flaubert, G. (1972). *Mme Bovary*. Paris: Librairie Générale française.
- (Bovary It.) <http://www.liberliber.it>. (30. 6. 2013)
- (Bovari) Flober, G. (2006). *Gospođa Bovari*. Prevod: Dušan L. Đokić. Beograd: Izdavačka kuća „Draganić”.
- (Stendhal) <http://abu.cnam.fr> (Pristupljeno: 25.5.2012)
- (Stendhal It.) <http://www.liberliber.it>. (Pristupljeno: 25.5.2012)
- (Stendal) Stendal, A.-B. (1976). *Crveno i crno*. Prevod: dr Miloš Jovanović. Subotica- Beograd: Minerva.
- (Stendal 2) Stendal, A.-B. (2004). *Crveno i crno*. Prevod Ana Smokvina Ibler. Zagreb: Globus media.
- (Gide) Gide, A. (1959). *La porte étroite*. Paris: Mercure de France.
- (Gide it.) Gide, A. (1966). *L'Immoralista, La porta stretta*, Traduzioni integrali dal francese di Sam Carcano. Milano: Mursia.
- (Žid) Žid, A. (1980). *Uska vrata, Imoralist*. Prevod: Ivo Klarić. Rijeka: Otokar Keršovani.
- (Pennac fr.) Pennac, D. (1989). *La petite marchande de prose*. Paris: Gallimard.
- (Pennac it.) Pennac, D. (2014). *La prosivendola*. Traduzione di Yasmina Malaouah. Milano: Fertonelli.
- (Penak) Penak, D. (2001). *Mala prodavačica proze*. Prevod: Melita Logo Milutinović. Beograd: Plato.

- (Besson fr.) Besson, P. (1997). *La science du baiser*. Paris: Grasset.
- (Beson) Beson, P. (2010). *Veština zavodjenja (Najbolje od Patrika Besona)*. Prevod: Tatjana Šotra. Beograd: Zepter book world.
- (Makine fr.) Makine, A. (1998). *Le crime d'Olga Arbelina*. Paris: Mercure de France.
- (Makine it.) Makine, A. (2000). *Il delitto di Olga Arbelina*. Traduzione di: Anna Zanetti. Firenze: Passigli Editori.
- (Makin) Makin, A. (1998). *Zločin Olge Arbeljine*. Prevod: Anđa Petrović. Beograd: Paidea.
- (Echenoz) Echenoz, J. (1999). *Je m'en vais*. Paris: Les éditions de minuit.
- (Echenoz it.) Echenoz, J. (2000). *Me ne vado*. Traduzione di Stefana Paganoni, Torino: Einaudi editore.
- (Ešnoz) Ešnoz, Ž. (2003). *Odlazim*. Prevod: Jelena Jelić. Beograd: Paidea.
- (Pennac 2 fr.) Pennac, D. (1987). *La fée carabine*. Paris: Gallimard.
- (Pennac 2 it.) Pennac, D. (2005). *La fata carabina*. Traduzione di: Yasmina Melaouah. Milano: Feltrineli.
- (Penak 2) Penak, D. (1999). *Vilinski karabin*. Prevod: Olivera Milićević. Beograd: Nolit.

LITERATURA

- Badurina, L. & Palašić, N. (2012). Pragmatika veznih sredstava. In: Palić, I. (ur.). *Sarajevski filološki susreti I*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo. 252–265.
- Barbieri, G. (1976). *Le strutture della nostra lingua*. Firenze: La nuova Italia editrice.
- Barić, E. et al. (1979). *Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, B. (2019). Relacija i supstitucija kao temelj podjele eksplicitno subordiniranih klauzi. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 45/2. 299–328.
- Béchade, H.-D. (1993). *Syntaxe du français moderne et contemporain* (3e édition revue et augmentée). Paris: PUF.
- Becherelle 3. (1990). *La grammaire pour tous*. Paris: Hatier.
- Belić, A. (1998). *Opšta lingvistika. O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, (Knjiga I i II). [Priređivač: Milka Ivič]. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Prvo izdanje 1941).
- Bianco, F. (2010). Concessive, frasi. In: *Enciclopedia dell'Italiano*. Raffaele Simone (ed.). Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1. 254–258.
- Brunot, F. (1922). *La pensée et la langue, (Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français)*. Paris : Masson et Cie, Editeurs.
- Charaudeau, P. (1992). *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris: Hachette.
- Chevalier, J.-Cl., Blanche-Benveniste, Cl., Arrivé, M. & Peytard, J. (1964). *Grammaire Larousse du français contemporain*. Paris: Larousse.
- Cohen, M. (1965). *Le Subjonctif en français contemporain*. Paris: SEDES.
- Conti, V. & Béguelin, M.-J. (2007). *Le statut des concessives en avoir beau en français : considérations synchroniques et diachroniques*. Projet FNS 100012–113726/1 « La structure interne des périodes ». 1–27.
- Crevels, M. (2000). Concessives on different semantic levels: A typological perspective. In: Couper-Kühlem, E. & B. Kortmann (eds.) *Cause-Condition-Concession-Contrast, Cognitive and Discourse Perspectives*, New York: Mouton de Gruyter. 313–340.
- Dardano, M. & Trifone, P. (1997). *La Nuova Grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli Editore S.p.A.

- Delatour, Y., Jennepin D., Léon-Dufour M., Mattlé-Yeganeh, A. & Teyssier, B. (1991). *Grammaire du Français (Cours de civilisation française de la Sorbonne)*. Paris: Hachette.
- Drašković, V. (1969). *Sibžonktiv u savremenom francuskom. Ogledi iz sintakse i istorije francuskog jezika (Essais de syntaxe et d'histoire de la langue française)*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije, XXIX.
- Drašković, V. (1992). *Gramatika francuskog jezika za osnovnu školu*. Beograd: ZUNS i Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Dubois, J. & Lagane, R. (1993). *La Nouvelle Grammaire du français*. Paris: Larousse.
- Evrard, F. (2007). *Les vraies difficultés de la langue française*. Paris: La maison du Dictionnaire.
- Fairon, C. & Simon A.-C. (2018). *Le Petit bon usage de la langue française: grammaire*. (D'après l'oeuvre de Maurice Grevisse). Louvain-la-Neuve: De Boeck supérieur.
- Fornaciari, R. (1881). *Sintassi italiana dell'uso moderno*. Firenze: G. C. SANSONI, EDITORE.
- Graovac, N. (2009). *Međurečenični odnosi u francuskom i srpskom jeziku (doktorska disertacija)*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Grevisse, M. (1969). *Le Bon Usage* (9e édition). Gembloux: Editions J. Duculot, S.A.
- Grevisse, M. & Goosse, A. (2003). *Le français correct* (5e édition). Bruxelles: Editions J. Duculot.
- Grevisse, M. & Goosse, A. (2016). *Le Bon Usage* (16e édition). Louvain-la-Neuve: De boeck supérieur.
- Grickat, I. (1953). O dopusnom značenju svezice *i* i reči *ijedan, imalo, iko* i sl., *Naš jezik*, 4, sv. 5–8. 217–228.
- Gudurić, S. & Vlahović, Lj. (2012). *Éléments de morphosyntaxe de la langue française*. I. *Le verbe*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ivić, M. (1958). Sistem ličnih glagolskih oblika za obeležavanje vremena u srpskohrvatskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 3, 139–152.
- Ivić, M. (1983). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
- Ivić, M. (1988). O razlikovanju načelnog od konkretnog saopštavanja u srpskohrvatskom jeziku. *Glas SANU*, 352/13, 1–6.
- Klajn, I. (1963). Italijanski konjunktiv i njegovo prevođenje na srpskohrvatski. *Živi jezici*, 5, (1-4), 1–10.

- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klajn, I. (2006). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kordić, S. (2008). Koordinacija i subordinacija u složenim rečenicama slavenskih jezika. *Južnoslovenski filolog*, LXIV, 189–197.
- Kovačević, M. (1988). Koncesivnost kao posljedica negacije kauzalnosti. *Filologija*, 16, 93–100.
- Kovačević, M. (1998). *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Raška škola.
- Kovačević, M. (2008). Značaj intenzifikatora za koncesivnu interpretaciju zavisnih rečenica. In: Kovačević M. [ur.] *Srpski jezik u (kon)tekstu*, I. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet i Skupština grada Kragujevca. 65–83.
- Le Bidois, G. & Le Bidois, R. (1971). *Syntaxe du français moderne (ses fondements historiques et psychologiques. Tome II*. Paris: Editions A. et J. Picard.
- Le Goffic, P. (1993). *Grammaire de la phrase française*. Paris: Hachette.
- Martinet, A. (1979). *Grammaire fonctionnelle du français*. Paris: Didier.
- Mauger, G. (1968). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui* (4e édition). Paris: Hachette.
- Milošević, K. (1986). Sintaksički postupci za iskazivanje koncesivnih relacija u složenoj rečenici u srpskohrvatskom jeziku i semantička struktura koja se pri tom ostvaruje. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 15/1, 33–45.
- Moderc, S. (2015). *Gramatika italijanskog jezika (Morfologija sa elementima sintakse)*. Beograd: Luna crescens.
- Moeschler J. & De Spengler N. (1982). *La concession ou la refutation interdite*. Cahiers de linguistique française, 4, 7–36.
- Morel, M.-A. (1996). *La concession en français*. Paris: Ophrys.
- Mrazović, P. & Vukadinović, Z. (1986). Zavisne rečenice u nemačkom i srpskohrvatskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 15/1, 203–216.
- Mrazović, P. & Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance* (2. izdanje). Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nazalević Čučević I. & Cvitanučić Tvico J. (2012). Načini izražavanja dopusnosti u hrvatskome jeziku. In: Halilović S. (ur.). *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova* (Knjiga I). Sarajevo: Slavistički komitet, 527–538.

- Nyrop, K. (1930). *Grammaire Historique de la Langue Française, Tome VI*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Papić, M. (1992). *Gramatika francuskog jezika* (treće izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Patota, G. (2003). *Grammatica di riferimento della lingua italiana per stranieri*. Firenze: Le Monnier.
- Pavlović, S. (2007). Koncesivna klauza u starosrpskoj poslovnopravnoj pismenosti. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 32. 283–291.
- Piot, M. (2004). La conjonction même si n'existe pas ! In: Leclère, C. et al. (éds.): *Lexique, syntaxe et lexique–grammaire/Syntax, Lexis & Lexicon–Grammar Papers in honour of Maurice Gross*. Amsterdam: John Benjamins. 485–496.
- Piper, P., Antonić, I., Ružić, V., Tanasić, S., Popović, Lj. & Tošović, B. (2005). *Sintaksa savremenog srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga – Novi Sad: Matica srpska.
- Piper, P. & Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Popović, Lj. (1972). O načinskim rečenicama s veznikom (*a*) *da*. *Naš jezik*, 19, sv. 2–3. 155–164.
- Popović-Pecić, A. (2009). Koordinator i vezni adverbijali kao obeležje veze među rečenicama: prevođenje sa engleskog na srpski. *Philologia*, 7. 25–36.
- Pranjeković, I. (2001). Izražavanje dopusnosti. In: *Druga hrvatska skladnja – Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 48–52.
- Pranjeković, I. (2001a). Habitualne rečenice. In: *Druga hrvatska skladnja – Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 59–63.
- Prosoli, A. (1975). Dopusna rečenica (O prividnosti razbijene subordinacije). *Suvremena lingvistika*, 12. 21–25.
- Radanova, N. & Saržoska, A. (2007). *La sintassi dell'italiano*. Skoplje: Filološki fakultet „Blaže Koneski”.
- Radovanović, M. (1978). Imenica u funkciji kondenzatora. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 20, 1. 63–144.
- Reichenbach, H. (1947). *Elements of Symbolic Logic*. New York: The MacMillan Co.
- Renzi, L., Salvi, G. & Cardinaletti, A. (2001). *Grande grammatica italiana di consultazione (II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione)*. Mulino: Bologna.
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch. & Rioul, R. (1994). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Rigotti, E. & Schenone, P. (1988). *Grammatica italiana*. Torino: SEI.
- Ružić, V. (2006). Dopunske rečenice u savremenom srpskom jeziku (I), *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 49, 1. 123–217.
- Ružić, V. (2022). O finalnim rečenicama u srpskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 78, 2. 557–575.
- Samardžić, M. (2003). *Sintaksa i semantika veznika: razvoj vezničkog sistema u italijanskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Seder, R. (2006). Sibžonktiv u savremenom francuskom jeziku – forma korišćena pri subordinaciji ili semantički autonoman modus? *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 31. 259–268.
- Seder, R. (2007). Francuski sibžonktiv sa aspekta teorije glagolskih načina Gistava Gijoma, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. 32. 377–386.
- Seder, R. (2009). *Francuski subjunktiv u kompletivnim rečenicama uvedenim veznikom que i njegovi ekvivalenti u srpskom jeziku* (magistarska teza). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Seder, R. (2015). O nekim osobenostima koncesivnih rečenica uvedenih veznicima *bien que* i *quoique* i ekvivalentnim strukturama u srpskom. In: S. Gudurić & M. Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 4/1. Tematski zbornik. Novi Sad: Filozofski fakultet. 391–402.
- Sensini, M. (1990). *La grammatica della lingua italiana*. Milano: Mondadori.
- Serianni, L. (con la collaborazione di Alberto Castelvechi) (1988). *Grammatica Italiana (italiano comune e lingua letteraria)*. Torino: Utet.
- Silić, J. & Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simić, R. (1966). Glagolska vremena u zavisnim rečenicama. *Naš jezik*, 15, sv. 3–4. 1–57.
- Simić, R. & Jovanović, J. (2002). *Srpska sintaksa, III–IV*. Beograd: Jasen.
- Skok, P. (1939). *Pregled francuske gramatike II*. Zagreb: Izdanje naklade školskih knjiga i tiskanica Savske banovine.
- Soutet, O. (2001). Retour sur l'emploi du subjonctif dans les propositions subordonnées concessives en bien que. *Suvremena lingvistika*, 27, 1–2. 219–225.
- Stanojčić, Ž. & Popović, Lj. (1994). *Gramatika srpskoga jezika: udžbenik za I, II, II i IV razred srednje škole*. (Treće, prerađeno izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stanojčić, Ž. & Popović, Lj. (2008). *Gramatika srpskoga jezika za gimnazije i srednje škole* (Jedanaesto, prerađeno izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike.

- Stevanović, M. (1957–1958). Način određivanja glagolskih vremena. *Južnoslovenski filolog*, 22, 1–4). 19–48.
- Stevanović, M. (1967). *Funkcije i značenja glagolskih vremena (Fonctions et sens des temps verbaux)*. Beograd: Naučno delo.
- Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik II (Sintaksa)*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stevanović, M. (2004). *Gramatika srpskog jezika za srednje škole (Petnaesto izdanje)*. Beograd: Predrag & Nenad.
- Tanasić, S. (1996). *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Tanasić, S. (2009). *Sintaksičke teme* (Drugo izdanje). Beograd: Beogradska knjiga.
- Tekavčić, P. (1979). *Uvod u lingvistiku za studente talijanskoga jezika i književnosti*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Tekešinović, L. (2021). O statusu elementa *que* u dva slučaja obrnute subordinacije u francuskom jeziku. *Radovi hrvatskoga društva za znanost i umjetnost* 20–22. 37–47.
- Tekešinović, L. & Seder, R. (2023). O adverbijalnim značenjima relativnih klauza u francuskom jeziku i njihovoj transpoziciji u srpski, hrvatski i bosanski jezik. *Jezikoslovlje* 24/2. 155–176.
- Terić, G. (2005). *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Todorović, D. S. (2014). Značenje prapratne okolnosti u srbističkoj (i serbokroatističkoj) literaturi. *Philologia mediana*. 397–412.
- Točanac-Milivojev, D. (1989). *Propositions, phrase et texte, Syntaxe de Phrase Française*. Novi Sad: ISJK.
- Treccani. (2012). *La grammatica italiana*. <https://www.treccani.it/enciclopedia>. Pristupljeno: 1.2.2024.
- Vlahović, Lj. & Seder, R. (2013). L'emploi du subjonctif français et du conjonctif italien exprimant un fait hypothétique dans des propositions comparatives. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 38, 3 (Posebno izdanje: *Studije francuskog jezika i književnosti danas. Od misli do izraza*). 73–85.
- Vojvodić, D. (1990). Opća sintaktička značenja vidsko-vremenskih oblika. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 19. 93–109.
- Vojvodić, D. (2009). O zavisnosloženim rečenicama sa uslovljenom strukturom (Opšte karakteristike, status i klasifikacija), *Slavistika*, 13. 121–136.
- Vojvodić, D. (2010). O konverzivnoj asimetriji, implicitnoj evidencijalnosti i epistemičkoj modalnosti u koncesivnim rečenicama. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 78. 135–149.

- Vojvodić, D. (2015). O kauzalno-implikativnim odnosima u srpskoj hipotaksi (kompleks uslovljenih zavisnosloženih rečenica), *Južnoslovenski filolog*, 71, 3–4). 121–186.
- Vujović, A. (2012). *Francuski jezik za studente filologije*. Beograd: PBF.
- Wagner, R.-L. & Pinchon, J. (1962). *Grammaire du français classique et moderne*. Paris: Hachette.
- Weinrich, H. (1989). *Grammaire textuelle du français* (traduit par Gilbert Dalgalian & Daniel Malbert). Paris: Éditions Didier.
- Wilmet, M. (2003). *Grammaire critique du français* (3e édition). Bruxelles: Duculot.
- Ziti, A. & Champagnol, R. (1992). Effet des connecteurs sur le traitement en temps réel de propositions exprimant des relations de cause / effet. *L'année psychologique*, 92, 2. 187–207.
- Zvekić-Dušanović, D. (2007). O nekim sintaksičko–semantičkim transformacijama na relaciji – kondicionalnost – negacija – koncesivnost. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 50, 1–2. 271–279.

REČNICI

- Čolić, J. (1991). *Rečnik latinsko srpsko-hrvatski* (fototipsko izdanje). Beograd: Dereta.
- Devoto, G. & Oli, G.-C. (1995). *Il dizionario della lingua italiana*. Firenze: Le Monnier, S.p.A.
- Dictionnaire Hachette 2006* (2005). Paris : Hachette livre.
- Dictionnaire de l'Academie française*. <https://www.dictionnaire-academie.fr/>
Pristupljeno: 10.1.2024.
- Garzanti (2006). *I GRANDI DIZIONARI: Francese-italiano. Italiano-Francese*. Milano: Garzanti.
- Kristal, D. (1988). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike* (prevod: Ivan Klajn & Boris Hlebec). Beograd: Nolit.
- Le Petit Larousse 2002* (2001). Larousse: VUEF.
- Le petit Robert* (1990). Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris: Dictionnaires LE ROBERT.
- Putanec, V. (1974). *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik* (Drugo izdanje). Zagreb: Školska knjiga.
- Rečnik srpskoga jezika* (2007). Novi Sad: Matica srpska.
- Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I (A–O)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Treccani (Vocabolario on line): www.treccani.it. Pristupljeno: 21.1.2015.
- Vujaklija, M. (2002). *Leksikon stranih reči i izraza* (Peto, dopunjeno i redigovano izdanje). Beograd: Prosveta.
- Zingarelli, N. (1983). *Il nuovo Zingarelli*. Bologna: Zanichelli.

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET NOVI SAD

21000 Novi Sad
Dr Zorana Đinđića 2
www.ff.uns.ac.rs

Elektronsko izdanje

<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2024/978-86-6065-840-3>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

81'362
811.133.1
811.131.1
811.163.41

Седер, Руџица, 1977-

Koncesivnost u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku [Elektronski izvor] /
Ružica Seder, Novi Sad ; [Seder, Ružica]. - Novi Sad : Filozofski fakultet, 2024

Način pristupa (URL): <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2024/978-86-6065-840-3>. - Opis zasnovan stanju na dan 27.4.2024. - Nasl s. naslovnog ekrana.

ISBN 978-86-6065-840-3

а) Контрастивна граматика - Француски језик - Италијански језик - Српски језик

COBISS.SR-ID 143617545

